

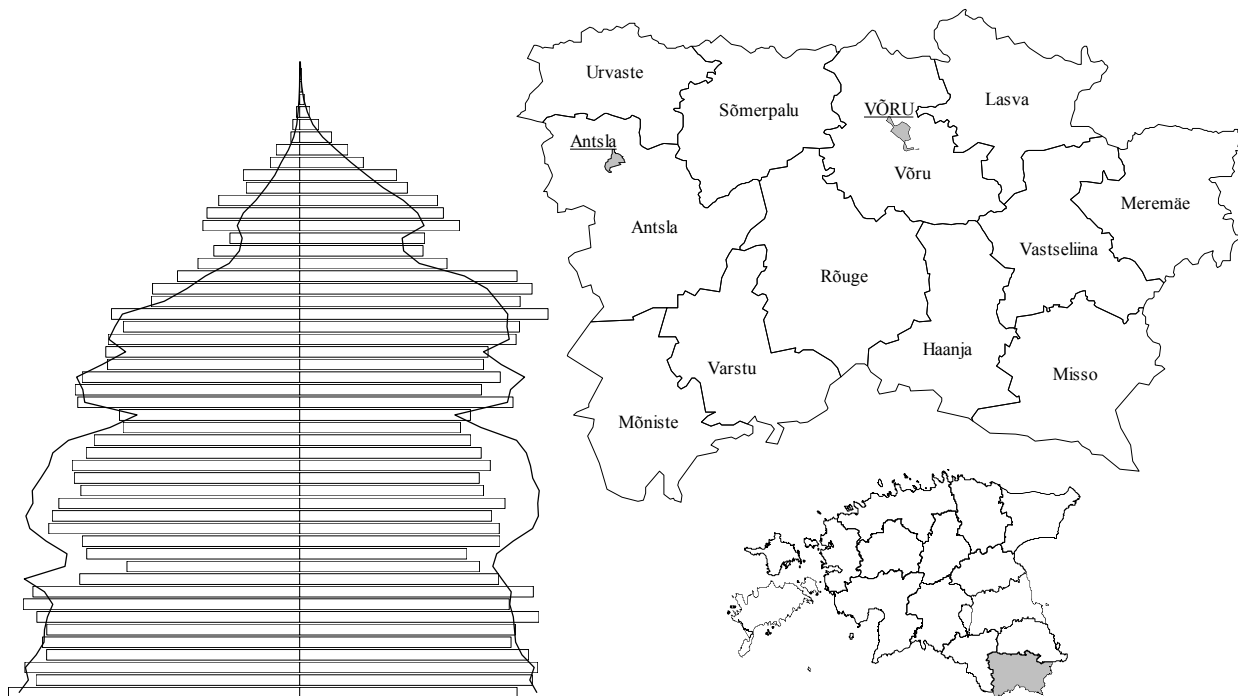
EESTI RAHVASTIKUSTATISTIKA
POPULATION STATISTICS OF ESTONIA

**RAHVASTIKU ÜHTLUSARVUTATUD
SÜNDMUS- JA LOENDUSSTATISTIKA**

**REVIEWED POPULATION VITAL AND
CENSUS STATISTICS**

Võrumaa 1965-1990

Kalev Katus Allan Puur Asta Põldma

Tallinn 2003

EESTI KÕRGKOOIIDEVAHELINE DEMOUURINGUTE KESKUS
ESTONIAN INTERUNIVERSITY POPULATION RESEARCH CENTRE

**RAHVASTIKU ÜHTLUSARVUTATUD
SÜNDMUS- JA LOENDUSSTATISTIKA**

**REVIEWED POPULATION VITAL AND
CENSUS STATISTICS**

Võrumaa 1965-1990

Kalev Katus Allan Puur Asta Põldma

RU Sari C Nr 17

Tallinn 2003

© Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus
Estonian Interuniversity Population Research Centre

Kogumikuga on kaasas diskett Võrumaa rahvastikuarengut kajastavate joonisfailidega, © Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus.

The issue is accompanied by the diskette with charts on demographic development of Võrumaa population, © Estonian Interuniversity Population Research Centre.

ISBN 9985-820-76-2

EESTI KÕRGKOOIIDEVAHELINE DEMOUURINGUTE KESKUS
ESTONIAN INTERUNIVERSITY POPULATION RESEARCH CENTRE
Postkast 3012, Tallinn 10504, Eesti

Kogumikus esitatud arvandmeid on võimalik tellida ka elektroonilisel kujul *Lotus*- või *ASCII*-formaadis. Soovijail palun pöörduda Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse poole.

Tables presented in the issue on diskettes in Lotus or ASCII format could be requested from Estonian Interuniversity Population Research Centre.

EESSÕNA

Eesti rahvastiku-uuringute hoogustumine vene aja lõpupoole põrkus päris lihtsategi eesmärkide seadmisel andmestiku ebaadekvaatsusele. Mõistagi oli iseseisvuse taastamiseni esmatähtsuseks rahvastikuteabe raske kättesaadavus ja avaldamisvõimaluse peaaegu puudumine. Sellistes oludes kippus suure osa ametnikkonna ja isegi teadlaste hulgas levima arusaam, et salastatus kujutab endast peamist või koguni ainukest rahvastikuandmetega seotud probleemi. Sügisel 1991 võõrvõimu keelud kadusid ja selgus, et tegelikult on Eesti Statistikaametis leidaolev andmestik äärmiselt puudulik kogu vene aja lõikes ning olemasolev pisku vajab sihiteadlikku korrastustööd. Läbivaks, arvatavalt peamureks üldse on sõjajärgse rahvastikuteabe ebapiisav võrreldavus ajas ja ruumis, mis aastakümnete jooksul kuhjununa on Eesti andmestiku madala kvaliteedi põhjuseks tänini ning sageli välistab koguni rutiinsete demograafiliste analüüsivõtete kasutamise.

Andmevõrreldavust kahandanud asjaolud, olgu omaette või koostoiminult, moodustavad kopsaka sasipuntra: sagedasti muudetud andmedefinitsioonide ja arvutusvõtete kirjeldus on leebelt öeldes puudulik ning rakendamisaeg selgepiirilisel fikseerimata; Moskvas teostatud arvutuste metodoloogia ja metoodika on reeglina hoopis teadmata, sest tollase (ja nüüd prügimäele saadetud) kirjavahetuse tõendusel pole kohalikel ametnikel enama kui arvutustulemusi õigeks tunnistanud kaaskirja vastu huvi jagunud; väiksemate haldusüksuste suunas liikudes kahaneb hüppeliselt andmemaht, mistõttu omavalitsuste rahvastikustatistika on eriti auklik ega ühti pealegi asjaomaste Eesti koondnäitajatega; statistilise territoriaalüksuse põhimõtet pole järgitud ja halduspiiride vähegi olulisem muutus on katkestanud rahvastikunäitajate aegread; andmeallikate kooskasutamine piirdub sündmus- ja loendusstatistika haruharvade ühilduskatsetega, küsitlusstatistika puudub aga täielikult. Esitatud lühiloetelu ja palju muud sarnast viitab eelkõige suure hulga töö tegematajätmisele ja poleminu-asi mentaliteedile. Kaudselt oli selline tööstiil muidugi võõrvõimu poolt soovitud, kuigi mitte ka otse nõutud. Igatahes on viie aastakümne kuhjuv tulemusena meil sõna otseses mõttes oblastile või asumaale, mitte iseseisvale Euroopa riigile kohane rahvastikustatistika.

Eesti Demograafia Assotsiatsiooni koondunud teadlaskond vaagis rahvastikustatistika olukorda päris põhjalikult. Arupidamiste küllalt loogilise tulemusena sündis otsus korrastada Eesti sõjajärgne rahvastikustatistika viisil, et kujuneks varasema ajaperioodiga ühilduv andmetervik. Mitmesuunaliste tööde korraldamine ja teostus, mille ühisnimetuseks on kinnistunud *Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programm*, on jäänud peamiselt Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse rahvastikuteadlaste kanda. Korrastustööde suur ulatus on pannud Programmi teostusviisi ja -kiiruse rippuma majandusvõimalusist ning koostöö laabumisest asjaomaste riigiasutustega. Mõistagi oli kõnealune Programm läbivaks arutlusaineks Valitsuse Isikuandmenõukogus kogu tolle andmekorraldusreformile suunatud ekspertkogu tööaja vältel. Poolehoidvaid seisukohti jagati seal ja on öeldud omajagu ka edaspidi, kuid tööde ladus kulgemine on ikka jäänud mõne ametkonna oskuse või koguni soovimatuse taha käsitleda Programmi laiemaid eesmärke iseseisva riigi ja selle institutsioonide loomupärase ülesandena. Siiski, seoses Maailma Rahvastiku- ja Arengukonverentsi ettevalmistusega Kairos pidas Isikuandmenõukogu tarvilikuks oma võimaluste piires alustada Programmi paari osaprojekti rahastamist. Nõnda on Programmi raamis avaldatud poolteist tosinat rahvastikustatistilist kogumikku (EKDK RU, Sari C). Niiöelda ühiskondlikus korras äratehtu on hoopis mahukam, mille hulgas väärub esiletõstmist 1989 aasta loendusandmestiku korrastamine ja uuskodeerimine. Ka käesolev kogumik tugineb suurel määral nimetatud tulemusel.

Programmi ühe koostisosana algas töö sündmus- ja loendusstatistika ühtlusarvutustega 1995 aastal, kuid seiskus koos teiste sedalaadi ettevõtmistega, kui kippus taastuma omaaegset informaatilist mõttelaadi kandvate ametnike otsuspädevus riigiandmekorralduses. Neile mõjus, ja mõjub õigusega tänini, andmevõrreldavust ja -kvaliteeti eesmärgistav ühtlusarvutuste teostamine ametkondliku elupuu

saagimisena. Ajuti tugevnes ka arusaam, et omavalitsuse andmetarvidus on tema omamure, mis polnud kuidagi kooskõlas Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programmi lähtealustega. Enesestmõistetavalt tugineb viimane vastupidist loogikat kandvale riigiandmekorralduse üldpõhimõttele, mille järgi keskviimu ülesanne on kindlustada iga omavalitsuslik haldusüksus ühtse riigistatistilise andmekogumiga, ning muuhulgas, tagada sedaviisi võrreldavus teiste sarnaste üksuste, kogu Eesti ja välisriikide suhtes. Programmi tabas uus seisak minister Katrin Saksa jõulisel initsiatiivil, kelle püüdeks oli pikaajaliste rahvastikustatistiliste tööde põhimõtteline asendamine päevakajaliste "uuringute", *resp* arvamuskäsitluste koostamisega, millelt loodeti hetkepoliitilist kasu lõigata. Paraku ei toeta Programmi sihiseadet ka viimase rahvaloenduse seni kontrollimata andmekvaliteet ja sealt tõukuv (paratamatu) soov äärmuseni lihtsustatud andmesilumisvõtete kasutamisele ning andmekaitse sildi taha varjuv ärihuvide tung valdkonda.

Võrumaa kogumik on üheteistkümnnes raamat maakonna sündmus- ja loendusstatistika ühtlusarvutuste sarjas ning järgib enesestmõistetavalt nii sisult kui esituslaadilt varemilmunud. Väärrib meenutamist, et projekti alguses kutsuti kogumiku mahu ja struktuuri määramiseks ellu tööseminar, mille istungid toimusid pea üheksa kuu vältel. Nendel arupidamistel etendasid olulist osa maakonna asjatundjad, kes valisid enimsobivad isikutunnuste ja näitajate kombinatsioonid, muidugi olemasoleva andmekogumi poolt asetatud jäikade piirangute raamis. Töö teostajate meeolehärmiks kasvatas seminar esitamisele kuuluva andmemahu lõpuks enam kui kolmekordseks. Muuseas on see paista loendusandmestiku uustöötuse esituses, kus tabelite arv numeratsiooniga hoopis kokku ei lange: pea iga valdkonda esindab kaks või paaril juhul enamgi arvtabelit. Kuivõrd kogumiku kasutajad on eelkõige ikka asjaomaste omavalitsuste ja maakonna rahvas, kaalus nendepoolne argumenteeritud soov üles rahastamise ja plaanitud tööaja poolt seatud tingimused. Küll on iga raamatu mahu ja sisu kasvades nihkunud koguprojekti teostus pikema aja peale.

Kogumik esitab Võrumaa rahvastiku ühtlusarvutatud sündmus- ja loendusstatistika 1965-1990. Sündmusstatistiline andmestik on antud näitajate kaudu, mis allusid korrastamisele kogu ajavahemikku hõlmava aegreana. Kõik uusrehkendused tuginevad Eesti rahvaarvu ja vanuskoostise varasemale ühtlusarvutusele. Loendusstatistika vallast on tervikuna uustöödeldud 1989 aasta andmestik ja tulemus esitatud maakonnakeskse standardtabelite komplektina. Varasemate loenduste andmevalik järgib nimetatud tabelikogumit: esitatud on kõik võrreldavad ja väikeerisusega, kõrvale jäetud võrreldamatu struktuuriga arvandmed. Ka 1979 aasta loendusandmestik on teatud piirangutega uustöödeldav, seevõrra on vastavaid arvtabeleid hulga rohkem kui kahe varasema loenduse kohta, mil tuli piirduda vaid omaaegse töötlustulemuse koondamise ja ühtlustamisega. Kus iganes võimalik, on valla/linna andmed esitatud vastavate maakonnaandmetega võrdväärse mahus, millist põhimõtet täies ulatuses lubas olemasolev andmestik rakendada 1989 aasta tabelkomplekti puhul. Kogumiku algusosa sisaldab lühikest ülevaadet Võrumaa rahvastikuarengust rõhuasetusega ajavahemikule 1965-1990 ning selgitusi andmedefinitsioonide ja piirimuutuste kohta. Trükitud materjali täiendab maakonna rahvastikuarengut kajastav elektrooniline jooniskomplekt.

Võrumaa rahvastikukogumiku valmimisele on aidanud kaasa palju asjalikke inimesi, kellele kuulub autorite siiras tänu. Maakonnasarja väljakujundamisel oli asendamatu Taimi Parve entusiasm, kes muuhulgas selgitas oma pikaajalise töökogemuse varal rahvastikuandmete kasutamissuundi väljaspool keskasutusi. Tolle tööetapi teiseks võtmeisikuks oli Piret Luik Kesk-Eesti Statistikast, kelle hingel lasub paljuski kogumiku mitmekordne maht võrreldes esialgu plaanituga. Käesoleva kogumiku loendusandmestiku uustöötuse ja ühtlusarvutuse viisid läbi Kalev Katus ja Allan Puur, keda andmeesituse ja kujunduse osas toetas tõhusalt Teet Pungas. Kogumiku ülevaatekstitid kirjutasid Kalev Katus, Allan Puur ja Asta Põldma. Kujukama arvandmestiku valis välja ja koostas selle põhjal jooniskomplekti Teet Pungas.

Rahvastiku loendus- ja sündmusstatistilised ühtlusarvutused toimusid algusfaasis pikka aega ning korduvate rahastamispauside ajal uuesti Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse vahendite arvel ning loodud andmestikud on käesoleva kogumiku tarvis mõistagi kasutada olnud. Nende hulgas väärrib esiletõstmist korrastatud loendusandmestik, mille eelneva teostuseta oleks töö- ja ajakulu koguni mitmekordselt suurem. Kogumiku andmevaliku ja esituslaadi seisukohalt tuleb

kahtlemata oluliseks pidada Laulasmaa seminari (1993), samuti nimetatud ettevõtmisest tõuke saanud ja tänaseks tihenunud andmekorralduslikke mõttevahetusi rea rahvusvaheliste teadusprojektide ja konverentside käigus, mille rahaline toetus pärineb mitmest eri allikast. ÜRO arenguprogramm kaasrahastas, koostöös Eesti Säätva Arengu Sihtasutusega, andmekasutusseminari maakonna arenguplaanijatele (Põltsamaa 1999), mis andis olulist tagasisidet rahvastikuandmestiku olemasolust ning tarvidusest maakonna ja omavalitsuste lõikes. Kogumiku koostamisele on kaasa aidanud sihtteema *Eesti rahvastikuareng: põhitrendid ja tulevikusuundumused* ning Eesti Teadusfondi granti nr.5111 raamis teostatud analüütilised tööd, samuti Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programmi kahe teise osaprojekti, Eesti Rahvastiku Andmepanga ja Sünniandmepanga teave. Kogumik poleks saanud teostuda ilma Valitsuse Isikuandmenõukogu poolt algatatud rahalise toeta. Eelarvevahendite kasutamine toimus Statistikaameti kaudu.

Kalev Katus

FOREWORD

The advancement of demographic studies in Estonia in the middle of the 1980s was obstructed by the inadequacy of population data, even in the case of simple analyses. Limited availability of population data and restrictions on publication were the major obstacles to research until the restoration of Estonian independence. The secrecy of state statistics contributed to the general spread of the view, among decision-makers but also within the research community, that problems concerning population data were mostly, or even exclusively, caused by the lack of availability. Following the cessation of imposed restrictions in 1991, it became apparent that the population data for the whole period of Russian rule in Estonia were heavily deficient. Up to the present day, the major complication regarding data has been extremely poor comparability in terms of time and space, which necessitates extensive efforts even before routine analytical techniques can be applied.

During the period of Russian rule, data comparability was violated in multiple ways — applied definitions, calculation methods as well as their operation periods were not properly documented; judging from relevant correspondence, the methods of calculation performed by Moscow have been of low interest to Statistics Estonia, and therefore, the corresponding information is locally unavailable; sub-national data have been very sparse or virtually non-existent when moving to smaller units. Moreover, regional data often fail to make up the totals for the whole country; the concept of administrative rather than statistical territorial units has been applied, which, under frequent administrative transfers, disrupts the time series; vital and census statistics were kept isolated from each other and the third major source of population data — sample surveys — was ignored as a part of official statistics. Taken together, the above-mentioned deficiencies were the principal reasons for the discontinuity of national statistics in the country.

Since the lifting of restrictions, the scientific community has addressed the state of population statistics and expressed their serious concerns. Discussions held in the Estonian Demographic Association resulted in the conclusion that the consistency and quality of population statistics for the period of dependence does not meet the needs of an independent nation. The major direction of quality improvement of post-war population data, which can be undertaken in the current circumstances, are harmonisation and recalculation for the purpose of achieving consistency in time and space, in particular bridging the gap between the present and the statistics of the pre-war independence period. Various tasks aimed at the harmonisation of all major data sources over a 50-year period have been brought together under the *Programme for Estonian Population Data Comparability*.

So far the realisation of the Programme has mainly relied on the efforts of scientists at the Estonian Interuniversity Population Research Centre. Due to the scale of the tasks, the fulfillment of the Programme, and the tempo of its progress in particular, are dependent on the availability of funding and the cooperation of relevant government institutions. Understandably, the Programme has been monitored by the Governmental Commission for Population and Social Statistics during the entire period of its operation. Despite expressions of support, progress has been stymied by the unwillingness of certain agencies to consider the more general objectives of the Programme to be among the fundamental tasks of the national statistical system. Nevertheless, in the framework of the preparations for the Cairo Conference on Population and Development, the Governmental Commission allocated its support to a few sub-projects of the Programme. The results have been published in several volumes (EKDK RU, Series C), and have included the harmonised regional time series of age structures, life tables, infant mortality, and the inventory of historical sources on Estonian population. The work accomplished under the initiative of the research community has been

of a much wider range, particularly with respect to the retrieval of the 1989 census microdata by means of consistency-checking, evaluation, harmonisation and documentation. Among other applications, a noticeable part of the current publication builds upon the previous effort.

Given the urgent need for population data at a municipal level, the Governmental Commission for Population and Social Statistics considered the Programme's sub-project *Reviewed Population Census and Vital Statistics* for support. The Project started at the beginning of 1995 but, together with other undertakings of its kind, was halted when the lobby of old Soviet-type computing personnel, featuring strong profit-orientation under the new conditions, regained its decision-making authority. Not surprisingly, this interest group regards quality and comparability orientation in statistics as unnecessary spending. Additionally, the idea arose to leave the responsibility for population data issues to the municipalities, thus dissolving the national statistical system. Understandably, the Programme's emphasis on the key principle — local communities should be provided centrally with basic statistical information which they could compare with that of other communities, and with national figures as well as data for other countries — was in clear conflict with the expressed ideas. The Programme again came to a halt under the ministership of Katrin Saks, who attempted to replace the Programme with short-term studies, relying largely on public opinion polls. Unfortunately, the advancement of the Programme is also hampered by the low implementation quality of the recent population census and the resulting inclination of the Statistical Office towards oversimplified data manipulation, and infiltration of business interests, disguised by the rhetoric of data protection.

This volume on Võrumaa is the eleventh in the series of the *Reviewed Population Census and Vital Statistics*, following in its content and format the earlier publications. It should be kept in mind that, to develop the series, at the launching stage of the Project a set of workshops were carried out involving specialists of local authorities as principal data users. Their input was rather important in defining the scope and structure of the series, and, causing a certain amount of embarrassment to those responsible for its implementation, the recommendations resulted in an almost threefold increase in the size of the volume. This development is, among others, reflected in the list of census tables where the original numeration has been supplemented by a parallel one. However, as the principal data users are the local authorities, the well-argued needs of county/municipality partners outweighed the constraints of the planned budget and time schedule. With the increase of amount and contents of each volume, the work of the Project as a whole has understandably been spread over a longer period.

This volume presents vital and census statistics for Võru county 1965-1990. Vital statistics include indicators which could be subjected to recalculation, resulting in a consistent time series covering the whole period. All the data presented are consistent with the population and age structures, harmonised for the referred period. Regarding census statistics, the 1989 microdata has been newly processed to produce a set of regional standard tabulations covering all municipalities. When prepared for all counties, the set will provide the 1989 national census publication. The data for earlier censuses follows the same standard set, including all the comparable data and discarding non-comparable tabulations. Due to access to microdata, the 1979 census is noticeably better represented than two earlier censuses, for which only aggregate tabulations were available. Whenever possible, the data on municipalities are presented in an amount and detail equal to that available on a county level. In full scale this principle could be followed with respect to the 1989 census. In addition to tables, the volume discusses relevant statistical concepts and definitions and administrative transfers as well as presenting a short overview on Võrumaa population development. The volume is accompanied by a diskette including a series of computerised graphs to illustrate the main features of the county population.

The authors are indebted to the competent contribution of many people. Indispensable has been the insight of Ms. Taimi Parve, who carefully considered the applications of the data from the viewpoint of local needs. The persistence of Ms. Piret Luik from the Kesk-Eesti Statistical Bureau was the primary factor in such an expansion of the volume. The processing of the census data was

performed by Kalev Katus and Allan Puur, assisted by Teet Pungas. The overview of applied concepts and definitions, as well as of demographic developments in Võrumaa, were prepared by Kalev Katus, Allan Puur and Asta Põldma. Teet Pungas composed the set of graphs.

The Estonian Interuniversity Population Research Centre provided the *Programme for Estonian Population Data Comparability* with financial support at the beginning stage as well as during the repeated interruptions in regular funding. Results of this decade-long work have been made available to the Project. Particularly important has been access to the 1989 census microdata, which has saved a considerable amount of time and resources required for the accomplishment of the volume. Encouragement for the publication as well as the Project outline date back to the Seminar of Baltic Population Statisticians at Laulasmaa (1993). Also important have been discussions held in the framework of several international research activities, supported from various sources. The UN Development Programme, together with the Estonian Foundation for Sustainable Development, has provided support for a specialised workshop for county and municipal planning officers; the workshop was organised to provide feedback on the availability and application of regional population information. The volume has benefitted from the results under research theme 0501463s00 and analyses in the framework of Estonian Science Foundation grant No.5111, as well as from information from the Estonian Population Databank and the Estonian Birth Register, two other sub-projects under the national data harmonisation programme. The preparation of the Võrumaa volume has relied on funding initiated by the Governmental Commission for Population and Social Statistics. The budget allocation was channeled via Statistics Estonia.

Kalev Katus

SISUKORD

1. VÕRUMAA RAHVASTIKUARENGU PÕHIJONED 1965-1990	XIII
1.1. Rahvastikutaaste	XIV
1.2. Sünnimus	XIX
1.3. Suremus	XXIII
1.4. Abielu ja perekond	XXV
1.5. Ränne ja paiksus	XXVIII
1.6. Rahvastiku vananemine	XXXII
1.7. Rahvus ja keel	XXXV
1.8. Haridus	XXXVIII
1.9. Majandustegevus	XL
1.10. Eluase	XLII
2. ANDMEALLIKAD JA MÄÄRATLUSED	XLVI
2.1. Sünnimusstatistika	XLVI
2.1.1. Rahvastikusündmused	XLVI
2.1.2. Iive ja rahvaarv	LIII
2.1.3. Sünnimus- ja iibekordajad	LV
2.2. Loendusstatistika	LVII
3. ANDMEESITUS	LXII
4. PIIRIMUUTUSED	LXVI
5. MAAHALDUSÜKSUSTE RAHVASTIK LOENDUSAASTATEL 1959-1989	LXXI
6. VIITED	LXXXVII
7. JOONISFAILIDE NIMEKIRI	XC
TABELID	
SÜNNIMUSSTATISTIKA	1
Tabel 1. Rahvaarv ja muutuskomponendid 1965-1990	3
Tabel 2. Rahvastikusündmused 1965-1990	8
Tabel 3. Rahvastiku sündmuskordajad 1965-1990	12
Tabel 4. Rahvastiku soovanuskoostis 1965-1990	14
LOENDUSSTATISTIKA	21
RAHVALOENDUS 15.01.1959	22
Tabel 1A. Rahvastiku soovanuskoostis 1959	22
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1959	23
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1959	25
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1959	31

RAHVALOENDUS 15.01.1970	33
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1970	34
Tabel 1A. Rahvastiku soovanuskoostis 1970	35
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1970	36
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1970	39
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1970	45
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1970	46
RAHVALOENDUS 17.01.1979	51
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1979	52
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1979	53
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1979	58
Tabel 4A. Rahvastiku paiksus 1979	64
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1979	68
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1979	70
Tabel 6. Rahvastiku emakeel 1979	73
Tabel 6A. Rahvastiku eesti keele oskus 1979	80
Tabel 7. Rahvastiku lapsesus 1979	83
Tabel 7A. Rahvastiku lapsesus ema hariduseti 1979	85
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1979	86
Tabel 9A. Rahvastiku tööala (NRTAK) 1979	93
Tabel 10A. Rahvastiku amet (NRAK) 1979	99
RAHVA- JA ELUASEMELOENDUS 12.01.1989	103
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1989	104
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1989	105
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1989	110
Tabel 4. Rahvastiku põlisus 1989	115
Tabel 4A. Rahvastiku paiksus 1989	118
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1989	121
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1989	123
Tabel 6. Rahvastiku emakeel 1989	126
Tabel 6A. Rahvastiku eesti keele oskus 1989	132
Tabel 7. Rahvastiku lapsesus 1989	136
Tabel 7A. Rahvastiku lapsesus ema hariduseti 1989	138
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1989	139
Tabel 9. Rahvastiku tööala (RTAK) 1989	146
Tabel 9A. Rahvastiku tööala (NRTAK) 1989	152
Tabel 10. Rahvastiku amet (RASK) 1989	158
Tabel 10A. Rahvastiku amet (NRAK) 1989	161
Tabel 11. Rahvastiku eluasemetüüp 1989	165
Tabel 12. Rahvastiku eluase: tubade arv 1989	172
Tabel 12A. Rahvastiku eluase: üldpind 1989	179
Tabel 12B. Rahvastiku eluase: elamispiind 1989	186
Tabel 13. Rahvastiku eluasememugavused 1989	193
Tabel 14. Tiheloleku aste: 1-liikmeline leibkond 1989	198
Tabel 14A. Tiheloleku aste: 2-liikmeline leibkond 1989	204
Tabel 14B. Tiheloleku aste: 3-liikmeline leibkond 1989	210
Tabel 14C. Tiheloleku aste: 4-liikmeline leibkond 1989	216
Tabel 14D. Tiheloleku aste: 5+liikmeline leibkond 1989	223

CONTENTS

1. DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT OF VÕRUMAA POPULATION 1965-1990	XIII
1.1. Population Growth	XIV
1.2. Fertility	XIX
1.3. Mortality	XXIII
1.4. Marriage and Family	XXV
1.5. Migration and Residence	XXVIII
1.6. Population Ageing	XXXII
1.7. Ethnicity and Language	XXXV
1.8. Education	XXXVIII
1.9. Economic Activity	XL
1.10. Housing Conditions	XLII
2. DATA SOURCES AND DEFINITIONS	XLVI
2.1. Vital Statistics	XLVI
2.1.1. Vital Events	XLVI
2.1.2. Number of Population and Population Growth	LIII
2.1.3. Vital Rates	LV
2.2. Census Statistics	LVII
3. DATA PRESENTATION	LXII
4. ADMINISTRATIVE TRANSFERS	LXVI
5. POPULATION NUMBER OF ADMINISTRATIVE UNITS IN CENSUSES 1959-1989	LXXI
6. REFERENCES	LXXXVII
7. LIST OF ELECTRONIC CHARTS	XC

TABLES

VITAL STATISTICS	1
Table 1. Components of Population Change 1965-1990	3
Table 2. Vital Events 1965-1990	8
Table 3. Vital Rates 1965-1990	12
Table 4. Age Composition 1965-1990	14
CENSUS STATISTICS	21
POPULATION CENSUS 15.01.1959	22
Table 1A. Age Composition 1959	22
Table 2. Marital Status 1959	23
Table 3. Educational Attainment 1959	25
Table 5. Ethnicity 1959	31

POPULATION CENSUS 15.01.1970	33
Table 1. Age Composition 1970	34
Table 1A. Age Composition 1970	35
Table 2. Marital Status 1970	36
Table 3. Educational Attainment 1970	39
Table 5A. Ethnicity 1970	45
Table 8. Main Activity 1970	46
 POPULATION CENSUS 17.01.1979	 51
Table 1. Age Composition 1979	52
Table 2. Marital Status 1979	53
Table 3. Educational Attainment 1979	58
Table 4A. Duration of Residence 1979	64
Table 5. Ethnicity 1979	68
Table 5A. Ethnicity 1979	70
Table 6. Mother Tongue 1979	73
Table 6A. Estonian Language Ability 1979	80
Table 7. Parity 1979	83
Table 7A. Parity by Education of Mother 1979	85
Table 8. Main Activity 1979	86
Table 9A. Branch of Economic Activity (SCCI) 1979	93
Table 10A. Occupation (SCCO) 1979	99
 POPULATION AND HOUSING CENSUS 12.01.1989	 103
Table 1. Age Composition 1989	104
Table 2. Marital Status 1989	105
Table 3. Educational Attainment 1989	110
Table 4. Nativity 1989	115
Table 4A. Duration of Residence 1989	118
Table 5. Ethnicity 1989	121
Table 5A. Ethnicity 1989	123
Table 6. Mother Tongue 1989	126
Table 6A. Estonian Language Ability 1989	132
Table 7. Parity 1989	136
Table 7A. Parity by Education of Mother 1989	138
Table 8. Main Activity 1989	139
Table 9. Branch of Economic Activity (ISIC) 1989	146
Table 9A. Branch of Economic Activity (SCCI) 1989	152
Table 10. Occupation (ISCO) 1989	158
Table 10A. Occupation (SCCO) 1989	161
Table 11. Dwelling type 1989	165
Table 12. Housing Conditions: Number of Rooms 1989	172
Table 12A. Housing Conditions: Total Floor Area 1989	179
Table 12B. Housing Conditions: Living Floor Area 1989	186
Table 13. Dwelling Utilities 1989	193
Table 14. Degree of Crowdity: 1-Person Household 1989	198
Table 14A. Degree of Crowdity: 2-Person Household 1989	204
Table 14B. Degree of Crowdity: 3-Person Household 1989	210
Table 14C. Degree of Crowdity: 4-Person Household 1989	216
Table 14D. Degree of Crowdity: 5+Person Household 1989	223

SISSEJUHATUS

1. VÕRUMAA RAHVASTIKUARENGU PÕHIJONED 1965-1990

Käesolev kogumik esitab sõjajärgse rahvastikustatistika ühtlusarvutuste esimese ja ajaliselt hilisema poole 1965-1990, sedavõrd polnud esialgse kava kohaselt üldistavat tekstiosa väljaandesse plaanitud. Erinevalt tabelosast, mis praktilisteks eesmärkideks mõelduna moodustab omaette tarvitatava terviku, saab Võrumaa rahvastikulooline käsitlus olulist täiendust, kui kogu sõjajärgne rahvastikustatistika on varasema ajajärguga kokku viidud ning läbi analüüsitud. Ometi oli maakonnainimeste kindel tahe näha väljaandes ka tekstilis-pildilist ülevaadet, millist soovi alljärgnev püüabki täita. Mõistagi on kogumiku poolt hõlmatud ajavahemik 1965-1990 demograafiliseks käsitluseks lühikesevõitu, kuid annab siiski välja põlvkonnamõõdu, tehes rahvastikuarengulised järeldused põhimõtteliselt võimalikuks. Samuti on tegemist vahetult nüüdisajaga haakuva, ehk teisisõnu, tänaste suundumuste lähtepunktiks oleva andmestikuga. Nimetatud asjaolud lubavad eeldada, et järgnev kirjeldus suudab enam-vähem haarata lähimineviku rahvastikuarengu põhitrende ega ole liialt mõjutatud mitmesugustest võnkelaadsetest nn konjunktuurmuutustest demograafilistes suundumustes.

Järgneva teksti, kuid ka ülejäänud kogumikuosade puhul on mõistlik tähele panna, et tegemist pole analüütilise väljaande, vaid ennekõike standardtabelite esitusega. Viimase tunnusjooneks on iga rahvastikuprotsessi ja -seisundi tasakaalustatud, kõikvõimalikesse seostesse mittelaskuv ja seevõrra mõneti lihtsustatud käsitlusviis. Vastavalt oleks liialt pretensioonikas teha panus toimunud arengu põhjuste analüüsile, pigem on rõhk asetatud Võrumaa rahvastikuarengu põhisuundumuste esiletoomisele ühe põlvkonna kestel, mõnevõrra ka teiste maakondade ja kogu Eesti arengujoontega paralleele tõmmates. Ehk sobib sinne tekstiosa sissejuhatuseks ametnikule, kes seni pole osanud demograafilistele näitarvudele õiget rakendust leida ega rahvastikuandmeid otsustusprotsessis kasutada, sooviks seda aga põhimõtteliselt teha küll. Tekstiosa ülevaatlikkuse huvides on selles ära toodud näputäis graafikuid, peamiselt kogumikuga kaasasolevast joonisfailide komplektist.

Oma koht on käesoleval rahvastikuarengu ülevaatel siiski täita, sest sõjajärgse poolsajandi jooksul oli rahvastikuandmete avaldamine — isegi pildi kujul — rangete reeglite poolt ohjatud kui mitte suisa keelatud. Eesti kohta tervikuna aeg-ajalt mõni tsenseeritud ülevaade siiski ilmus, kuid maakonna rahvastikuarengust on ka artikli mahuga käsitlused peaaegu olematud. Küll on aga enne suurt sõda tehtud siinolevaga samalaadset tööd. Pärast iseseisvuse kättevõitlemist pani tollane Eesti Vabariik suurt rõhku ühiskonna vajadusi teeniva andmekorralduse ülesehitamisele ning esmakordselt Eesti ajaloos üleriigilise asutusena moodustatud Statistika Keskbüroo alustas ühe ulatuslikuma projektina varasema rahvastikustatistika korrastamist.

Nimetatud ühtlusarvutused, millest põhiosa avaldati koos 1922 aasta loendusmaterjalidega, hõlmasid kõigi kolme tolleks ajaks asetleidnud rahvaloenduse andmestikku (lisaks eelmainitule 1881 ja 1897), kuigi igaüks neist oli läbi viidud erinevalt lähtepositsioonilt. Esimene Balti provintsi loendus vastandus mõneti Vene impeeriumi keskvoimule, rõhutades andmekorralduslikult kohalikku erikorda. Teine, ülevenemaaline, vastuoksa, nivelleeris kohaliku eripära ning alles kõnealustest loendustest viimane võttis lähtekohaks rippumatu rahvusriigi ühiskonnakorraldusliku vajaduse. Nii polnud andmestiku ühtlustustöö mõistagi lihtne, kuid oli ju noore riigi üheks esmavajaduseks luua arusaam omaenda elanikkonnast ja tema arengusuundumustest. Õpetlik on tähele panna, et olukorras, kus varasemat andmestikku ei õnnestunud esitada hilisema struktuuris, nägi ühtlusarvutuste metodoloogia ette vastupidise toimimisviisi: aluseks võeti 1881 aasta loendusandmestik ja halduspiirid ning arvatati hilisemad andmed selle järgi. Igatahes suudeti lõpptulemusena tagada kõigi kolme loenduse andmევორreldavus ja luua niimoodi kvantitatiivne alusmaterjal eelneva 40 aasta rahvastikuarengu kohta nii riigi kui maakonna tasandil.

Iseseisvusaegne loendusstatistika koos ühtlusarvutustega jõudis trükki ning samal põhjusel kui praegu — statistiliste tööde ja kujuneva andmestiku suure mahu tõttu — korraldati tookordne

avaldamine maakonnavihkude kaupa. Võrumaa andmed leiab lugeja Võru- ja Petserimaa koondvihust [RSKB 1927]. Lisaks sarnasele eesmärgipüstitusele seob toonaseid vihke käesoleva väljaandega veel see, et tabelite suure mahu tõttu ei leidnud mitte kõik tehtu äratrükkimist. Muidugi lubab tänapäeva tehnika produtseerida materjali mitmekesisemalt, mida käesoleva kogumiku puhul on ka rakendatud. Samuti väärub märkimist, et käsitusperioodi kahe viimase loenduse korrastatud Võrumaa andmestik võimaldab kavandada uustöötusi mitmesuguste tulevikus tekkivate vajaduste tarvis.

Sõjaeelsesesse aega tagasi pöördudes, hoidis Statistika Keskbüroo järgmise loenduse (1934) andmestiku juba rutiinselt ajas võrreldavana ning puudus tarvidus omaette ühtlusarvutusülesande ning eraldi maakonnakogumike sarja järele [RSKB 1934-1937]. Sisulisest vaatenurgast kehtib öeldu ka 1941 aasta loenduse kohta, kuid andmeavaldamise, õigemini küll avaldamatuse määras siis juba saksa ja järgnenud vene okupatsioonitsensuur. Üldandmestik maakonnalõiget arvestavalt on siiski publitseeritud [ESK 1942]. Teiseks sõjaeelseks sisutihedaks rahvastikuandmeid kajastavaks väljaandeks oli professor Aleksander Rammuli toimetamisel ilmunud tervishoiualaste maakonnaülevaadete sari, mis sisaldas ka omaette Võrumaa kõite [Rammul 1932]. Samuti on tänase Võrumaa kohta teavet leida tollases Petserimaa raamatus [Rammul 1935].

Väärub märkimist, et rahvastikustatistika nagu ka muude valdkondade korrastamisjärgselt kättesaadavaks tehtud andmestik oli soliidseks aluseks Eesti sotsiaalteaduste arengule 1920-1930 aastatel. Ühe olulise väljundina leidis andmetervik kasutamist Tartu Ülikooli maa- ja rahvusteadlaste poolt toimetatud ning Eesti Kirjanduse Seltsi poolt kirjastatud maakonnakogumike sarjas, kus rahvastikuareng leiab loodus-geograafilise keskkonna taustal kooskõitsemist teiste eluvaldkondadega. Teine raamat kõnealuses sarjas oli pühendatud Võrumaa käsitlusele [EKS 1926]. Sedalaadi süsteemsete ülevaadete valmimine osutus tollal võimalikuks kümnekond aastat pärast põhiliste ühtlusarvutuste teostamist.

Hilisemast ajast väärub esiletõstmist Rõuge kihelkonna XVII sajandi teise poole rahvastikuarengu käsitus Heldur Pallilt, mis sedaviisi on Karuse ja Otepää kõrval kolmas asjaomases valdkonnas põhjalikumalt läbiuurimist pälvinud paikkond Eestis [Palli 1984]. Mõnevõrra teavet Võrumaa pealinna rahvastiku kohta sisaldab linna kahesajandaks juubeliks valminud ajalooramat [Pullat 1984]. Veel puudutavad Võrumaa rahvastikku Peipsi ümbruse eesti-vene segaasustuse käsitlused, mille hulgas põhjalikum on Aliise Moora teos [Moora 1964]. Tänapäeval leidub rahvastikuarengu valdkonda riivavaid töid Võru Instituudi agara tegevuse ja publikatsioonide hulgas. Ülevaate saamiseks sõja- ja repressiooniaastate Võrumaa rahvastikukaotustest ja üldse tolle aja elust on mõistlik pöörduda Jaan Elleni ja Hans Sissase mälestussarjade poole.

1.1. Rahvastikutaaste

Sündimuse, suremuse, rände ja mõneti kaudsemalt teiste demograafiliste protsesside koosmõju integreerivat rahvastikutaastet iseloomustab kokkuvõtlikult rahvaarv ja selle muutumine. Parima ülevaate demograafilises arengus omalaadsest rahvaarvu kiirest kasvuperioodist ning järgnevast pöördest rahvaarvu kahanemisele saab eelkõige loendusstatistika abil. Esimene kogu Eesti maa-ala hõlmanud rahvaloendus toimus teadaolevalt aastal 1881 ja sealtpeale saab rahvaarvu muutumist jälgida kümnekonna loenduseseisu kaudu. Väärub märkimist, et 1922 aasta loenduse järel ühtlusarvutati ka kahe varasema loenduse andmestikud, mis tagas lõpptulemusena kuue aastakümne 1881-1941 rahvastikunäitajate võrreldavuse nii ajas kui ruumis. Tuleb muidugi tähele panna, et ajalooline Võrumaa laius tänasest suuremal alal, hõlmates ka nüüdse Põlvamaa lõunapoolset osa.

Esimene loendus (1881) näitas maakonna rahvaarvuks 90.5 tuhat inimest. Tollase Eesti üheksa maakonna hulgas kuulus Võrumaa keskmiste hulka, olles rahvaarvu poolest parasjagu suurem Järva-, Lääne- ja Saaremaast ning võrreldav Pärnu- ja Viljandimaaga. Loendusvahemikus 1881-1897 ulatus maakonna rahvaarvu rohkenemine seitsme ja poole protsendini, mis absoluutarvulises vastes tähendas ligi seitset tuhandet lisandunud võrokat. Viidatud XIX sajandi kahte viimast kümnendit iseloomustas

rahvastikuarengu vaatenurgast intensiivne üleminek traditsiooniliselt taastetüübilt kaasaegsele, millega kaasnes rahvaarvu pidev ja kokkuvõttes märkimisväärne kasv. Kuigi tänaste suundumuste taustal näib tollane rahvaarvu tõus kahtlemata üsna ulatuslik, tuleb seda kasvu omaaegses demograafilises kontekstis siiski tagasihoidlikuks hinnata. Nimelt toimus demograafiline üleminek Eestis nn prantsuse tüübi kohaselt, mistõttu rahvaarvu rohkenemine asjaomasel arenguetapil jäi maha kõigist Baltoskandia maadest, rääkimata idapoolsest naabrist [Chesnais 1992]. Võrumaa kuulus XIX sajandi lõpukümnenditel Eesti üldtaustal siiski kiirema rahvaarvu kasvuga maakondade hulka. Rahvaarvu kasvutempo oli võrreldavas suurusjärgus Tartumaaga ning jäi maha üksnes Harjumaast. Suhteliselt kiire rahvaarvu tõusu — erinevalt suurlinnu hõlmavatest maakondadest — võlgnes Võrumaa eelkõige demograafilise ülemineku pisut hilisemale ajastusele.

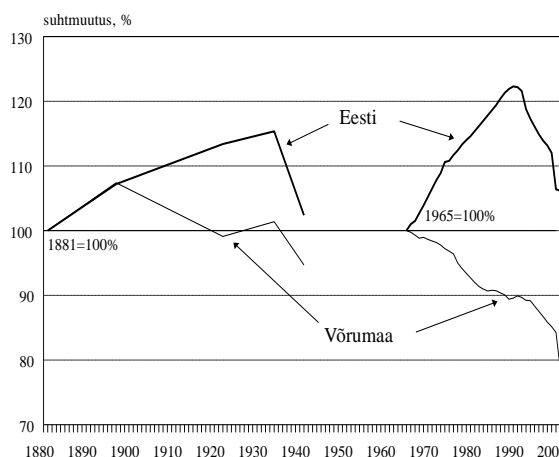
Esimene Eesti Vabariigis korraldatud rahvaloendus (1922) näitas Võrumaa valdade ja alevite rahvaarvu langust eelneva loenduse suhtes ligi kümnendiku võrra. Aegvõrreldavates piirides elas Võrumaal kaks aastat pärast Vabadussõja lõppu 89.6 tuhat inimest ehk ligi seitse tuhat vähem kui eelneval loendusel. Langusele aitasid kindlasti kaasa sõjasündmused ja revolutsioonisegadused, kuid samas suunas toimis ka uuele demograafilisele arengufaasile iseloomuliku null-iibelise rahvastikutaaste kujunemine ning modernse taastetüübi kinnistumisega paralleelne linnastumisprotsess. Kuivõrd Võru linn osutus kasvukeskusena naabermaakondade pealinnadest nõrgemaks, tähendas see märkimisväärse osa rahvastiku suundumist kaugemale. Piirimuutustest tuleb

tähele panna, et Valgamaa moodustamisel andis Võrumaa vastloodud maakonnale neli läänepoolset valda — Kaagjärve, Karula, Laanemetsa ja Taheva. Tollastes uutes piirides, ilma osundatud valdadeta piirdus Võrumaa rahvaarv 1922 aastal 82.9 tuhande inimesega.

1922 loenduse vallalõikeline andmestik võimaldab ligikaudu hinnata ka rahvaarvu tänase Võrumaa piires. Põhiosas maakonna praegustesse piiridesse jäävate tolleaegsete valdade — Antsla-Uue, Antsla-Vana, Haanja, Kasaritsa, Krabi, Kärgula, Lasva, Linnamäe, Loosi, Meeksi, Misso, Mõniste, Nursi, Pindi, Rogosi, Roosa-Vana, Roosa-Vastse, Rõuge, Saaluse, Saru, Sõmerpalu, Tsooru, Urvaste, Vaabina, Vana-Laitsna, Vastseliina, Viitina ja Võru — Antsla ja Võru linna ning Petseri maakonna Mäe valla, mille Venemaa 1944 aastal piirimuutmise käigus Eestile alles jättis, rahvaarvude liitmine annab maakonna tänastes piirides asunud elanikkonna suurusks ligikaudu 57 tuhat inimest. Demograafilise ülemineku veidi hilisem ajastus teiste Eesti piirkondadega võrreldes tingis rahvaarvu kasvu jätkumist Eesti kagunurgas ka 1920-1930 aastatel. Teine Eesti Statistika Keskbüroo poolt läbiviidud rahvaloendus (1934) näitas maakonna rahvaarvu suurenemist 2.2 protsendi võrra. Enamus osundatud kasvust paistab olevat koondunud siiski maakonna põhjapoolsetesse, resp tänapäeva Põlvamaa valdadesse. Võrumaa tänase maa-ala kohta tehtud arvutus osutab juba rahvaarvu kahanemistrendi käivitumisele. Tõdedes võrokeste positiivset loomulikku iivet sõdadevahelise ajajärgu kokkuvõttes, peegeldab see väljarände jätkumist Võrumaa maarahvastiku hulgas.

Rahvastikuprotsesside evolutsioonilisele arengule maakonnas tegi lõpu järsk geopoliitiline muutus ja Eesti sattumine NLiidu võimkonda. Esimese vene okupatsiooniaasta kaotusi kajastav rahvaloendus 1941 aasta detsembris tõdes Eesti elanikkonna kahanemist pea kümnendiku võrra, millest vaid väiksem osa tuli kunagi hiljem tagasi. Vahepeal teisenenud vallapiirid ei võimalda täpset võrdlusarvu eelmise loendusega tänase Võrumaa piires esitada, aga suhtarvuliselt jäid inimkaotused maakonnas Eesti keskmisega võrreldes veidi väiksemaks nagu Lõuna-Eestile tüüpiline. Rahvaarvu

Rahvaarv
Võrumaa 1881-2002

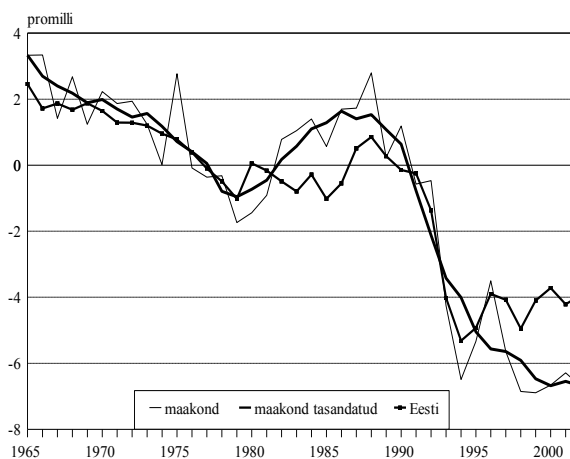
languse kriisilaadsele toimele viitavad mitmed iseloomulikud disproportsioonid nagu näiteks meeste tuntav üleesindatus rahvastikukaos. Rahvastiku modernse taastetüübi väljakujunemine rõhutas omalt poolt Teise maailmasõja ja kolme järjestikuse okupatsiooni, eriti sotsiaalse ümberkorralduse mõju rahvaarvule, mis sellises üksteist tugevdavas kombinatsioonis osutus hoopis sügavamaks ja kaugeleulatavamaks Esimese ilmasõjaga võrreldes.

Sõjajärgne aeg tõi kaasa Võrumaa jagamise. Eesti halduskorraldust sovetiseerinud suurmuutuse käigus, mis likvideeris maakondliku jaotuse ning lõi asemele 39 rajooni, jagati Võrumaa alad koguni kuue rajooni vahel. Põhjapoolsed vallad — Kanepi, Kõlleste, Laheda, Mooste ja Põlva — läksid Põlva rajoonile. Pihkva järve lähedusse jäänud Leevi, Mäe, Orava, Rápina, Saatse ja Veriora vallad andsid aluse Rápina rajoonile. Võrumaa idapoolsest osast tehti Vastseliina rajoon, mis hõlmas endisi Meremäe, Misso, Ruusmäe ja Vastseliina valdu, lääneosas moodustati Lepistu, Linnamäe, Mõniste, Urvaste ja Varstu vallast Antsla rajoon. Võru rajooni jäid maakonna keskossa kuulunud Haanja, Kasaritsa, Lasva, Rõuge, Sõmerpalu ja Võru. Kaks valda Võrumaa loodenurgast — Valgjärve ja Kooraste anti Otepää rajoonile. Vahemärkusena olgu öeldud, et sellesama ümberkorralduse käigus läksid likvideerimisele ka senised vallad, mille asemele astusid varem paralleelüksustena moodustatud külanõukogud.

Osundatud kujul sai Võrumaa püsida veidi vähem kui kümme aastat. Kui algas killustatud haldusüksuste taaskoondamine, sai Võru tagasi 1959 likvideeritud Antsla ja Vastseliina rajooni maad. 1960 aastal toodi Võru rajooni Haabsaare ja Mõniste külanõukogud, mis Antsla rajooni likvideerimisel olid esialgu Valga rajooni sattunud. Rohkem ka tagasi saada ei õnnestunud — saatus oli soosiv Põlva rajooni suhtes ning jättis ta ainsana Kagu-Eesti uusmoodustatud üksustest alles, sestap on põhjapoolsed ajaloolise Võrumaa alad seni halduslikult eraldatud. Kuigi külanõukogu tasemel jätkusid haldusmuutused ka hilisematel aastatel — nagu allpool juttu tuleb — kogumiku käsitusperioodil Võrumaa piire enam oluliselt ei muudetud. Ainsa erandina anti osa Antsla külanõukogu maadest 1966 aastal Valga rajooni Kaagjärve külanõukogule. Mõistagi on maakonnapiiri püsivus tähtis eeldus rahvaarvu ning teiste rahvastikunäitajate aegriidade käsitlemisel. Kuivõrd sõjajärgsete ja -järgsete andmeridade kokkuvõtmisele ei pööratud vene ajal mingit tähelepanu — ENSVd ei käsitletud jätkuna elule Eestis, vaid täiesti uue internatsionaalse ühendina — ning käimasolevate ühtlusarvutuste tööjärg pole selleni veel jõudnud, on hilisem rahvaarvu dünaamika esitatud varasemast trendist eraldi.

Kogumiku käsitusvahemikus 1965-1990 on Võrumaa rahvaarv üles näidanud kahanemistendentsi — perioodi kokkuvõttes langes rahvaarv enam kui kümnendiku ehk absoluutväljenduses viie tuhande inimese võrra. Põlvkonnapikkuse ajavahemiku kohta on kümneprotsendine muutus küllalt märkimisväärne, lisaks toob joonis selgesti esile lahknevuse Eesti kogurahvastiku suundumusest, mis teadaolevalt kasvas samal perioodil ligi veerandi võrra. Erisuse peapõhjuseks on muidugi asjaolu, et Võrumaa ei kuulunud nende piirkondade hulka, kuhu suundus põhiosa Venemaalt ja teistest NLiidu regioonidest lähtunud sõjajärgsest sisserändest. Selles mõttes representeerib maakonna rahvaarvu teisenemine üldjoontes Eesti põlisrahvastiku, mitte niivõrd kogurahvastiku dünaamikat. Rahvaarvu muutuskomponentidest peegeldab sedasama eriti ilmekalt loomuliku iibe dünaamika, mis langes 1970 aastate lõpul ajutiselt miinuspoolele. Nagu teisteski valdavalt põlisrahvastikuga maakondades, polnud surmajuhtude ülekaal sündide arvust tingitud muidugi ülikõrgest suremusest ega liigmadalast sündimusest, vaid ennekõike põlisrahvastiku läbi

Loomuliku iibe üldkordaja
Võrumaa 1965-2002

aegade suurearvulisima sünnipõlvkonna jõudmisest vanuriikka ning järkjärgulisest lahkumisest. Demograafilise lainepõhja möödudes pääses 1980 aastate teisel poolel uuesti mõjule jätkuvalt taasteniivoo küündinud sündimus ning negatiivsest loomulikust iibest põhjustatud rahvastikukadu Võrumaal lakkas.

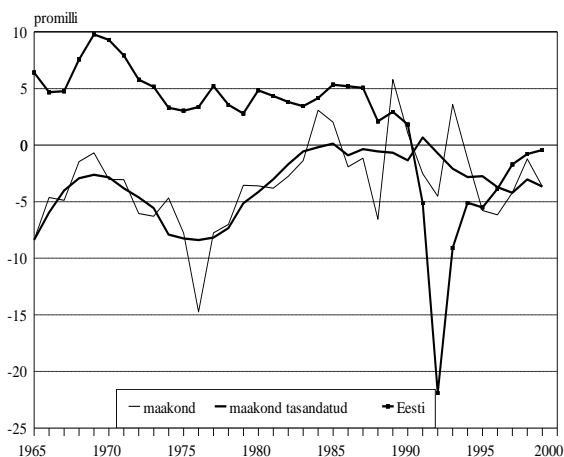
Rahvaarvu muutuskomponentide kõrvutamine annab selget tunnistust, et rahvaarvu kahanemistrendi oluliseks mõjuriks maakonnas on olnud ränne. Negatiivse rändeiibe läbi kaotas Võrumaa käsitusperioodi kokkuvõttes üle nelja tuhande inimese. Rände otsese mõju kõrval tuleb arvesse võtta ka selle kaudset, nimelt vananemist kiirendavat toimet rahvastiku vanuskoostisele. Just taolise kaudse

mõju tõttu on loomuliku iibe panus maakonna rahvaarvu dünaamikasse olnud tagasihoidlikum kui sündimustase võinuks lubada. Samuti on demograafilise ülemineku järelperioodile tüüpiliselt olnud rändeiibe trend ka õige muutlik. Rändeintensiivsuse tõus 1960 aastate lõpul tõstis sisse- ja väljarändevoogude vahe maakonnas lühiajaliselt positiivseks, millele järgnes väljarände ülekaal pea tosina aasta vältel. Kõige sügavamale miinuspoolele langes Võrumaa rahvastiku rändeiive seitsmekümnendate keskpaigas. Kaheksakümnendatel aastatel pöördus sisse- ja väljarände vahetada taas vastupidiseks ning demograafilise arengu küpsusfaasi jõudnud rahvastikule iseloomulikult jõudsid rändevood käsitusperioodi lõpuks enam-vähem tasakaalu. Muidugi ei saa seejuures tähele panemata jätta rahvaarvu püsivalt negatiivset korrigeerimismuutust, mis viitab rändesündmuste süstemaatilisele alaarvestusele.

Möödunud kümnend tõi rahvaarvu dünaamikasse põhimõttelise muutuse ka Võrumaal. Peegeldades sündimuse äkklangust pöördus rahvastiku loomulik iive negatiivseks ning on seda tänini. Kui lisada sellele väljarände ülekaal sisserände suhtes, on tulemuseks rahvastikukao kiire süvenemine. Uue aastatuhande künnisel on Võrumaa rahvaarvu hinnatud pisut enam kui 42.6 tuhandele inimesele, mis tähistab kadu käsitusvahemiku lõpuga võrreldes umbes kuus protsenti. Omaette järsu hüppe allapoole teeb trendijoone lõpuna graafikule kantud rahvaarv aastatest 2001-2002, mis tugineb uue rahvaloenduse andmeile [ESA 2001]. Pole tarvis olla eriline asjatundja, taipamaks ligi kolme tuhande inimeseni ulatava kahanemise ebareaalsust ühe aasta vältel, vähemasti rahuaja tingimustes. Andmekorralduse vaatenurgast on tegemist tüüpilise vastuoksusega eri liiki allikate — sündmusstatistikale toetuva loendusvahelise hinnangu ning loendustulemuse — vahel. Lahknevuse ulatus osutab aga rahvastikuarvestuse erakordsele ebatäpsusele, olgu siis esimese, teise või korruga mõlema andmeallika arvel. Vahemärkusena, taolise vastuoksuse põhjuste selgitamine sihipärase kvaliteedianalüüsi kaudu ning lõpuks kõrvaldamine mitmeladsete harmoniseerimisvõtete abil moodustabki ühtlusarvutuste sisu. Trendijoone katkestus aastatuhande vahetusel rõhutab piltlikult ühtlusarvutuste teravat tarvidust möödunud kümnendi osas, mis jääb aga väljapoole käesoleva kogumiku ülesannet. Tarviduse eiraja peab arvestama veaga, millesarnaseid võib Eesti rahvastikustatistikas Joosepi valitsusajast peale veel leida ning mida ikka ja jälle on püütud labaste silumisvõtete *resp* andmevõltsingu abil ära peita.

Võrdlemisi erineva pildi rahvaarvu dünaamikast saab maa- ja linnarahvastiku eraldikäsitusel. Linnarahvastiku arvukus ja osakaal maakonnas aasta-aastalt tõusis, maarahvastikku aga iseloomustas järjekindel vähenemine. Võrumaad koos naabermaakonna Põlvaga eristab mitmest teisest Eesti piirkonnast just selle vähenemise pidevus. Teatavasti pöördus Eesti maarahvastiku iive kaheksakümnendatel aastatel keskeltläbi positiivseks, Võrumaal avaldus see arengusuund vaid rahvaarvu kahanemise mõningase pidurdumisena. Muutuskomponentide analüüs võimaldab kinnitada, et rahvaarvu vähenemisele Võrumaa valdades on kaasa aidanud nii loomuliku kui

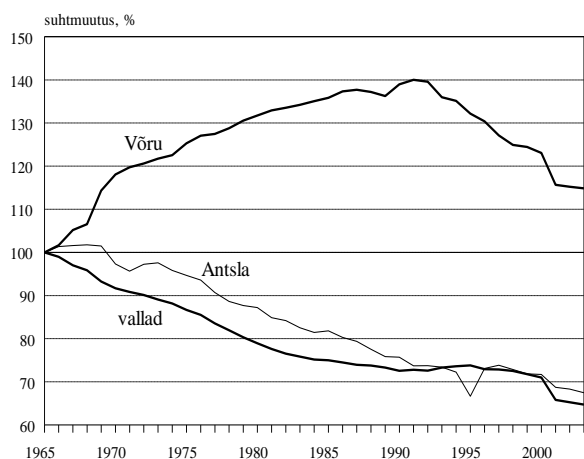
Rändeiibe üldkordaja
Võrumaa 1965-2000

rändeiibe valdav miinusmärgilisus. Seejuures tuleb muidugi tähele panna, et surmajuhtude ülekaal sündide arvust johtus eeskätt pikka aega kestnud väljarände tõttu deformeerunud vanuskoostisest. Käsitlusperioodi kokkuvõttes on Võrumaa maarahvastik kahanenud pea kümne tuhande inimese ehk suhtväljenduses ligi 30 protsendi võrra. Teisisõnu läheneb maarahvastiku vähenemistempo ühele protsendile aastas. Selle näitajaga esindab Võrumaa üht suurima rahvastikukaoga piirkonda, millele vastavalt on ka tühjenevate külade, taandareneva infrastruktuuri ja üldse territooriumi inimhõlmatusega seonduvad probleemid maakonnas teravamad. Kõigele sellele on möödunud kümnendil lisandunud piiriäärse seisundi varasemast selgem väljajoonistumine, põllumajanduskesksest orientatsioonist tulenev majanduse ümberstruktureerimise keerukus ning — *last but not least* — esmakordselt ajaloos allapoole taastetasandit langenud sündimus.

Linnaelanike arvu kasv on käsitlusperioodi algul olnud suhteliselt kiire, hilisematel aastatel on linnarahvastiku kasvutempo järk-järgult aeglustunud. Kuivõrd maarahvastiku arv samal ajal pidevalt vähenes, on Võrumaa rahvastiku linnastumisastme tõus edestanud linnarahvastiku kasvu. Kuuekümnendate aastate keskpaigas moodustasid linlased Võrumaa elanikkonnast tublisti alla kolmandiku, kaheksakümnendate lõpuks oli linlaste suhtarv kerkinud 43 protsendini. Osundatud näitarvu poolest kuulub Võrumaa siiski endiselt Eesti väheurbaniseerunud maakondade hulka, olles võrreldav Järva- ja Saaremaaga. Taoline olukord pole iseenesest juhuslik, vaid seletub rahvastikuarengu seaduspärasustega. Ajalooliselt on urbanisatsiooniprotsess seotud suhteliselt kitsapiirilise ajalõigu, demograafilise üleminekuga, mille vältel kasvavad maarahvastiku äraoolu toel endised ning tekivad uued linnad. Nagu eespool mainitud, jõudis Eestis asjaomane faas põhiosas lõpule enne Teist maailmasõda. Võrumaa linnastumispotentsiaal realiseerus tollal arvestataval määral väljaspool maakonna piire, andes rahvast nii Lõuna-Eesti peamisele kasvukeskusele Tartule kui Põhja-Eestile, eeskätt Tallinnale.

Rahvaarv
Võrumaa linnasulad 1965-2002

Maakonna ainsa suurema linna Võru ajalugu ulatub osundatud ajajärgust kaugemale minevikku, Katariina II valitsusaega. Linn asutati 1784 aasta varem loodud Võru kreisi keskuseks. Vahemärkusena on huvitav mainida, et Võru linn oleks võinud kergesti sündida tänasest tükk maad põhja poole — esialgse kava kohaselt pidi maakonnalinna asukohaks saama Vana-Koiola, mis jääb üsna lähedale tänasele Põlva linnale. Hiljem viidatud kava muudeti ja uus pealinn rajati Võru karjamõisa maale Tartu-Pihkva maantee äärde. Klassitsismiaja malli kohaselt järgib linna ajaloolise osa tänavastik korrapäraselt ruudustikku, sarnase ruumijaotuse võib Eesti linnadest näiteks leida ka samal aastasajal asutatud Paldiskis. XIX sajandi lõpuni oli linna kasv suhteliselt aeglane, sajandi

keskpaigas arvestati linnaelanike arvuks veidi üle pooleteise tuhande. 1881 aasta rahvaloendus näitas Võru rahvaarvuks veidi üle kahe ja poole tuhande inimese ning 1897 aasta loenduse ajaks oli linnaelanike arv ületanud nelja tuhande piiri. Oluliseks teetähiseks Võru arengus peetakse raudteeühenduse saamist Pihkva-Riia raudteeliini valmimise kaudu XIX sajandi lõpul (1889).

Eesti Vabariigi aastatel linna kasv jätkus ning Teise maailmasõja eelõhtul jõudis rahvaarv kuue ja poole tuhandeni. Sarnaselt teiste Eesti linnadega tõi Teine maailmasõda kaasa linnarahva mõningase vähenemise, kuid järgnenud rahvaarvu tõus tegi selle kaotuse kuhjaga tasa ning aastal 1959 loendati Võrus juba üle kümne tuhande elaniku. Linna väga kiire kasv jätkus ka kuuekümnendatel ning 1970 aasta rahvaloendus fikseeris Võru rahvaarvuks juba 15 tuhat inimest. Muutuskomponentide võrdlus näitab, et maakonna pealinna kasvu peamiseks allikaks oli tublisti plusspoolel püsinud loomulik iive, mida hoidis alal sisserändest tingitud linnarahva vanuskoostise

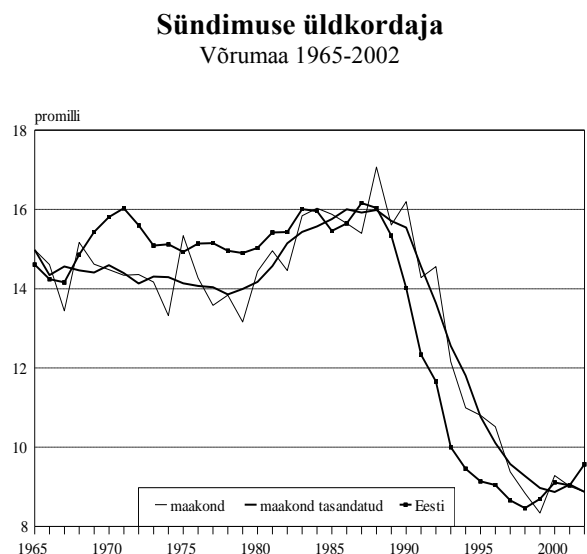
nooruslikkus. Arvuliselt ületas rände kaudne mõju rändeiibe otsest panust ligikaudu kaks korda. Käsitlusperioodi lõpuks oli linna rahvaarv tõusnud ligi kaheksateistkümne tuhandeni. Juuresolev joonis näitab, et möödunud kümnendil asendus linna kasv vähenemisega ja aastatuhande vahetusel arvestati Võru elanike arvaks juba paar tuhat inimest vähem. Graafiku lõpuosas kujutatud jõnks allapoole ei kujuta endast mitte niivõrd rahvaarvu reaalselt langust kui viimase rahvaloenduse tulemuse halba ühilduvust eelneva aegreaga.

Võrumaa teise linna Antsla kujunemine seondub otseselt rahvastiku urbanisatsioonietapiga. Asula kandis esialgu kõrtsi ja postijaama järgi Siksälä, seejärel hakati paika nimetama Hauka ja hiljem Antsla alevikuks. Asula kasvu soodustas raudteeühenduse tekkimine (1889), ümbruskonda osteti ehituskruunte, edenes väiketööstus ja kaubandus. Muuhulgas annab tollastest edusammudest tunnistust Eesti esimese tarvitajate ühisuse asutamine aastal 1902. Alevistaatuse sai Antsla pärast Vabadussõja lõppu 1920, kaks aastat hiljem toimunud rahvaloendus näitas asula rahvaarvuks veidi üle üheksasaja inimese. Järgnenud kümnendil tubli kasv jätkus ning 1934 aasta loenduse ajaks oli Antsla rahvastik tõusnud pooleteistkümne tuhande inimeseni, mis oli aluseks linnaõiguse saamisel 1938. Nagu eespool mainitud, täitis Antsla aastatel 1950-1959 rajoonikeskuse rolli. Käsitlusperioodi alguseks oli rahvaarv ületanud kahe tuhande piiri, kuid suuremaks kasvaks puudusid asulal eeldused ja 1960 aastate lõpust on Antslat iseloomustanud järjepidev rahvaarvu kahanemine, eelkõige väljarände ja selle mõjul deformeerunud vanuskoostise tõttu. Aastatuhande vahetusel oli Antsla rahvaarv jõudnud tagasi kolmekümnendate aastate alguse numbrini.

Tulevikkuvaatavalt on Võrumaal sarnaselt teiste maakondadega oodata rahvaarvu jätkuvat kahanemist, eeskätt 1990 aastate järsu sündimuslanguse mõjul. Maakonnasiseste erisuste osas on linnarahvastiku kasvufaas tänaseks seljataha jäänud, negatiivse loomuliku iibe kujunemine Võrus ja Antslas kõneleb nende asulate seesmise kasvupotentsiaali ammendumisest ning rahvaarvu dünaamika edasisest sõltumisest ennekõike sündimuse ja suremuse arengust. Linnastumisprotsessi hiline algus ning asend suuremate keskuste — eeskätt Tartu — tagamaal jätab madala urbanisatsioonistme Võrumaa püsivaks tunnusjooneks. Mõistlikul ärakasutamisel võib see aga kujuneda omalaadseks arenguessursiks, arvestades hästisäilinud looduskeskkonda ja vaheldusrikast pinnamoodi.

1.2. Sündimus

Elussündide koguarv Võrumaal on liikunud käsitlusperioodil kuue- ja seitsmesaja ümber, Eesti üldtaustal on maakonna omapäraks sündimuse üldnäitajate ühtlane kulg ajavahemiku algupoolel. Võrumaal tervikuna on üksnes vaevu aimatav Eesti põlisrahvastikule iseloomulik ning võrreldava sündimusarenguga Euroopa riikide kontekstis ainulaadne sündimuse tõus 1960 aastate lõpul [Festy 1984; Katus 1994]. Kuni seitsmekümnendate aastate alguseni väljendas liikuvkeskmisega silutud üldkordaja aeglast, kuid järjepidevat langustrendi. Taseme poolest jääb kordaja neil aastail asjakohasest riigikeskmisest süstemaatiliselt madalamaks, ikka eakama rahvastiku vanuskoostise tõttu. Kümnendi lõpul pöörab trendsuund tõusule, mis läbib kogu järgneva kümnendi. Järgides üleriigilist suundumust jõudsid nii sündide arv kui üldkordaja Võrumaal kõrgpunkti aastal 1988, mil maakonnas registreeriti ligi kaheksasada sündi.

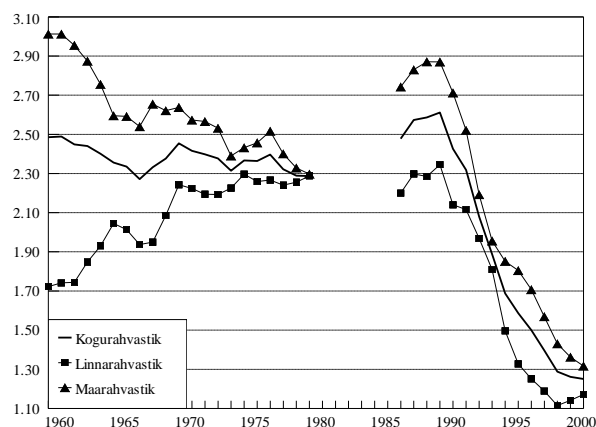
Nagu lugeja arvatavasti mõistab, seisab üldnäitajate kujutatud liikumise taga korraga kaks tegurit, ühelt poolt sündimusprotsessi intensiivsus, teisalt aga rahvastiku vanuskoostis *resp* sündimusealase naisrühma osakaal. Käsitlusperioodil on nimetatud struktuuriteguri mõju olnud kahene. Ühelt poolt näidanud võrokeste rahvastikutaastelist panust tegelikust mõnevõrra väiksemana, teisalt toetas seesama tegur — ehk maakonna vanuskoostise noorenemine — alates käsitlusaluse perioodi keskpaigast sündimusnäitajate kasvu eelneva aja suhtes ning viis Võrumaa sündimuse üldkordaja Eesti kogurahvastiku tasemele. Kirjeldatud tasemeerisused ja võnked üldkordaja trendis jäävad paraku ilmselgelt alla möödunud kümnendi sügavale ja sündimuse hoopis uut arengujärku peegeldavale langusele. Võrumaal on selle ajastus olnud mõnevõrra hilisem kui riigis tervikuna, kuid lõpptulemusena langes sündide arv käsitlusperioodi keskmisest ligi kaks korda madalamale ning uue aastatuhande algul on maakonnas registreeritud kolme- ja poolesaja sünni ringis aastas.

Üldkordajaga võrreldes ei sisalda sündimuse summaarkordaja endas vanuskoostise eksitavat kõrvalmõju, mistõttu sündimuse aegtrendide ja rahvusvaheliste võrdluste esitamisel on just see näitarv leidnud enim kasutamist. Summaarkordaja arvutamine nõuab aga sündinute jaotust ema vanuse järgi, mida veneaegne statistikorraldus rajooni ega külanõukogu kohta ette ei näinud. Elektrooniline individuaalandmestik võimaldaks seda ju tagantjärele leida, kuid see on säilinud alles 1986 aastast ülespoole ehk teisisõnu käsitlusaluse perioodi seisukohalt vaid nelja viimase aasta kohta. Abi pakub Eesti Rahvastiku Andmepank¹, kuhu on pikaajalise ja mitmetahulise andmetöö tulemusena lülitatud juba kahe loendusvahelise perioodi 1959-1970 ja 1970-1979 sünniandmestik. Uustötluse tulemused on peagi jõudmas trükki [EKDK 2004], kuid andmestik oli käesoleva Võrumaa ühtlusarvutuse tarvis juba kasutada. Nii oli võimalik tabuleerida sündinute arv ema vanuseti 1959-1979 maakonna haldusüksuste lõikes ning arvutada summaarne sündimuskordaja.

Kõrvalolev joonis esitab Võrumaa rahvastiku summaarse sündimuskordaja kogu-, linna- ja maarahvastiku lõikes, võrdluseks on lisatud ka teave käsitlusvahemikule järgnenud 1990 aastate kiire langusperioodi kohta. Linnarahvastiku suundumuse abil on näha üle-Eestilise, taastepiirist madalama sündimusjärgu (tinglikult 1928-1968) lõppfaas, mille järel perioodsündimus tõusis riigis kaheks kümnendiks taastetasemest kõrgemale. Võrumaa kogurahvastikus ei tõuse nimetatud muutus siiski eriti esile, sest maarahvastiku suhteliselt kõrge ja veel 1960 algul väheneva trendiga sündimus tasandas linnarahvastiku sündimustõusu ning ülepea hoidis maakonna üldise sündimustaseme kõnealuse ajajärgu vältel küllaltki kõrge ning ühtlasi ülalpool taastetasandit. Sarnase, iseenesest riigikeskmisest mõneti erineva sündimusarengu poolest on Võrumaale lähedasim Saaremaa rahvastik, kes teadaolevalt on Eesti piirkondade võrdluses samuti tuntud mõnevõrra hilisema demograafilise ülemineku ajastuse poolest. Tuleb tähele panna, et sündimusprotsessi perioodinäitajad on edaspidi analüüsitava põlvkonnaäitajatega võrreldes süsteemselt kõrgemad, seda sündimuseajastuse noorenemise tõttu käsitlusperioodi vältel kuni 1980 aastate lõpuni.

Võrumaa rahvastiku sündimusmõjuritest on olulisel kohal maarahvastiku arengumuutus, seda mõistagi linnarahvastiku suhteliselt väikese osakaalu tõttu maakonnas. Niisuguses olukorras tuleb tähelepanu pöörata linna- ja maarahvastiku omavahelisele sündimuserisusele, mis pole käsitlusalusel

Summaarne sündimuskordaja
Võrumaa 1959-2000

¹ Eesti Rahvastiku Andmepank (ERA) sisaldab süstemaatilist korrastatud loendus-, sündmus- ja küsitlusstatistikat Eesti rahvastiku kohta. Rakendatud ühtlusarvutused võrreldavuse tagamiseks ajas ja ruumis hõlmavad määratlusi ja definitsioone, piirimuutuste mõju ja näitavate arvutusviise. Andmepanka arendab Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus [EKDK 1992a; 1992b].

ajavahemikul püsinud kaugeltki mitte ühesugune. Enne 1960 aastate lõpu sündimustõusu valitses Eestis ja samuti ka Võrumaal tugev linn-maa erisus. Maakonnas on nimetatud sündimuserisus olnud silmatorkavalt kõrge, millest muuhulgas johtus koguni sündimuserengu vastandlik suundumus kuuekümnendate vältel. 1970 aastate suhteliselt lähedased sündimustasemed eristas uuesti kaheksakümnendate aastate teine pool, mil maarahvastik ilmutas ajutist sündimuse kasvu, linnarahvastik aga mitte. Väärrib tähelepanu, et Eestis tervikuna ei näidanud põlisrahvastik tollal erilist sündimuse tõusu — küll kasvasid vanuskoostisest tugevasti sõltuvad sündide arv ja sündimuse üldkordaja suurearvuliste kohortide jõudmisel sünnitusikka. Märkimist nõuab ka Võrumaa sündimuse langus väga madalale tasemele uue aastatuhande künnisel ning niisuguse suundumuse kandev roll eelkõige maarahvastikus.

Omaette ainesena väärrib kiirpilku sündimuse soosuhe ja teiste rasedusväljundite intensiivsus, niivõrd kui viimase kohta käsitlusel ajalavahemikul muidugi teavet jagub. Vastsündinute soosuhe on kõikunud Võrumaa rahvastiku sünnijuhtude väikese arvu tõttu tugevasti (0.91-1.29). Perioodi algupoolel on poisslapsi sündinud reeglipärasest proportsioonist mõnevõrra vähem, teisalt leidis käsitlusperioodi lõpuaastatel aset küllalt jõuline võnge meesülekaalu suunas, mida ei kõrvalda isegi liikuvkeskmisega silumine. Elussündide kõrval sisaldab kogumiku tabelosa ka surnultsündide aegrida — rahvastiku modernsele taastetüübile omaselt jääb nende suhtarv ühe-kahe protsendi piirimaile elussündidest. Suurprobleemiks olnud abortiivsuse kohta maakonna tasandi teavet kahjuks pole.

Rahvastiku sündimuserengu käsitlemisel pakub sündmusstatistikale täiendust loendusandmestik, kuivõrd küsimus sünnitatud laste arvu kohta — vene aja lõpul loendusprogrammis taastatud — võimaldab heita tagasipilgu sündimustrendile enam kui poolsajandi vältel. Elussündinud laste arv, ehk rahvastikustatistilist terminit kasutades summaarne põlvkonnasündimuskordaja, on sisutihe näitaja, mis kõige muu kõrval toob esile sündimustaseme ja rahvastikutaaste seose. Teatavasti on rahvaarvu kahanemise vältimiseks tarvis, et laste põlvkond oleks vähemalt sama arvukas kui vanemate kohort. Summaarse kordajaga mõõtes vastab taastetasandile tinglikult 2.1 elussündi keskmiselt iga naise kohta, ning veidi enam vanemates rahvastikupõlvkondades, keda iseloomustas kõrgem imikusuremus. Oluline on tähele panna, et põlvkonnanaäitajana ei ole kõnealune kordaja mõjutatud ajastustegurist ja võimaldab seetõttu esile tuua tegeliku sündimustaseme.

Peegeldades demograafilise ülemineku varast ajastust ja pereplaanamise kasutuselevõttu üheaegselt rahvastikuarengu pioneeriikidega Põhja- ja Lääne-Euroopas, iseloomustab XX sajandi hakul sündinud Eesti naispõlvkondi tervikuna üsna taastetasandi lähedale langenud sündimus. Eesti üldtaustal kuulub Võrumaa pigem hilisema sündimuserenguga maakondade hulka, näiteks demograafilise ülemineku pioneeralal Viljandimaal oli sündimus laskunud samades põlvkondades juba taastenivoost selgesti allapoole [Katus 1994]. Võrumaa ja Eesti kõrvutamisel naabermaadega tuleb tõdeda ka põlvkonnasündimuse märkimisväärset püsivust järgnenud poolsajandi vältel, mis tuleneb ühelt poolt demograafilise ülemineku varasest ajastusest, teisalt aga rahvastikuarenguliselt võrreldavatele riikidele tüüpilise sõjajärgse beebibuumi puudumisest [Katus 1997a].

Samuti võib põlvkonnanaäitajatest välja lugeda kuuekümnendate aastate lõpu sündimustõusu, mille kandjaks on olnud 1940-1950 aastate Eesti rahvastiku sünnipõlvkonnad. Huvitav on tõdeda, et kohortvaates jääb osundatud tõus Võrumaal tagasihoidlikumaks kui enamikus ülejäänud maakondades. Teatud valgust taolisse olukorda aitab tuua linna- ja maarahvastiku võrdlus — paistab, et sündimustõusu on varjutanud eelkõige maarahvastiku suhteliselt kõrge sündimustase 1960 aastateni välja, vähemal määral ka kõnealuste põlvkondade küllalt intensiivne linnastumine. Rahvastikutaaste vaatenurgast väärrib tähelepanu, et Võrumaal on taastetasandini või sellele väga lähedale jõudnud pea kõik kogumiku arvtabelitega hõlmatud põlvkonnad. Erandi moodustavad ühelt poolt kahekümnendate aastate kohordid, kelle aktiivne sünnitusiga langes keerukatesse repressiooniaastatesse, teisalt aga ka kuuekümnendate lõpul ning hiljem sündinud. Viimatimainitud pole veel oma reproduktiivkarjääri lõpetanud, aga tõenäoliselt hoopis olulisemana kajastub nende käitumises möödunud kümnendi järsk trendimuutus.

Pikaaegse tasemeühtluse raames tõuseb teise olulise suundumusena esile sündimuskäitumise sarnastumine. Kogumikus esitatud andmed kinnitavad, et järjekindlalt on kasvanud nende naiste

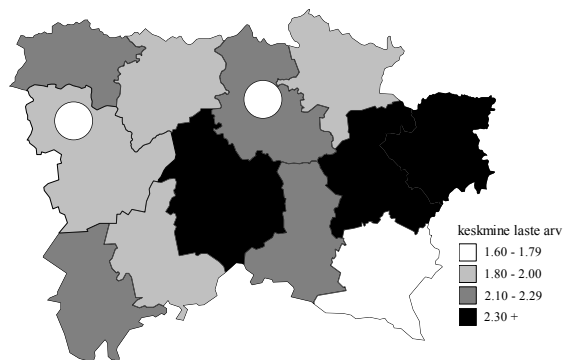
osakaal põlvkonnas, kes lõpetavad oma sündimuskarjääri kahe lapsega. XX sajandi alguse sünnikohortides piirdus kahelapsesuse osakaal Võrumaa rahvastikus pisut enam kui viiendikuga ning hõlmatud põlvkondade vältel on nimetatud suhtarv kasvanud üle kahe korra. Kahelapsesuse jõudsa tõusu vastukaaluks on samal ajal vähenenud lapsesuse äärmusrühmade esindatus. Eriti märkimisväärne on seejuures olnud lastetuse taandumine: Euroopa abiellumustüübi kajastusena küündis ju vastav suhtarv eakamates põlvkondades pea veerandini ning lastetus oli osakaalult võrreldav ühe- ja kahelapsesusega. Nelja- ja enamalapsesuse langus on olnud pea sama ulatuslik, nooremates põlvkondades on sünnitanud neli või enam last vähem kui kümnendik maakonna naistest. Kolmelapseste osakaal on Võrumaa käsituselustes rahvastikupõlvkondades seevastu kasvanud ning 1940-1950 aastate sünnikohortides lähenes vastav suhtarv viiendikule. Kolmelapseste suhtarvust leiame ühtlasi selgituse, mispärast Võrumaa rahvastiku kohortsündimus ületab Eesti keskmisi näitarve.

Lastetuse vähenemine nooremates põlvkondades on märgiks sündimus- ja abielukäitumise omavahelise seose teisenemisest ja kummagi elutahu iseväärtustatuse kasvust. Nimetatud areng avaldub muuhulgas ka vallassündimuse suurenemises, kuivõrd tänapäeval piirab lapsesaamist abielu juriidiline vormistamatus järjest vähem. Pigem on seos lapse sünni ja abiellumise vahel kujunenud traditsioonilisega võrreldes vastupidiseks: rasedumine ja otsus sünnitada — ennekõike abordi kui pikemat aega väga populaarse alternatiivi kahjuks — eelneb reeglina abielu registreerimisele. Enam kui üheksa kümnendikku põlisrahvastiku esmasrasedustest algab väljaspool juriidilist abielu ja just raseduse üheksa kuu vältel leiab aset kogu eluea intensiivseim abiellu astumine. Seda teevad siiski vaid ligikaudu pooled oma esimest last ootavatest naistest ning teise poole arvel kasvabki vallassündimus. Muidugi ei tähenda asjaomane tendents üksikemaduse paralleelset kasvu, millise järelduse poole juriidikale toetuv Eesti sündmusstatistika andmekasutajat suunab. Tegelikult elab ligikaudu 90 protsenti vallassündidena registreeritud lastest ikka mõlema vanemaga [Katus, Puur, Põldma 2002].

Võrumaa rahvastiku sündimuse piirkondlikud erisused paistavad lapsesusjaotuse järkjärgulise koondumise taustal säilima. Tüüpiliselt on ka Võrumaal taastetasandit ületava sündimuse kandjaks maarahvastik. Ainsana on sellest pisut allapoole jäänud 1920 aastate sünnikohordid, kelle aktiivne reproduktiiviga langes sõjajärgsesse repressiooni- ja sovetiseerimisega. Teisalt pole Võru linnas taastepiirini jõudnud ükski XX sajandi linnanaiste põlvkond. Kogumiku arvtabelitest selgub, et osundatud sündimuserisuse taga seisavad ühelt poolt ühe- ja kahelapsesuse, teisalt aga kolme- ja enamalapsesuse erinevad proportsioonid. Lastetute suhtarv on linna- ja maarahvastikus olnud pea ühesugune. Juuresolev kaart esitab piirkondliku sündimuserisuse naispõlvkonnas, kes kujundasid Võrumaa sündimusolukorra kogumiku käsitusperioodil. Taastepiirile või sellest veidi allapoole jäi sündimus Antsla, Mõniste, Rõuge, Sõmerpalu Urvaste ja Võru vallas. Kõigis ülejäänud valdades oli sündimus taastepiirist selgesti kõrgem, kusjuures lasterikkamateks on olnud Lasva ja Varstu. Nimetatud valdades oli sündimuse kohortkordaja ehk keskmine elussündide arv vastavalt 2.6 ja 3.1. Lapsesuse sotsiaalerisus, kajastatud käesolevas kogumikus haridustunnuse kaudu, on järjekindlalt vähenenud, mille raames tugevaim koondumine kahelapsesusele iseloomustab kõrgharitud naisi.

Tänaseks on tõsiasi, et 1990 aastatel sünnitusikka jõudnud noored põlvkonnad tõid rahvastiku sündimustaseme pikka aega valitsenud stabiilsusse olulise pöörde. Lähemad aastad täpsustavad, kui suurt demograafilist laenu on võetud, millal on oodata võla tagastamist ning on see ülepea reaalne. Mõistagi määrab sündimusarengu peajoone mitte niivõrd lastetute ega ammugi mitte paljulapseliste,

Sünnipõlvkonna 1910-1929 lapsesus
Võrumaa 1989

vaid oma eluteel varem või hiljem esimese lapseni jõudvate perede käitumismudel. Loobunud hariduse, karjääri või lihtsalt mugavuse nimel teise lapse sünnitamisest oma elu kahekümnendatel aastatel, on ühelapselisel naisel veel kümme aastat või enamgi aega oma otsust muuta. Isegi kui elu toob positiivse korrektiivi hoiakutesse, aga liiga kõrges vanuses, jääb tee ahtaks või koguni kinni kolme- ja enamalapsesusele. Sõltumata edasistest suundumustest on möödunud kümnendi sündimuslangus fikseerunud rahvastiku sünnikohortide järsu ebaühtlusena ning selle demograafilise laine otsemõju kestab järgneva 70-80 aasta vältel, kaudselt aga kauemgi, kujundades Võrumaa ja kogu Eesti arengut läbi alanud sajandi.

1.3. Suremus

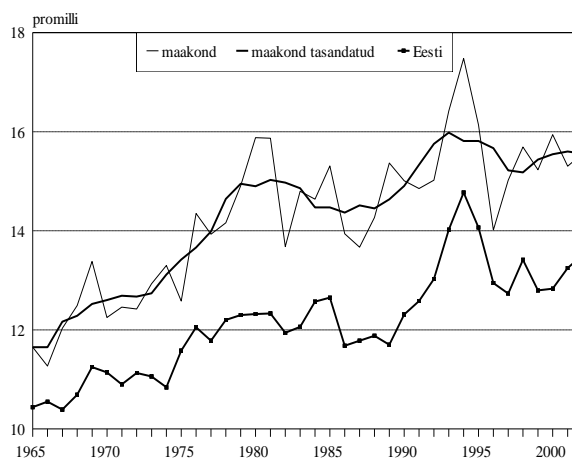
Võrumaa rahvastiku suremustrendile on käsitusperioodil iseloomulik tõusutrend nii surmajuhtude arvu kui üldkordaja kaudu mõõdetuna. Kuni kaheksakümnendate aastate alguseni kasvasid mõlemad üldnäitajad pea lineaarselt ning kokkuvõttes oli tõus üsna ulatuslik. Surmajuhtude arv suurenes poolteise aastakümne jooksul enam kui veerandi võrra ning ületas 1980 aastate algul seitsmesaja juhu piiri. Üldkordaja kasv oli veelgi jõudsam, sest samal ajal toimus maakonna rahvaarvu pidev alanemine. Käsitusperioodi lõpukümnendit iseloomustab üleriigilisele trendile sarnaselt suremuse üldnäitajate stabiliseerumine või koguni aeglane langus, millele järgnes uus ülesvõnge üheksakümnendatel. Kõrgpunkti saavutasid surmajuhtude arv ja üldkordaja aastal 1994, mil Võrumaal registreeriti pea kaheksasada surmajuhtu. Viimaseid aastaid iseloomustab taas näitavate stabiliseerumine, paraku käsitusperioodiga võrreldes kõrgemal tasemel.

Suremuse üldnäitajate dünaamikast ei tohi siiski järeldada, nagu oleks samalaadse muutuse läbinud ka maakonna rahvastiku tervises seisund, sest teadupärast sõltuvad demograafilised üldnäitajad suurel määral rahvastiku vanuskoostisest. Mõistagi on tähtis eeskätt eakate osakaal, kelle hulgas suremusrisk ületab nooremate eärühmade taset mitme(kümne)kordselt. Nõnda ongi seitsmekümnete ja eakamate osakaalu kiire kasv peamiseks põhjuseks, mis pärast asjaomased suremusnäitajad käsitusperioodi algul sedavõrd jõudsalt kasvasid. Samuti on just Võrumaa rahvastiku eakam vanuskoostis tinginud suremuse üldkordaja püsimise kogu käsitusperioodi vältel Eesti keskmisest märkimisväärselt kõrgemal.

Vanuskoostise erisused seletavad ka lõviosa suremuskordaja tugevast piirkondlikust variatsioonist, mis maakonnakeskust ja valdu kõrvutades ulatus käsitusperioodil kohati kahe korrani.

Rahvastikuteaduses kasutatakse suremuse mõõtmisel laialdaselt elutabelimeetodit, mis võimaldab rahvastikukoostise ja eelkõige vanusstruktuuri mõju eristada ning keskenduda puhtakujuliselt asjaomase protsessi intensiivsusele. Paraku oli omaaegne NLIit liiga suur, et Moskva oleks jõudnud elutabeleid rajooniti teha, aga Eesti statistikalitsuses ei peetud sellist tööd vajalikuks ega vist osatudki. Nõnda on käsitletava ajavahemiku piires koostatud Võrumaa rahvastiku kohta elutabel vaid ühel korral, surmajuhtude suhteliselt väikesest arvust tulenevate juhuvõngete mõju vähendamiseks kuueaastast perioodi 1986-1991 üldistavalt [EKDK 1994a]. Osundatud tabeli kohaselt oli maakonna meeste sünnieluiga 64.9 ja sama näitav naistel 75.3 aastat. Maakondade pingereas paigutus Võrumaa nende näitajatega keskmiste hulka, meeste puhul jäi keskmine eluiga

Suremuse üldkordaja
Võrumaa 1965-2002

riigikeskmisest pisut madalamaks. Naisrahvastikus oli asetus vastupidine, mis koosvõetuna tähendab eluea keskmisest mõnevõrra suuremat soerisust (10.4 aastat). Eriti selgesti tuleb see tõsiasi ilmsiks Võrumaa linnarahvastikus, kus naiste sünnieluiga (76.5 aastat) ületas meeste näitarvu (65.5 aastat) enam kui üheteistkümne aasta võrra.

Maakonna ühtlusarvutuste puhul on rahvastiku terviseseisundile tausta loomiseks kujunenud tavaks võrdlus mõne teise maaga. Meelega pole selleks valitud kõrge elustandardi poolest tuntud riiki, et vältida teistlaadsetest ühiskonnaoludest tulenevat eneselohtust. Võrumaa rahvastiku suremusolukorda aitab rahvusvahelises taustüsteemis määratleda

Portugali koloonia Macau, kus modernse rahvastikutaaste kujunemine on Eestiga võrreldes olnud sootuks hilisem. Vahemärkusena olgu nimetatud, et Võrumaa elutabeli arvutamisel on kasutatud ÜRO standardmeetodikat nagu ka Macau rahvastiku puhul [UN 2001], mistõttu kaks tabelikomplekti on mõõndusteta võrreldavad. Juuresolev joonis selgitab, et võrokeste eluiga jääb märkimisväärselt maha Macau vastavast näitajast, eriti meeste osas. Naiste sünnieluiga on Macaus seitse protsenti kõrgem, meesrahvastikus ulatub vahe tervelt 15 protsendini. Veel kõnekam on asjaolu, et elu jooksul vahe Võrumaa rahvastiku kahjuks kasvab ja seda nii mees- kui naisrahvastikus. Samuti ei anna Eesti kogurahvastiku suremustrend — maakonna lõikes pole Statistikaamet endiselt elutabeleid arvutanud — alust eeldada mahajäämuse põhimõttelist vähenemist 1990 aastatel.

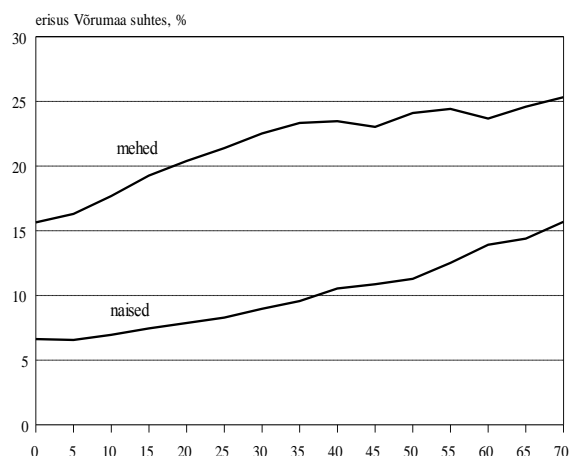
Kurvavõitu olukorra põhjuseks on teadupärast täiseasuremuse seisak. Võrreldes sama nähtuse mõju all Kesk- ja Ida-Euroopa riikidega on seisak Eestis kestnud demograafilise ülemineku varase ajastuse tõttu kauem ning rahvastiku keskmine eluiga pole 1950 aastate lõpust alates kuigivõrd pikenenud. Meesrahvastikus on vahepeal toimunud koguni tagasilangus — ning mis veel mõtlemapanevam — meeste suremuskõver on omandanud selged arengumaa tunnusjooned [Katus, Puur 1991; Katus 2000]. Kuigi nähtuse süvapõhjused pole lõpuni selged, osutab võrdlus üsna ühemõtteliselt siinmail valitsenud ühiskonnaolude vähesele inimsõbralikkusele.

Vanustunnuse puudumise kiuste Eesti piirkondlikus suremusandmestikus on ühe earühma, nimelt imikuea elulemust võimalik siiski trendina jälgida. Käsikäes ühiskonna üldise progressiga langes imikusuremus demograafilise ülemineku käigus mitmekümnekordselt ning sagedasest sündmusest on tänaseks kujunenud suhteliselt harvaesinev nähtus. Seetõttu omandavad juhuvõnked rahvaarvu poolest väiksemates maakondades arvestatava mõju — käsitusperioodil kohtab Võrumaal imikusurmajuhtude ligi neljakordset erisust —, mis teeb trendi leidmise ja jälgimise tülikaks. Olukorrast ülesaamiseks on imikusuremuskordaja tasandatud viieaastase liikuvkeskmisega, ometi jääb võngete amplituud maakonna kui terviku, seda enam haldusüksuste lõikes järeluste tegemiseks vahel ikka liiga suureks. Üldjoontes on Võrumaa imikusuremuskordaja jälginud üle-eestilist suundumust, langedes kuuekümnendate aastate keskepaigale iseloomulikult kahekümne promilli lähedaselt tasemelt 12-13 promillini käsitusperioodi lõpus. Imikusuremuse langus on Võrumaal olnud järjekindlam kui Eestis keskeltläbi, mistõttu silutud imikusuremuskordaja püsis seitsmekümnendatel ning kaheksakümnendatel püsivalt allpool riigikeskmist taset. Käsitusperioodi lõpul vahe riigikeskmisega sisuliselt kadus ning möödunud kümnendi algul tõusis Võrumaa imikusuremus ajuti kõrgemale [EKDK 1994b].

Metodoloogilisest seisukohast tasub tähele panna, et kogu käsitusperioodi vältel mõjutas imikusuremuskordaja väärtust NLiidus rakendatud sünnidefinitsioon. Selle kohaselt kuulus sünd registreerimisele juhul, kui emaihist väljunud loote sünnikaal ületas 1000 grammi, ema rasedus oli kestnud vähemalt 28 nädalat ning lapse pikkus ulatus 35 sentimeetrini. Neid tingimusi

Keskmine eeldatav eluiga

Võrumaa 1986-1991 ja Macau 1988

mitterahuldanud sünid registreeriti vaid siis, kui vastündinu elas vähemalt seitse päeva vanaks. Kõnealune definitsioon lahkes Maailma Tervishoiuorganisatsiooni määratlusest eelkõige sünnikaalu osas — MTO soovib sünnina arvestada lapsi alates sünnikaalust 500 grammi. Kui definitsioonierisuse mõju sünnijuhude arvule oli suhteliselt ebaoluline, siis imikusuremust alandas taoline lähenemisviis märgatavalt, sest arvestusest jäid kõrvale just kõrgeima suremusriskiga enneaegsed lapsed (kui nad surid enne ühenädalaseks saamist). Rahvusvahelise sünnimääratluse kasutuselevõtmise järel arvutati kahe järjestikuse aasta — 1992 ja 1993 — imikusuremusnäitajad kaheselt, nii vana kui uut definitsiooni rakendades. Keskel läbi tõusis Eestis imikusuremus definitsioonimuutuse tõttu 17 protsendi võrra, mis on üsna hästi kooskõlas kaudsete meetodite abil varem antud hinnanguga [Anderson, Silver 1986]. Definitsioonimuutuse mõju Võrumaal osutus üle-eestilise määraga kokkulangevaks.

Suremusteema kokkuvõtteks on oluline rõhutada, et nigelat elulemust ja kehva tervist tuleb pidada üheks kõige tõsisemaks rahvastikuprobleemiks nii Võrumaal kui ka riigis tervikuna. Just asjaomane valdkond eristab Eestit negatiivselt Põhja- ja Lääne-Euroopa võrreldava rahvastikuarenguga riikidest. Oluline on seejuures tähele panna, et Eesti rahvastiku surmapõhjuste struktuur ei erine põhimõtteliselt võrrelduna kõnealustele maadele tüüpilisega, probleem seisneb ühtede ja samade surmapõhjuste kümnekond aastat varasemas mõjulepääsemises ehk teisisõnu inimeste ebaloomulikult kiires “läbikulumisest” [Katus, Puur 1997]. Lisateavet Võrumaa rahvastiku surmapõhjustest üldkordaja kaudu mõõdetuna võib leida Eesti suremusatlasest [Baburin *et al* 1997].

Olukorra parandamiseks leidub vaevast lihtsaid retsepte ning rahvastikuprotsesside suure inerttsuse tõttu ei saa ka asjatundliku tegutsemise korral kiiret edu loota. Kindlasti ei ole põhjust käsitleda sellena elua lühiajalist tõusu mõne viimase aasta vältel. Rahvatervise kumulatiivne iseloom lubab püsivat pööret paremusele oodata alles pärast seda, kui ühiskondlike olude stabiilsus ja saavutatud heaolu hakkab toimima läbi mitmekümneaastase põlvkondliku kogemuse. Seni tuleb osata arvestada liigsuremuse mõju erinevatele eluvaldkondadele, mille näitena olgu viidatud elua soodisproportsioonist johtuvale väga kõrgele üksikvanurite osakaalule Eestis üldse ja Võrumaal eriti. Rahvatervise näitarvude valgusel on Eesti (tagasi)tee Euroopasse veel üsna pikk.

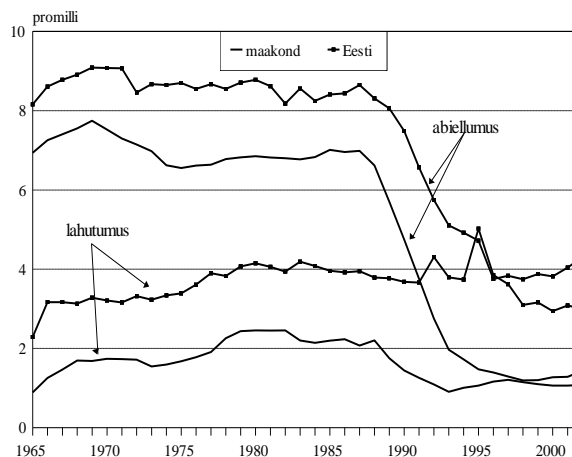
1.4. Abielu ja perekond

Kooseluvormide mitmekesisumisele ja lahutumuse tõusule vaatamata kannab rahvastikutaaste põhifunktsiooni jätkuvalt perekond, endiselt pärinevad just pereringist rahvast omanõolisest vormiv kultuur, käitumishormid ja -eelistused. Majanduslikust vaatenurgast sõltub rahvastiku perekonna- ja leibkonnakoostisest eluaseme ning püsitarbeesemete vajadus, mille osa rahvuslikus koguproduktis käsikäes üldise jõukusega suureneb. Samuti on perekond asendamatu toimetuleku tagaja eakate, vaegurite ning mistahes teiste igapäevast tuge vajavate rahvastikurühmade jaoks, kelle suhtarv modernses rahvastikus samuti kasvab. Samuti näitab rahvastikuprotsesside põhjalikum analüüs, et vastupidi levinud arvamusele on lapsepõlvkodust ja vanematelt saadud mõjustused kaasaja ühiskonnas tugevnenud [Katus, Puur, Põldma 2002]. Taolise mitmekesise tõttu on rahvastiku perekonnateave oma väärtust pigem suurendamas.

Abiellumuse ja lahutumuse üldkordaja

Võrumaa 1965-2002

Registreeritud esmas- ja kordusabielude arv Võrumaa rahvastikus on kogumiku käsitusperioodil püsinud üldjoontes küllalt stabiilne, kuigi lühiajalisi võnkeid võib aegreast muidugi leida. Nõnda kasvas abiellumiste arv maakonnas 1960 aastate lõpupoole ligi viiendiku võrra, kerkides seitsmekümnendate algul ajutiselt üle neljasaja juhu piiri. Taolise jõnksu põhjusena võib oletada peaaesjalikult abiellumisea noorenemist, mis algas Eestis paar-kolm aastakümnet varem ning jõudis parasjagu lõpule 1970 aastate algupoolel. Osundatud kõrgpunkti järel tegi registreeritud abielude arv läbi lühiajalise languse, stabiliseerudes seejärel 300-350 vahel. Sarnaselt üleriigilise trendiga 1990 aastatel vähenes ka Võrumaa rahvastiku abielujuhtude arv järsult ning käesolevaks ajaks on see arv stabiliseerunud sajakonna sündmuse piirimail. Nõnda jälgib maakonna abiellumuse dünaamika küllalt täpselt riigikeskmist trendi, samas on protsessi üldkordaja arvväärtsus olnud keskmisest püsivalt umbes kolmandiku võrra madalam. Mõistagi tuleneb nimetatud tasemeerisus ennekõike Võrumaa rahvastiku eakamast vanuskoostisest ja abiellumisealiste väiksemast osakaalust, mitte sagedasemast kooselusuhetest hoidumisest.

Võrreldes abiellumistega on lahutuste arv Võrumaal näidanud kasvutrendi. Käsitusperioodi algul, 1960 aastate keskpaigas, võis abielulahutust pidada veel suhteliselt harvaesinevaks sündmuseks ning kogu maakonna peale registreeriti tollal aastakeskmiselt poolesaja lahutusjuhu ringis. 1965 aastal abielulahutuse protseduur lihtsustus ning muudatus kajastus kohe registreeritud lahutuste arvu hüppelises tõususes Võrumaal — aasta jooksul asjaomaste sündmuste arv enam kui kahekordistus. Lahutumuse intensiivsus muidugi nii järsku ei teisenenud: palju varasemate aastate vältel lahkuläinud paare võtsid üheaegselt ette oma abieluseisundi vormistuse. Hüppe järel jätkus lahutuste arvu suurenemine suhteliselt ühtlases tõusujoones 1980 aastate alguseni ning ajuti jõudis lahutatud paaride arv sajale üsna lähedale ehk perioodi algusega võrreldes ligi kolmekordse tasemeni. Käsitusperioodi lõpul võib Võrumaal, sarnaselt Eestile tervikuna leida märke lahutumustaseme stabiliseerumise kohta. Üldkordajaga mõõtes jääb ka lahutus nagu abiellumuskki riigikeskmisest allapoole, kuid suhterisus on keskmisest veelgi suurem. Muu kõrval viitab see tõsiasjale, et Võrumaal on abielud Eesti üldpildiga võrreldes tugevamini koos püsinud. Omajagu on sellele muidugi kaasa aidanud põlisrahvastiku riigikeskmisest kõrgem osakaal, kelle seas lahutus on teadupärast harvem kui sisserrännanutel. Registreerimiskorraldusliku võnke järel, mille tõttu lahutuste arv kerkis hetkeks abielude arvust kõrgemale, on lahutus stabiliseerunud käsitusperioodi lõpuga võrreldaval tasemel.

Kõnealuse trendi puhul ei tohi unustada, et Eesti asjakohases sündmusstatistikas kajastuvad vaid registreeritud abielud, milline kooseluvorm on põlisrahvastiku nooremates põlvkondades kiiresti asendumas vabaabieluga [EKDK 1995a]. Abiellumuse kõrval mõjutab viimane suundumus ka lahutusnäitajate dünaamikat, kuivõrd ametlik statistika registreerib vaid juriidilise abielu purunemist. Tänaestest pereprotsessidest vähegi usaldusväärse ettekujutuse saamiseks on hädatarvilik hõlmata ka teised kooseluvormid, paraku hoiab Eesti abielustatistika endiselt kinni protsessi arengule jalgu jäänud mallist, saatjaks andmekaitsjate libajutud eraelu privaatsuse austamisest.

Sündmusstatistikale tuginedes osutuvad küllalt moonutatuks ka abiellumuse ja lahutumuse regionaalerisused Võrumaa rahvastikus, muuseas sarnaselt enamiku teiste seni ühtlusravutatud maakondadega [EKDK 1996-2003]. Vahest kõige enam torkab silma abiellumuse näitaja muutus maarahvastikus, kus kaheksakümnendate aastatel leidis aset sündmuste arvu mitmekordne vähenemine: käsitusperioodi lõpul piisab Võru maarahvaga toimunud abielude ja lahutuste arvu kokkulugemiseks juba ühe käe sõrmedest. Kuivõrd maakonna kogunäitaja sellal põhimõttelist muutust läbi ei teinud, on abiellumus linnarahva seas — tegelikult küll peamiselt maakonnakeskuses

— samavõrra tõusnud. Samuti langeb kõigist maakonnas registreeritud lahutustest Võru linna arvele ligikaudu 90 protsenti. Neid arve tõemeeli võttes peaks erisid linna- ja maarahvastiku abiellumuses olema kohati kuni sajakordne. Sensatsioonihimuliste kurvastuseks tuleb tõdeda, et tegemist pole rekordiraamatut vääriva faktiga, vaid andmekorraldusliku segadusega: miskipärast on abiellujate ja lahutajate elukohajärgne arvestus asendunud registreerimisjärgsega, kuigi sedalaadi ametlikku ümberkorraldust pole olnud.

Rahvastiku pereprotsessidest tõepärasema pildi saamiseks on mõistlik pöörduda loendusstatistika poole, mis annab valdkonnast rahvastikuseisundilise läbilõike. Käsitlusperioodi lõpetava rahvaloenduse kohaselt moodustasid

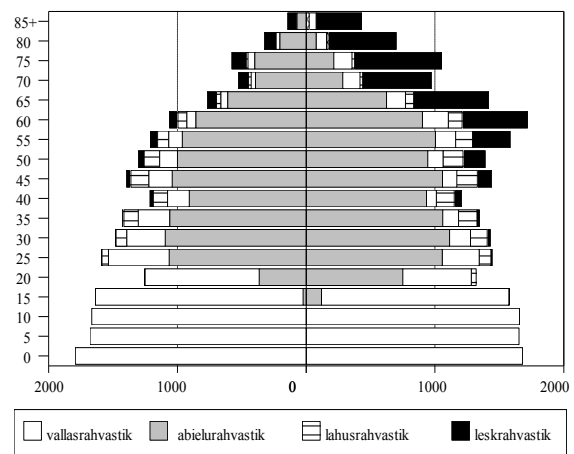
abielu- ja vabaabieluinimesed maakonna kogurahvastikust 44.8 protsenti, vallaliste suhtarv oli nimetatust vaid pisut väiksem (40.4 protsenti). Arvukuselt kolmanda rühma moodustasid lesed kümne protsendiga ning viimane lahutatud/lahkuläinute rühm oli esindatud 4.6 protsendiga. Kuigi maakondadevahelised erisused rahvastiku perekonnaseisus pole mitme teise rahvastikutunnusega võrreldes kuigi suured, jääb abielurahvastiku osakaal Võrumaal riigikeskmisest allapoole. Väärib tähelepanu, et rahvastikutaaste põhivastanduse kandvas vanusrühmas 25-49 on asjaomane suhtarv madalam kui üheski teises Eesti maakonnas. Taolise asetuse põhjuseks paistab olevat reproduktiivne rahvastiku keskmisest kõrgem vallalisusmäär, millise arvnaõtaja poolest asub maakond üleriigilises pingreas Saaremaa järel teisel positsioonil. Peamiselt rahvastiku eaka vanuskoostise tõttu on leskede suhtarv Võrumaal ülejäänud maakondadest kõrgem, teisalt kinnitab ka loendusstatistika lahutamuse suhteliselt madalat intensiivsust Võrumaal — perekond paistab püsivam olevat vaid saartel ja naabermaakonnas Põlvas.

Joonis esitab rahvastiku perekonnaseisu vanusrühmade/põlvkondade kaupa. Protsessi seaduspärase vanussõltuvuse peegeldusena saavutab abielurahvastiku osakaal Võrumaal maksimumi kolmekümne eluaastate paiku, ulatudes vastavas vanusrühmas peaaegu kolme viiendikuni. Vanuspuud mõõda ülespoole liikudes hakkab abielulisus langema: viiekümne eluaastateni eeskätt lahutamuse, vanemas eas aga valdavalt lehestumuse tõttu. Vanema ea suunas kasvab mõnevõrra ka vallaliste osakaal, eriti naiste seas, kuid selle erisuse põhjus ei peitu perekonna elutsükli, vaid põlvkondade abiellumuskäitumise teisenemises. Nimelt kuulus Eesti ajaloolise Euroopa abiellumustüübi levialasse, mille tunnusjoonteks on väga kõrge kooselusuhetest kõrvalejäänute suhtarv ning hiline (esma)abiellumisvanus [Hajnal 1965]. Eestis, mis vahepeal ümberrahvastatud Ingerimaad kõrvale jättes moodustas Euroopa abiellumustüübi leviala idapiiri, kujunes taoline abiellumusmudel välja XVIII sajandil ning püsis tinglikult Teise maailmasõjani nagu mujal Euroopas [Palli 1988; 1997]. Niiviisi on joonisel kujutatud eakamad (nais)põlvkonnad, kelle sünniaeg langeb XX sajandi kahte alguskümneendisse, olnud vähemalt osaliselt tolle tänaseks kadunud käitumismudeli kandjaks. Sarnaselt Eesti teiste piirkondadega võib ka Võrumaal selgesti tähele panna ebavõrdset elueaväljavaatest tulenevat erisust vanemaelaste meeste ja naiste perekonnaseisus. Lesknaisi kohtab ligi kuus korda rohkem kui leskmehi ja sedaviisi tõstatub üheks valdavaks naisprobleemiks üksikvanuritega seonduv — vanavanurite (tinglikult 75+) moodustasid üksielavad enam kui poole maakonna naisrahvastikust.

Geograafilisele kompaktsusele vaatamata võib täheldada Võrumaa rahvastiku abielulisuse küllalt märkimisväärset piirkondlikku erisust. Maakonna linnarahvastikku iseloomustab peaaegu kõigis vanusrühmades mõnevõrra kõrgem abielulisuse suhtarv ning suurima ulatuse saavutab erisus kolmekümne aastaste hulgas. Erisuse peamiseks põhjuseks on eeskätt kõrgem vallalisusmäär maarahvastikus. Lahutamuse poolest kipuvad linnalased maaelanikke pisut edestama, aga

Rahvastiku perekonnaseis

Võrumaa 1989

leskrahvastiku suhtarvus märkimisväärselt erisust pole, välja arvatud kõige eakam rahvastik. Viimatinimetatute seas tuleb sagedasti ette elamaasumist lapse perekonda — ennekõike peale abikaasa kaotust —, mis kergitab linnarahvastiku vastavat näitarvu. Perekonnaseisu soovõrdlus toob esile tõsiasi, et maarahvastiku kõrge vallalisusmäär jääb ka Võrumaal peamiselt meeste kanda. Rahvastikutaaste seisukohalt olulises vanusrühmas meenutab tugevama soo vallalisusmäär Euroopa abiellumustüübi kadunud hiilgeaegu, näiteks 30-34 aastastest maameestest polnud tervelt veerand veel abielusadamasse jõudnud. Samaealiste naiste vallalisusmäär oli pea kolm korda väiksem.

Prudiprobleemina tuntud olukorrale tuleb seletust otsida naisrahvastiku käitumises ning teadustermiiniga väljendudes peitub see maarahvastiku hukkaläinud soosuhtes. Nõnda tuli Võrumaa valdades vanusvahemikus 25-49 iga saja naise kohta keskeltläbi 118 meest, sellal kui elutabeli järgi peaks sellealiste hulgas valitsema hoopis meeste mõningane puudujääk. Selle näitaja poolest jagab Võrumaa põhjapoolse naabri Põlvaga Eesti maakondade pingereas esimest kohta, aga Eesti kogurahvastikus tuleb saja naise kohta keskmiselt 96 tugevama soo esindajat. Soosuhete disproportsiooni tekkepõhjuseks on muidugi naiste selektiivne väljaränne maapiirkondadest. Osaliselt suundus rändevoo kohalikesse keskustesse, eeskätt Võru linna, kuid samavõrra on asjaomase rände sihtkohaks olnud suuremad linnad teistes maakondades. Huvitav on tõdeda, et soosuhete moonutuse tulemusena pole Võrumaa valdades täheldada tavapärasest situatsiooni, kus naised peavad end meestest pisut sagedamini abielus olevaks. Koguni vastupidi, maal on rahvaloendus fikseerinud abielus meeste arvulise ülekaalu, kuigi tõele au andes päris tillukese.

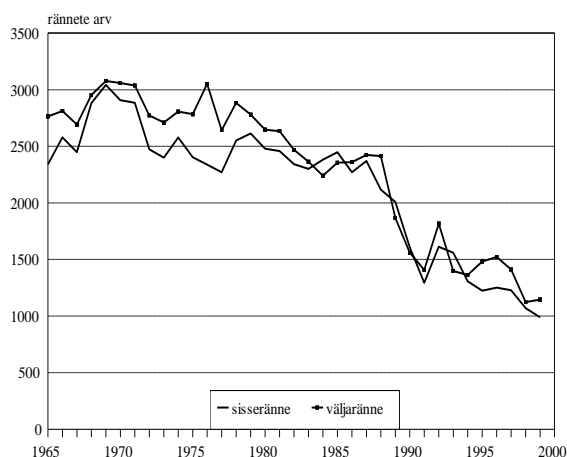
Kogumiku arvtabelid pakuvad võrreldavat teavet ka rahvastiku perekonnaseisu kohta haldusüksuste kaupa. Olukorra probleemsuse iseloomustamiseks kasutatud näitarvu — reproduktiivse rahvastiku kõrgeenenud vallalisusmäära — poolest paistavad teiste hulgas silma Haanja, Meremäe, Misso, Mõniste, Rõuge ja Varstu vald. Kõigis nimetatud valdades hõlmas kooselusuhetest täielik kõrvalejäämine enam kui kolmandikku 20-49-aastastest meestest. Kõige äärmuslikum on olukord Missos, kus poissmeeste asjakohane suhtarv ületas koguni kahe viiendiku piiri. Mõnevõrra parem oli olukord maakonna linnakeskusi ümbritsevates Antsla ja Võru vallas, samuti Sõmerpalus. Arvata, et tasakaalustamata soosuhete toime ei piirdu üksnes rahvastiku perekonnakoostise moonutusega, vaid avaldub piirkondliku arengu muudiski valdkondades. Kuigi disproportsioon hakkas käsitusperioodi lõpupoolel ilmutama nõrgenemismärke, tuleb selle kumulatiivse mõjuga arvestada veel mitmel eelseisval aastakümnel.

1.5. Ränne ja paiksus

Võrumaa rahvastiku rändeareng paigutub pikemas ajaperspektiivis üsna hästi mobiilsusrevolutsiooni raamistikku, mille kohaselt demograafilise üleminekuga kaasneb rändeintensiivsuse tunduv kasv. Selle tõusu põhjuseks on rahvastiku juurdekasvu hüppeline kiirenemine taastetüübi vahetumisel, mis pole ühitatav ühiskonna tolleaegse sotsiaal- ja majandusarengu ruumilise korraldusega. Rahvastiku juurdekasvu kiirenemise tulemusena käivitub demograafilise ülemineku teisel poolel intensiivne väljaränne — mõistagi maapiirkondadest, kus asub rõhuv enamus tollasest rahvastikust — suunaga omaenese rahvusruumi linnalistesse asulatesse ja väljapoole nimetatud asuala piiri [Zelinsky 1971]. Rahvastikuloos on taoline rahvast süstemaatiliselt ümber paigutatav liikumus ajutine episood, millele järgneb ühesuunaliste rändeprotsesside järkjärguline taandumine ja rändesaldo tasakaalustumine. Üht osa viimatinimetatud ajajärgust kogumiku käsitusperiood hõlmabki.

Riigikeskmisega võrreldes puudutas Venemaalt ja mujalt NLiidu aladelt lähtuv sõjajärgne sisseränne Võrumaa rahvastikku hoopis vähem ja nõnda on maakonna rändeareng osundatud klassikalise skeemiga paremini kooskõlas kui Eestis keskeltläbi. Maakonna rändetrendis jäi suhteliselt tagasihoidlikuks rändevoogude ajutine kasv 1960 aastate lõpul, mis katkestas ajutiselt rändeintensiivsuse reeglipärase alanemise. Eelkõige on taoline eristumine jälgitav väljarändes, milles rahvastiku ruumilise liikumuse ja piirkonna rahvastikuarengu tihe seos — seetõttu käsitletakse väljarännet migratsiooniarengu esmasprotsessina — tuleb selgesti ilmsiks. Juhuvõnkeid kõrvale jättes on Võrumaa väljarännet käsitusperioodil iseloomustanud aeglane, kuid järjekindel langussuund. Kuuekümnendate lõpul küündis väljarännete koguarv maakonnas kolme tuhande piirimaile, aga käsitusperioodi jooksul kahanes sündmuste arv ligikaudu kuuendiku võrra. Kuivõrd sisserännete arvu alanemine toimus mõnevõrra aeglasemalt, toimus käsitusperioodi lõpupoolel sisse- ja väljarändevoog tasakaalustumine nagu demograafilise ülemineku seljataha jätnud rahvastikule tüüpiline. Käsitusperioodi kokkuvõttes kaotas Võrumaa rahvastik rändeprotsesside tulemusena üle nelja tuhande inimese, kaheksakümnendatel aastatel piirdus negatiivne rändesaldo vaid sajakonna inimesega. Mitmel üksikaastal oli maakonna rändesaldo positiivne, tõenäoselt esmakordselt pärast demograafilise ülemineku käivitumist XIX sajandi teisel poolel.

Sisse- ja väljarändevoog
Võrumaa 1965-2000

Eesti üldtaustal pole Võrumaa rahvastiku rändeintensiivsus olnud riigikeskmisest eriti madalam, välja arvatud käsitusperioodi algusaastad, mil piiritagune sisserändelaine Eesti üldnäitajaid tugevasti kergitas. Esmapärgul võib Võrumaa, mis Eestisse suundunud sisserände peamiste sihtpaikade hulka ei kuulunud, riigikeskmisega võrreldav rändeintensiivsus veidi ootamatu näida, kuid rahvastikuarengulisest vaatenurgast pole selles midagi üllatavat. Kõrgemat rändeintensiivsust seletab põlisrahvastiku keskmist ületav osakaal maakonnas: teadupärast osaleb põlisrahvastik siserändes alati intensiivsemalt kui riiki saabunud immigrandid, aga siseliikumine moodustas käsitusperioodil Eesti kogurändest kolm neljandikku.

Juuresolev joonis toob esile ka rändeintensiivsuse langustrendi 1980 aastate teisel poolel, kuid veneaegse rändestatistika allakäik 1980 aastate lõpul – 1990 aastate alul nõuab taolise järelduse tegemisel ettevaatust. Kogumiku arvtabelites osutab sellele sündmus- ja loendusstatistika lahknevust balansseeriva korrigeerimisteguri mitmekordne kasv käsitusperioodi viimastel aastatel. Põhjalikumalt on nende aastate rändemuutusi käsitletud Euroopa Rahvastikukomitee egiidi all läbiviidud võrdlusprojekt, kus Eesti siseränne leidis analüüsimist kümmekonna teise riigi kõrval. Osundatud töö raames läbiviidud kvaliteedianalüüs andis siinmail kogutava rändestatistika usaldusväärsusele igatahes üpris hävitava hinnangu — viimase kümmekonna aasta rändeandmed pole Eestis analüüsilusena enam tõsiseltvõetavad ning sobivad vaid mõttemänguks [Kupiszewski *et al* 1998]. Taolise olukorra juured peituvad omaaegses korralduses, kus elukohavahetuse alane andmekogumine rajanes sissekirjutusprotseduuril, mille põhieesmärgiks oli administratiivne kontroll rahvastiku liikumise üle. Kuigi eesmärgistuse tõttu on sissekirjutuspõhine statistika tegelikest rändeprotsessidest alati omajagu erinenud (näiteks alandas maakonna maahaldusüksuste vahel ning haldusüksuste piires toimuvate elukohavahetuste mitteametamine protsessi intensiivsust süsteemselt ja järjepidevalt), võis näitarvude dünaamikat sarnasena püsinud arvestusreeglite tõttu kuni 1980 aastate lõpupooleni ajas siiski enam-vähem konsistentseks lugeda.

Ühiskonnamuutuse edenedes ja omaaegse andmekorralduse lagunedes minetas sissekirjutus kui administratiivne lubatäht senise toime, aastatel 1986-1987 alanud protsessi viis vormiliselt lõpule Riigikogu otsus 1992 aastast sissekirjutusnõue tühistada. Paraku ei suutnud isegi see samm tuua pööret elukohaarvestust korraldava ametnikkonna toimetustesse, kes endiselt lähtub sissekirjutusest kui ainumõeldavast. Tulemusena lahknevad statistilised ja tegelikud rände protsessid juba täielikult, mida Euroopa Rahvastikukomitee/Euroopa Liidu eespool viidatud raport sisuliselt tõdeb. Võrumaal paistab korralagedus riigikeskmise ning iseäranis suuremate linnadega võrreldes küll väiksem olevat, kuid sellegipoolest nõuab möödunud kümnendi rändeandmete kasutamine tõhusat kvaliteedianalüütilist eeltööd. Muidugi pole ebatäpsuse süvenemine kutsutud ja seatud ametiasutuste poolt tähele panemata jäänud ning saanud ka reaktsiooni osaliseks — sisulise lahenduse leidmise asemel otsustas Statistikaamet alates 2000 aastast rändeandmete publitseerimine Eestis lõpetada [ESA 2001]. Mõistagi on jaanalinnutaktikast lõppkokkuvõttes vähe abi, sest hukkaläinud rändearvestus põhjustab rahvaarvu ning vanuskoostise moonutuse, mis seab kahtluse alla juba eranditult kõik rahvastikupõhised näitarvud.

Sündmusstatistiline pilk koondab tähelepanu eeskätt rändeintensiivsuse ajalis-ruumilisele muutumisele. Rände mõju rahvaarvule ning rahvastikukoostisele on rändevoogude suunast ning selektiivsusest muidugi tuletatav, kuid protsessi tagajärgede avamiseks on mõistlik täiendada elukohavahetusandmestikku loendusstatistikaga. Vahemärkusena olgu lisatud, et Eesti oludes pakub loendus ainsana aluse ka asjaomaseks käsitluseks omavalitsustasandil, mille kohta sündmusstatistiline rändeandmestik käsitletaval perioodil üldse puudub. Kesket tähelepanu pälvib seejuures rahvastiku põlisus, mis kokkuvõtlikult kätkeb endas elukoha- ja sünni/päritolumaa vahekorda. Paljudest teistest tunnustest erinevalt on sünnimaa demograafiline alustunnus, mida keegi elu jooksul muuta ega valida ei saa — piltlikult öeldes otsustavad selle isiku eest ära tema vanemad. Sisulises mõttes ei seisne põlisus siiski mitte formaalses sünnipaigafaktis, vaid konkreetse loodus- ja sotsiaalkeskonna olemuses, kuhu inimene sündides satub. Ehkki lapseas toimuvast sotsialiseerumisprotsessist pole veel teada ehk piisavalt, on ometi kindel, et koos vanematelt päritud geneetilise pagasiga määrab just sünnijärgne keskkond ära lõviosa isiku sotsiaal-demograafilistest tunnustest ja selle kaudu kuuluvuse kindla rahva ehk geodemograafilise süsteemi hulka [Pavlik, Hampl 1976].

Kui elukohamaa vahetub, tuleb inimesel läbi teha uus adapteerumisprotsess ehk teistkordne sotsialiseerumine uude geodemograafilisse kooslusse. Üksikisikuna ja teatud kitsamaid aspekte silmas pidades võib mõni inimene läbida teisese adapteerumise suhteliselt kiiresti, rahvastikurühma kui terviku jaoks pole kõnealune protsess aga ühe inimpõlve vältel kuidagi võimalik. Väga mitmekesise suhetekompleksi ja põlvkondade järjepidevuse tõttu kulub selleks tavapäraselt kolme põlvkonna pikkune ajavahemik, mille jooksul toimub vanematekodust ja ümbritsevast sotsiaalkeskonnast lähtuvate mõjustuste samm-sammuline ühtlustumine, mitmesuguste isiku jaoks oluliste suhtevõrgustike raskuspunkti ümberpaiknemine, samuti keeleline, kultuuriline ja sotsiaalne lülitumine asukohamaa struktuuridesse jms.

Kui uue asukohamaa keskkond juhtub tunduvalt erineva sünnimaale iseloomulikust või pole selle sotsialiseeriv mõju piisavalt intensiivne, võib vastav protsess — põlistumine ehk uude terminiga lõimimine — kulgeda veelgi aeglasemalt. Igatahes kuulub isik uuel asukohamaal kõnealuse protsessi vältel sisserännanute ehk immigrantide hulka, milline rahvastikuosa vähemal või suuremal määral põlisrahvastikust erineb. Normaalse arengu korral kujutab välispäritolu rahvastik, kelle hulgas põlistumisprotsessi seisukohalt tuuakse välja välissündinud ning nende teine (ja olemasolul kolmas) põlvkond, endast pikemas ajaperspektiivis siiski mööduvat nähtust — aja jooksul ta kas põlistub või lahkeb.

Üldteada tõsiasi on Eesti välispäritolu rahvastiku kujunemine ning kiire kasv arvukaks rahvastikurühmaks olnud seotud NLiidu territooriumilt, eeskätt Venemaa Euroopa-osast lähtunud immigratsiooniga Teise maailmasõjaga kaasnenud geopoliitilise pöörde järel. Vahest on vähem teada nimetatud protsessi rahvastikuarenguline tagapõhi. Nagu eespool põgusalt viidatud, järgneb rändearvu klassikalise skeemi kohaselt demograafilise ülemineku käivitumisele paari aastakümne pikkuse ajanihkega rahvaarvu järsk kasv ja rändepotentsiaali kuhjumine, mis realiseerub

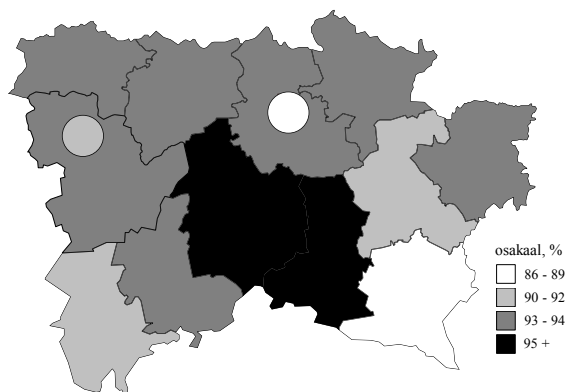
linnastumises, väljarändes ning — madala asustustiheduse või asustamata territooriumide olemasolul — ka sisekolonisatsioon. Rahvastikuarengu pioneerriikide hulka kuulvas Eestis leidis rändepotentsiaali taoline kumuleerumine aset XIX sajandi viimasel kolmandikul ning mitme asjaolu koosmõjul realiseerus see valdavalt idasuunalises, tolleaegse Vene Impeeriumi aladele suundunud väljarändes. Kõige arvukamad rändevood olid seejuures suunatud Eesti lähialadele: Peterburi linna, Ingerimaale ja Pihkva kubermangu [Pullat 1981; Arens 1994 jt]. Sajandivahetuseks oli eesti asunduste geograafia laienenud, paljus Vene riigi äärealade sisekolonisatsiooni soosiva poliitika toel, ning eesti külasid võis leida Kaug-Idas, Siberis, Kaukaasias, Krimmis, Volga jõgikonnas jm [Nigol 1918; Korb, Peebo 1995; Korb 1999]. Euroopa mastaabis võib eestlaste väljarännet pidada silmatorkavalt intensiivseks, hinnangute kohaselt ulatus väljaspool rahvusruumi, mujal Vene impeeriumi maa-alal elavate eestlaste arv ligikaudu 200 tuhandeni, mis moodustab ligikaudu 15-17 protsenti tollasest eestlaste koguarvust [Katus 1990].

Möödunud aastasaja keskpaigas oli olukord juba teine ning rahvastikuarengu seaduspärane kulg pööras rändevahetuse suuna eelmise sajandi lõpu ja XX sajandi algusega võrreldes vastupidiseks. Varase demograafilise ülemineku tõttu oli Eesti selleks ajaks oma väljarändepotentsiaali ammendanud ning juba 1930 aastatel võis täheldada esimesi märke algavast sisserändest. Seevastu Venemaal rändepotentsiaali kõrgpunkti sõjajärgsetel aastatel just saabus [Vishnevski, Volkov 1983; Andreev, Darski, Harkova 1998]. Rändepotentsiaali kõrgtase Venemaal ja teistes slaavi vabariikides langes parasjagu kokku Baltimaade annekteerimisega ning uus geopoliitiline olukord lõi soodsad tingimused selle potentsiaali realiseerumiseks uute läänekolooniate suunas. Protsessi tugevdas rände lähte- ja sihtpiirkonna rahvaarvu kahe suurusjärguni ulatuv erisus, aga ka suur rahvastikukadu nii Eestis tervikuna kui Võrumaal sõja- ja sellele järgnenud sotsiaalse ümberkorralduse käigus, samuti Eestit Venemaast lahutava riigipiiri *de facto* äralangemine ning riiklikul tasandil viljeldud venestamispoliitika.

Nõ objektiivsete ja subjektiivsete tegurite kokkulangemise tulemuseks oli üliarvuka välispäritolu rahvastiku kujunemine Eestis, milline asjaolu tõuseb teiste sarnase demograafilise arengujärguga Euroopa riikide taustal silmatorkavalt esile, kuigi tegemist on samuti tuntud immigratsioonimaadega. Käsitlusperioodi lõpetava rahvaloenduse kohaselt moodustasid välissündinud 26 protsenti Eesti kogu-rahvastikust, koos teise põlvkonnaga ulatus välispäritolu rahvastiku osakaal koguni kahe viiendikuni [Katus, Puur, Sakkeus 2002]. Kõnealused suhtarvud on Euroopa maade hulgas rekordilised, ühtlasi kõrgeimad ka endise NLiidu riikide seas [Council of Europe 2002]. Lisades sellele sisserännanud rahvastiku laiaulatuslikust päritoluarealist tuleneva seesmise heterogeensuse, ebahütlase ruumilise paigutuse ning okupatsioonist tingitud põliskeskonna nõrgestatuse, saab selgeks mittepõlisrahvastikuga seotud probleemipuntra keerukus ning kiirlahendustele rajatud lootuste naiivsus.

Käesoleva kogumiku arvtabelites on rahvastiku põlisust käsitletud riigisündinu ja välissündinu tunnuse kaudu, mis kätkeb esimese põlve sisserändajaid. Keskmisega võrreldes on sõjajärgne sisseränne Eesti kagunurka suhteliselt vähe puudutanud: välissündinute osakaalult alla üheksat protsenti asub mandrimaakondade seas Jõgeva-, Põlva- ja Järvamaa järel neljandal kohal. Selle näitarvu puhul nõuavad omaette meenutamist NLiidu poolt 1944 aasta hilissuvel teostatud piirimuutused, mis jätsid Eesti ilma Petserimaast ja Narva-tagustest valdadest. Vene Föderatsiooni poolele jäänud rahvast asus osa aegamisi Eestisse, sealhulgas piirimaakonnaks saanud Võrumaale. 1989 aasta loendusandmestikul põhineva hinnangu kohaselt — viimase rahvaloenduse (2000) korraldajad ei

Riigisündinud rahvastik
Võrumaa 1989

pidanud Venemaa eri piirkondade eristamist tarvilikuks — moodustab Pihkvamaa piiritagusest lähialalt pärit rahvastikuosa enam kui kolmandiku maakonna välissündinutest. Teisisõnu on pilt Võrumaa geograafilist asendit arvestades üsna paradoksaalne — koos oma põhjapoolse naabri Põlvamaaga on maakond välispäritolu rahvastiku tegeliku osakaalu poolest üsna võrreldav Hiiu- ja Saaremaaga.

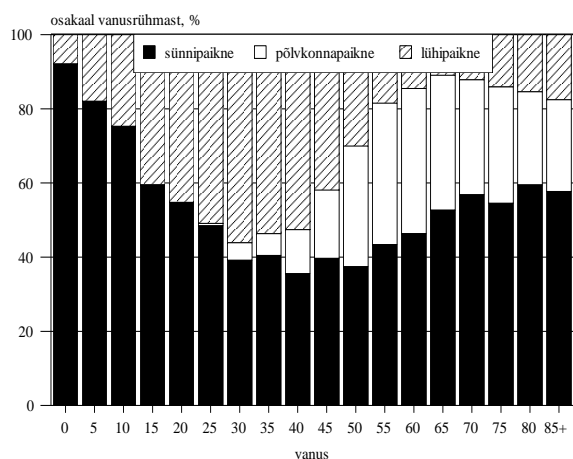
Põlvkonniti on välissündinute osakaal suurim 1920 aastate lõpu sünnikohortides, peegeldades vahetult pärast Teist maailmasõda asetleidnud sisserännet. Piirkondlikult kohtab Võrumaal välissündinute kõrgemat suhtarvu maakonnapealinnas Võrus (14 protsenti) ning piiriäärsetes valdades Missos (10.3) ja Mõnistes (9.3). Vormiliselt väljaspool Eesti tänast halduspiiri sündinud põlisrahvastikku kõrvale jättes ei ületa tegeliku immigrantrahvastiku osakaal üheski Võrumaa vallas kümnendikku. Kõige vähem leidub välissündinuid Haanjas ja Rõuges, vastavalt kaks ja neli protsenti. Muidugi toetab Eesti immigrantrahvastiku üldpildist selgesti eristuv päritolukoostis ja tagasihoidlik suhtarv ka põlistumisprotsessi latusamat kulgu Võrumaal.

Põlisusele lisaks mõõdab rahvastiku sünni- ja elukoha seost ka paiksus. Kuivõrd enamus inimesi on oma elu jooksul mingil põhjusel ikka elukohta vahetanud, moodustavad ühes ja samas paigas sünnist saati elanud inimesed rahvastikus tavaliselt vähemuse. Vanusrühmiti on sünnipaikseid tüüpiliselt kõige vähem 20-30 aastaste hulgas, keda iseloomustab suhteliselt kõrge rändeaktiivsus õpingute, peremoodustuse, tööotsingute ning muude noori iseloomustavate asjaolude tõttu. Vanemate eärühmade hulgas sünnipaiksus suureneb, peegeldades peamiselt rahvastiku ruumilise liikumise põlvkondlikku kasutrendi. Kuivõrd põlvkonnapaiksus eeldab pikemaajalist elamist väljaspool sünnikohta, saab asjaomane rahvastikurühm kujuneda eelkõige kesk- ja vanemaealise rahvastiku hulgas. Lühipaiksete kontsentratsioon seevastu on aga tüüpiliselt suurim nooremaealiste seas, kus asjaomane rühm moodustab selge enamuse. Riigikeskmise taustal paistab Võrumaa rahvastiku paiksuskoostis silma eeskätt kõrge sünnipaiksete osakaalu poolest. Kogurahvastiku hulgas moodustasid sünnipaiksed koguni absoluutse enamuse (55 protsenti) ning asjaomane suhtarv on Eesti maakondade seas ka kõrgeim. Vastukaaluks piirdus lühipaiksete osakaal Võrumaa rahvastikus 31 protsendiga, mis esindab üleriigilises pingereas vastupidist äärmust.

Võrumaa rahvastiku paiksuskoostise maakonnasiseseid erisusi võib hinnata üsna tugevaks. Nõnda moodustavad maarahvastikus pikka aega valitsenud väljarände tõttu absoluutse enamuse sünnipaiksed, linnarahvastikus aga urbaniseerumisprotsessi peegeldusena lühipaiksed. Omavalitsusüksustest tuleks esile tõsta sünnipaiksete väga kõrget osakaalu Haanja, Meremäe, Misso ja Rõuge ja Urvaste vallas, näiteks Meremäel ületas vastav näitarv koguni kolme neljandiku piiri. Teisalt iseloomustab väiksem sünnipaiksus Antsla, Sõmerpalu ja Võru valda, kus pidevalt sünnikohas elanud rahvastik moodustas vähemuse. Kolm nimetatud valda paistsid ühtlasi silma kõige kõrgema lühipaiksete suhtarvuga (üle kahe viiendiku kogurahvastikust). Põlvkonnapaiksete esindatust võib

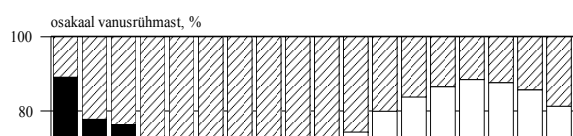
Võrumaa omavalitsustes üsna ühtlaselt madalaks hinnata, kõige enam leidus põlvkonnapaikseid Antslas (26 protsenti) ja Võrus (19). Rahvastikutunnusele omase vanussõltuvuse tõttu seletub suur osa piirkondlikest paiksuserisustest muidugi vanuskoostisega.

Rahvastiku paiksus
Võrumaa 1989

1.6. Rahvastiku vananemine

Sündimus, suremus ja ränne kujundavad koostoimes rahvastiku vanuskoostise, mis modernse taastetüübi juures akumulereib vähemalt seitsme-kaheksa eelneva aastakümne

arengu. Sündimustase määrab terveks inimeaks ette järjestikuste kohortide omavahelised proportsioonid, mida saab märkimisväärselt mõjutada üksnes sõda või muu ühiskondlik katastroof. Niisuguse järjepidevuse tõttu avaldavad näiteks tänased protsessid Võrumaa rahvastikuarengule otsest mõju veel alanud sajandi lõpupoolel. Olgugi muude sotsiaalprotsessidega võrreldes väga inertne, pikemas ajaperspektiivis muutub siiski ka rahvastiku vanuskoostis. Koostise teisenemine allub seejuures kindlatele seaduspärasustele, mille toime on põhjus-tagajärje ajalise lahutatuse tõttu aga reeglina raskesti hoomatav.

Vanuskoostise pöördumatu teisenemine, mida tuntakse rahvastikuvananemisenä, seondub demograafilise ülemineku ja modernse taastetüübi kinnistumisega. Selle protsessi käigus saab põhimõtteliselt uue kuju laste, täiskasvanute ning vanavanemate vahekord. Rahvastikuvananemise kvantitatiivsel mõõtmisel on teistest sagedamini kasutusel kaks üldnäitajat — vanurrahvastiku, tavapäraselt 60- või 65-aastaste ja eakamate osakaal ning rahvastiku mediaan keskmine vanus. Kuivõrd peremoodustus, õpingud, töö, pensionile siirdumine, sotsiaalne toetamine, laiemalt võttes aga inimese sotsiaalne roll ja koht ühiskonnas tervikuna on kindlas vanussõltuvuses, omandab rahvastiku vanuskoostis ja selle muutus puhtdemograafilisest hoopis laiemat tähendust. Ühiskonna edukäigu tähelepanuväärse ilminguna loob kaasaegsele rahvastikutaastele vastav vanusjaotus ning individuaalse elutsükli raamide avardamine hoopis uusi võimalusi, teisalt loob seesama jaotus ka uusi muresid, mille lahendamisel ühiskonnal varasem kogemus puudub. Ütlema tagi on selge, et vananemisprotsessi süvenedes tähtsaks vajadus omada kindlasihilist ühiskonnapoliitikat, mis aitaks erinevaid eluvaldkondi rahvastikuarengu uue tasakaaluga kohandada [Katus *et al* 1999].

Eestis ulatub rahvastikuvananemise algus tagasi XIX sajandi keskpaika, mil sündimus ja suremus — alguses pikkamööda ja siis järk-järgult kiirenevas tempos — hakkasid kahanema. Nõnda leidis demograafilise ülemineku varase ajastuse tõttu küllalt ulatuslik muutus rahvastiku vanusjaotuses aset juba ülemöödunud sajandi lõpupoolel ning möödunud sajandi alguskümnenditel [Katus 1997b]. Maakondlikus lõikes saab protsessi kulgu süsteemselt jälgida alates 1881 aasta rahvaloendusest: Võrumaal moodustasid eakad (60+) tollal seitse protsenti kogurahvastikust. Eesti üldtaustal kuulus Võrumaa, laiemalt võttes Kagu-Eesti tervikuna rahvastikuvananemise tempolt pigem taganttulijate kui eeskäijate hulka. Võrumaaga enam-vähem üheaegne oli protsessi ajastus Virumaal ja kiiresti paisunud pealinna tõttu ülejäänutega raskesti võrreldaval Harjumaal, selgelt tahapoole jäi üksnes demograafiliselt isenäoline Petserimaa. Mõlema naabri, Tartu- ja Valgamaaga võrreldes oli käsitlusaluse maakonna rahvastik veidi noorem. Siiski oli eaka rahvastiku (60+) osakaal Eesti riigi sünni ajal ületanud ka Võrumaal juba kümnendiku piiri — 1922 aasta rahvaloendus näitas vastavaks suhtarvuks 11.5 protsenti. 1934 aastaks oli see kasvanud 13 protsendini ning järgnenud aastate vältel vananemistrend jätkus.

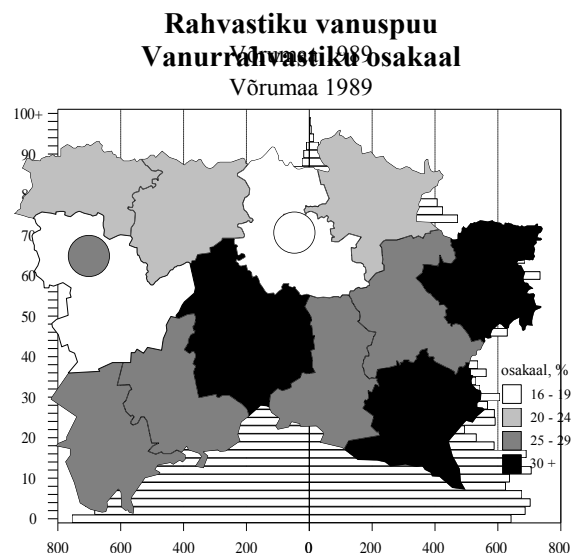
Esimene sõjajärgne rahvaloendus (1959) fikseeris Võrumaa rahvastiku vanuriosakaalu 16.5 protsenti. Riigikeskmise vananemisnäitaja taustal, mis suurearvulise sisserände toimele 1940 ja 1950 aastatel koguni tagurpidi liikus, oli tegemist tähelepanuväärse kasvuga. Vanurrahvastiku suhtarvu järjepidev tõus kestis Võrumaal 1970 aastate keskpaigani ning ühtlusrarvutatud aegrea kohaselt saavutas näitav maksimumi 1970 aastate keskpaigas, kerkides ligi 22 protsendini maakonna kogurahvastikust [EKDK/EKMI 1994a]. Huvitav on märkida, et ühtlasi toimus laste ja eakate arvulise suhte pöördumine viimatinimetatud rühma kasuks, seda esmakordselt rahvastikuloos. Osundatud kõrgtaseme taga seisis teadagi demograafilise ülemineku lõpupoolel ilmale tulnud suurearvulise rahvastikupõlvkonna jõudmine vanuriikka. Samal põhjusel, peegeldades möödunud sajandi paari alguskümnendi vältel kahanenud sündimust ning vastavalt sünnipõlvkondade suurust, asendus rahvastiku vananemistrend Võrumaal seitsmekümnendate teisel poolel ning kaheksakümnendatel aeglase noorenemisega. Nõnda moodustas vanurrahvastik 1979 aasta loendusel 20.9 protsenti maakonna elanikkonnast, kaheksakümnendatel aastatel liikus näitav 21-22 protsendi vahemikus. Oluline on tähele panna, et üldnäitaja stabiliseerumise varjus jätkus vanurrahvastiku enda seesmine vananemine, mida arvuliselt saab mõõta näiteks vanusrühmade 75+/60+ suhtarvu abil. Ühtlusrarvutusega kaetud perioodi lõpul elas 60-aastasi ja eakamaid Võrumaal ligi kümme tuhat, neist kolmandik oli ületanud 75 eluaasta piiri, millest alates sageneb vajadus toimetulekuabi järele.

Võrumaa rahvastiku vananemisarengu puhul väärib tähelepanu paari viimase kümnendi vältel toimunud asendimuutus. Demograafilise ülemineku veidi hilisema ajastuse tõttu jäi maakond kuni 1970 aastateni Eesti maarahvastiku keskmisest — millega Võrumaad suurte linnade puudumise ja välispäritolu rahvastiku vähesuse tõttu on sobilik võrrelda — rahvastiku vananemisastmelt järjepidevalt tahapoole. Ühtlusarvutusperioodi lõpul leiame aga Võrumaa vanuriosakaalu poolest Eesti maarahvastiku keskmisest eespool. Üleriigilises pingereas hoidis maakond koguni liidrikohta Põlva- ja Valgamaa ees. Kuivõrd sündimus on Kagu-Eestis olnud riigikeskmisest püsivalt kõrgem, tuleb kõnealuse asendivahetuse põhjusi otsida ennekõike väljarändest, mille vahendusel noorema rahva kahanemine selles Eesti maanurgas on olnud suurema ulatusega kui mujal. Omavahel kombineerudes põhjustas eakate ja laste üheaegselt suur osakaal küllalt kõrge ülalpeetavussuhte. Nii tuli käsitlusperioodi lõpul Võrumaa saja tööealise (tinglikult vanusrühm 15-59) kohta keskmiselt ligi 80 vanema- või nooremaealist isikut, vastavaks riigikeskmiseks näitarvuks oli vaid 64 ülalpeetavat saja tööealise kohta. Keeruka rahvastikusituatsiooni kokkulangemine majandusülemineku raskustega on toonud maakonna, laiemalt aga kogu Kagu-Eesti regionaalpoliitika fookusse ning andnud tõuke asjakohase programmi käivitamiseks. Rahvastikuarengu seisukohalt on taoline otsus kõigiti põhjendatud.

Juuresolev joonis esitab Võrumaa rahvastiku vanuspuu käsitlusperioodi lõpu seisuga, millel on kokkuvõtlikult kajastunud maakonna demograafilise arengu pöördepunktid eelmise sajandi algusest peale. Selgelt märgatava tühikuna on puu ülaosas näha Esimese maailmasõja ja Vabadussõjaegne sündimuse madalseis. Ootuspäraselt järgneb uus lünk püramiidis parasjagu põlvkonnapikkuse sammuga, esitades niiviisi varasema tühiku demograafilist kaja. Pealegi aitas seda omajagu süvendada sattumine Teise maailmasõja järelaastaile, mil uus võim leidis osa kohalikku rahvast (ja muidugi nende järeltulijad) ühiskonda sobimatu olevat. See on üheks võimalikuks põhjuseks, miks Eesti ei kogenud teistele demograafiliselt võrreldavatele riikidele tüüpilist beebibuumi, kuigi sellekohased märgid olid 1930 aastate lõpul — ja vene esimese okupatsiooniaasta seisaku järel veel ka sõja-aastatel —, sarnaselt Prantsusmaa, Rootsi ja Shveitsiga omajagu selgesti ilmnenu. Tunnistusena taastetasemest pisut kõrgemal püsinud Võrumaa sündimusest on vanuspuu keskkohast allapoole pigem laieneva kui kitseneva kujuga. Puu ahenemine kahekümnenda eluaasta ümbruses seostub eeskätt edasiõppimisega väljaspool maakonda, mis pikka aega on olnud üheks oluliseks kanaliks noorema rahva lahkumisel.

Rahvastiku vanuspuu ülaosa tugev asümmeetria viitab veelkord eluea väga tugevale soerisusele Võrumaal. Vastsündinute hulgas tavapärase poisslaste ülekaal asendub suhteliselt varakult sugupoolte tasakaaluga, mispeale hakkab samm-sammult süvenema vastupidine suhe. Märgatavaks muutub soodisproportsioon juba viiekümneste seas, kuuekümnendate eluaastate lõpuks ületab aga naiste arv meeste oma juba peaaegu kahekordselt. Sarnaselt Eesti üldpildile langeb ka Võrumaal meeste osakaal vanavanurite hulgas kolmandiku piirimaile.

Rahvastikuvananemise maakonnasiseste erisuste puhul tuleb tõdeda Võrumaa linna- ja maarahvastiku vanuskoostise küllalt süstemaatilist erisust. Kuivõrd elukohavahetajate hulgas domineerivad reeglina nooremaealised, tõi urbanisatsiooniprotsessis olulist osa mänginud sisseränne enesega kaasa rahvastiku suhteliselt noorema vanuskoostise linnades ning eakama maapiirkondades. Nõnda fikseeris 1959 aasta rahvaloendus linnarahvastiku vanuriosakaaluks 10.8 protsenti, vallarahvastikus oli vastav näitarv pea kaks korda kõrgem (18.7 protsenti). Huvitav on lisada, et sõjaeelsega võrreldes oli linna- ja maarahvastiku vananemisolukord hüppeliselt

polariseerunud: ühelt poolt maarahvastiku suhteliselt jõudsa vananemise, teisalt aga linnarahvastiku mõningase noorenemise arvel. Sõjajärgselt kiiresti kasvanud maakonnakeskus koondas endasse rahvastikku eelkõige Võrumaa valdadest, mis põhjustaski vananemisnäitajate plahvatusliku diferentseerumise. Kuuekümnendatel ja seitsmekümnendatel märkimisväärtne erisus Võrumaa linna- ja maarahvastiku vananemisastmes säilis. Võru linn säilitas oma vanuskoostise nooruslikkuse (vanuriosakaal pisut 12-13 protsenti), valdades kerkis eaka rahvastiku suhtarv 1970 aastatel veerandini. Maakonna teise linnasula Antsla vananemisnäitaja oli lähedane või pigem isegi sarnane maarahvastiku omale. Kaheksakümnendatel võis täheldada linna- ja maarahvastiku vananemisnäitajate järk-järgulist lähenemist, eelkõige varasematel kümnenditel maakonnapealinna saabunud rahva jõudmise arvel vanemasse ikka, aga vähemal määral ka maarahvastiku ajutise noorenemise tõttu. Käsitlusperioodi lõpul lähenes vanurarahvastiku osakaal Võrumaa linnarahvastikus 18 protsendile, maarahvastikus ulatus vanuriosakaal keskeltläbi 24.3 protsendini.

Vanuriosakaalu teemakaart toob esile erineva vananemisastmega valdade küllalt selge ruumilise mustrit Võrumaal. Nõnda on kõik maarahvastiku keskmisega võrreldes madalama näitarvuga üksused — Antsla, Lasva, Sõmerpalu, Urvaste ja Võru — koondunud maakonna põhja- ja lääneossa. Vanuriosakaal varieerub neis valdades 18-24 protsendi vahemikus. Kõige noorema rahvastikukoostisega on seejuures maakonna linnasulaid ümbritsevad vallad Antsla ja Võru. Iseäranis tugev kontrast esines seejuures Antsla linna puhul, kus rahvastiku vanuriosakaal ületas ümbritsevat valda enam kui kümne protsendipunkti võrra. Võrust lõuna ja iseäranis ida poole liikudes rahvastiku vananemisaste kasvab. Haanja, Mõniste, Varstu ja Vastseliina vallas jäi vanuriosakaal käsitlusperioodi lõpul 25-30 protsendi vahemikku. Missos moodustasid eakad kogurahvastikust enam kui kolmandiku, ka Meremäel ja Rõuges ületas vanuriosakaal 30 protsendi taseme. Oluline on rõhutada, et tegemist ei ole mitte paari üksiku vallaga, vaid terve rahvastikukaost haaratud võõndiga Eesti kagupiiril, mis läbib Võrumaale lisaks ka Valga ja Põlva maakonda. Kuivõrd sündimus pole neis valdades olnud teistest kuigivõrd madalam, tuleb keskmist edestava vananemisastme põhjust otsida väljarändest, nii maakonnakeskuste Võrru kui kaugemale. Lisateavet piirkondliku rahvastikuvananemise kohta leiab asjahuviline Eesti Vanuriuuringu tabelkogumikust [EKDK 1995b].

Möödunud kümnendi rahvastikumuutustest on Eesti ja ka Võrumaa vanuskoostisse jätnud kõige sügavama jälje kahtlemata sündimuse äkklangus. Mõneti paradoksaalselt kaasnes selle muutusega lühiajalises perspektiivis vanuriosakaalu langus. Liikudes järk-järgult vanuspuu tipu suunas läbi vanusselektiivsete ühiskonnastruktuuride, sunnib järsk laine põlvkondade arvukuses endaga tõsiselt arvestama. Jõudes varemkäsitatud rahvastikukao poolt loodud pinnasele ning põimudes majandusüleminekust tingitud järsu struktuurimuutusega, kipub demograafilise laine mõju olema Kagu-Eestis üldse ja Võrumaal sealhulgas keskmisest tugevam.

1.7. Rahvus ja keel

Rahvustunnus on määratud etnokultuurilise ja üldistavalt kogu vaimuelu kuuluvusega sarnast identiteeti kandva populatsiooni hulka. Rahvuse määratlemisel ühise kultuuri kaudu tuleb tähele panna, et sotsiaalse nähtusena on kultuur küllalt keerukas ja mitmekihiline, pealegi ajas muutuv ning seetõttu tänapäeval sisult hoopis teistsugune kui näiteks sada või kolmsada aastat tagasi [Jansen 1999]. Arusaadavalt teeb rahvuse mõiste taoline iseloom tema teaduskäsitluse ja mõõtmise keerukaks, tuleks ju n-ö objektiivseks hinnanguks koguda lõpmata hulk mitmesugust kultuuri- ja vaimuelu puudutavat teavet ning see siis sobiva mudeli abil tervikuks ühendada. Siiski pakub rahvuse üldarusaadavus, ka näiteks kirjaoskamatu inimese seisukohalt, selle ülesande lahendamiseks sootuks lihtsama viisi — rahvuse defineerimise individuaalse enesemääratluse kaudu, millist võtet ongi praktikas laialdaselt rakendatud.

Viimastel aastakümnetel on tõusnud järjest tuntavamaks, et etnokultuurilise sideme esinemisel mitme rahvusrühmaga üheaegselt pole rahvuse enesemääratlus piisav mõõtmisvõte.

Rahvastikuarengu vaatenurgast on taolise olukorra sagenemist Euroopa riikides tinginud eeskätt väljarände asendumine sisserändega pärast Teist maailmasõda ning välispäritolu rahvastiku kujunemine kõigis Eestiga võrreldava demograafilise arenguga maades. Tänapäevastes oludes on rahvuskuuluvuse mõõtmine vaid ühe tunnuse, individuaalse enesemääratluse alusel, leidnud edasiarendamist laiema tunnuskompleksi kaasamise suunas. Euroopa Liidu riikides (tegelikult Euroopa Nõukogu kaudu kogu nn Euroopa regioonis) on kasutusel lähenemisviis, mis töötati välja Euroopa Rahvastikukomitee poolt ja leidis riikide konsensusliku heakskiidu vähemusrahvuste (1910–1995) ja immigrantrahvastiku (1945–2000) arengut käsitlevate võrdlusprojektide raames [Haug, Compton, Courbage 1998–2000; Courbage, Compton 2002]. Kõnealune käsitlusviis määrab rahvuse viie üksteist täiendava üksiktunnuse abil: põlisus ehk isiku ja tema (vana)vanemate sünnimaa, rahvuse individuaalne enesemääratlus, emakeel ja/või tavakeel, usukuuluvus ja kodakondsus. Üksteist täiendades toovad neli esimest tunnust välja Euroopa eri maade enamus- ja vähemusrahvuste kõige olulisemad, n-ö rahvusmääratlevad tunnusjooned, kodakondsus on vormilis-juriidilise isikutunnusena lisatud mõne riigi ajalooliselt kujunenud andmekorralduse tõttu.

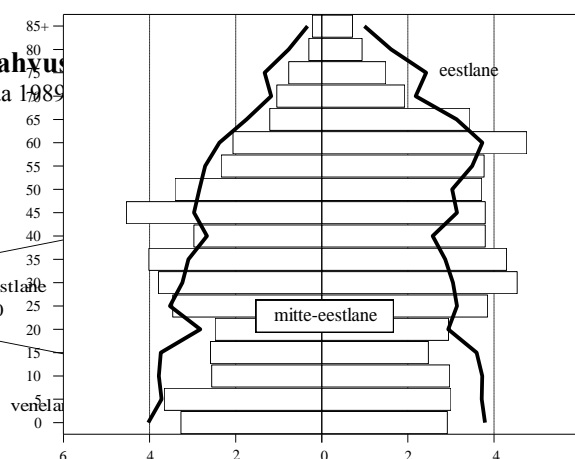
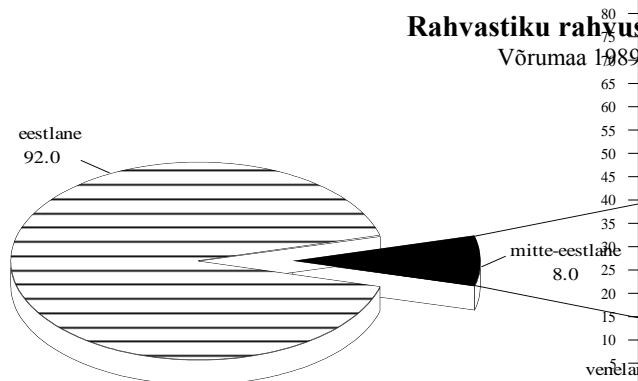
Euroopa Rahvastikukomitee rahvusdefiniitsioon toetub selgepiirilisele arusaamale, et oma ajaloolisel kodumaal elavaid rahvusi — nii enamus- kui vähemusrahvusi — iseloomustab mitmepalgeliselt erinev sotsiaaldemograafiline areng, võrreldes ühe või teise (hilis)rände tulemusel moodustunud rühmaga. Eesti rahvastikuareng, kus emigratsioon asendus valdava immigratsiooniga juba rohkem kui poole sajandi eest, nõuab arusaadavalt tänapäevase rahvuskontseptsiooni rakendamist ja eeldab kõigi nimetatud viie rahvastikutunnuse süsteemset registreerimist. Eesti puhul on nõuetekohane teave olemas sõjaeelse iseseisvusperioodi, paraku aga mitte vene aja kohta: sõjajärgselt jäi asjakohasest tunnuskomplektist ainsana läbivalt kasutusele enesemääratlus, osaliselt fikseeriti ka emakeel. Sünnikoha (erandiks vahetult enne NLiidu lagunemist ning seetõttu juba vabamates oludes läbi viidud 1989 aasta rahvaloendus) ja usu kohta teavet ei kogutud. Kahe Eestis või lähiruumis ajaloolist järjepidevust omava vähemusrahvuse, eestivenelaste ja ingerlaste kohta täitis poolsajandilise andmetühiku rahvusvahelisi definiitsioone rakendanud Põlisusuuring [Katus, Puur, Sakkeus 2000]. Kuigi osundatud töö tõi esile märkimisväärse lahknevuse kahe käsitluse vahel, piirdub alljärgnev esitus ainsana piirkondlikult kasutada oleva enesemääratlusliku informatsiooniga.

Piiriäärsele asendile vaatamata on Võrumaa rahvastiku etniline koostis püsunud ajalooliselt küllalt homogeenne. Viimase sõjaeelse loenduse (1934) kohaselt ulatus eestlaste osakaal maakonnas 96.3 protsendini, mis jääb mandrimaakondadest õige vähe maha üksnes Järva-, Pärnu- ja Viljandimaast [RSKB 1937]. Vähemusrahvustest oli arvukamate rühmadena esindatud venelased (1800 inimest), sakslased (610), lätlased (381) ja juudid (115). Väiksemate rahvakildude esindus maakonnas piirdus koosvõetuna vähem kui kahe saja inimesega. Teise maailmasõja keerises kaotas Eesti oma neljast ajaloolisest vähemusrahvusest viis, ainsana säilinud vene vähemusrahvuse arv vähenes Petserimaa ja Narva-taguste valdade Vene Föderatsiooni kasuks annekteerimise ning repressioonide tulemusena ligikaudu kolme neljandiku võrra. Teisalt kujundas aga sõjale järgnenud intensiivne sisseränne pretsedenditult suure ja enam kui sajasse rahvusrühma kuuluva immigrantrahvastiku.

Võrumaad puudutas sõjajärgne sisseränne riigikeskmisega võrreldes tublisti vähem, mis kajastub muidugi ka rahvastiku rahvuskoostises. Mitte-eestlaste arvu tõus maakonnas on olnud kiireim Eesti sovetiseerimisel, 1940–1950 aastatel. Esimesel sõjajärgsel rahvaloendusel (1959) elas Võrumaal üle nelja ja poole tuhande mitte-eestlase, suhtväljenduses ulatus nende arv 9.6 protsendini maakonna rahvastikust. Kuuekümnendatel aastatel mitte-eesti rahvastiku suurenemine jätkus, kuigi märksa aeglustunud tempos, ning järgneva kümnendi algul toimunud loendus fikseeris mitte-eestlaste läbi aegade suurimaks esindatuseks maakonnas 5417 inimest ehk 10.9 protsenti. Vastupidiselt üleriigilisele suundumusele järgnes sellele 1970 ja 1980 aastatel mitte-eesti rahvastiku arvu absoluutne kahanemine, ning käsitlusperioodi lõpul elas Võrumaal pisut üle kolme ja poole tuhande teisest rahvusest isiku (8.1 protsenti). Nõnda tuleb Eesti üldtaustal Võrumaa rahvuskoostist hinnata suhteliselt homogeenseks, mandrimaakondadest oli mitte-eestlaste osakaal veidi madalam üksnes naabermaakonnas Põlvas. Sarnaselt riigikeskmisele moodustasid eestlaste järel suurima rahvusrühma

venelased, kelle osakaal maakonna kogurahvastikus ulatus 6.1 protsendini. Mitte-eestlaste arvust langes venelaste arvele kolm

Rahvastiku soorahvuskoostis Võrumaa 1989

neljandikku. Venelastele järgnesid ukrainlased (0.8 protsenti), soomlased (0.4), valgevenelased (0.2) ning lätlased (0.2).

Kõigi ülejäänud rahvuste osakaal piirdus Võrumaal koosvõetuna 0.4 protsendiga, üksiklasi arvestades oli maakonnas kokku esindatud üle veerandsaja rahvakillu. Tuleb muidugi lisada, et möödunud kümnendi vältel on rahvuskoostise homogeniseerumine jätkunud ja eestlaste suhtarv jõudnud üsna Teise maailmasõjale eelnenud tasemeni.

Suhteliselt tagasihoidlikule arvukusele vaatamata sarnaneb Võrumaa mitte-eestlaskonna vanuspüü üsna täpselt teiste maakondadega — nagu mujalgi, on selle põhiliseks jooneks tugev ebahütlus lähestikute põlvkondade suuruse vahel ja sellest johtuv vanuskoostise ebastabiilsus. Nõnda paistavad väiksusega silma 1940 ja uuesti 1970 aastate sünnipõlvkonnad, ülesindatud on aga kahekümnendatel-kolmekümnendatel ja viiekümnendatel sündinud kohordid. Täiskasvanutega võrreldes madal laste osakaal viitab käsitluselise rühma rahvastikutaaste ebakorrapärasusele, mida möödunud kümnendi järsk sündimuslangus on tublisti süvendanud. Samas on eakate arv Võrumaa mitte-eestlaste seas kiiresti kasvamas, sest vanuriikka on jõudnud sõjajärgse rändelaine koosseis. Kokkuvõttes viitavad kõik need jooned tüüpilisele immigrandikooslusele ega tulene kuidagi rahvuskuuluvusest. Erinevalt mitmest teisest maakonnast osutab iseloomuliku “oksa” puudumine ajateenistusealiste meeste kohal võõrväe piiriteenistuse puudumisele Võrumaal.

Enesemääratluse kõrval teiseks tähtsaks, Eesti oludes aga võib-olla koguni rahvastiku rahvuskoostist määravaks tunnuseks on emakeel. Käsitlusperioodi lõpul oli eesti keel emakeeleks 92.6 protsendil võrumaalastel, seega keele põhjal otsustades on maakonna rahvastik pisut homogeensem kui rahvuse enesemääratluse järgi. Eestlaste kõrval oli eesti keel saanud emakeeleks enam kui neljasajale mitte-eestlasele. Vene keel oli emakeeleks 6.5 protsendile ehk absoluutarvuliselt ligi kolmele tuhandele inimesele, emakeelest vene keele kasuks loobunuid leidis Võrumaal samuti neljasaja ringis, kellest suurema osa moodustasid maakonda saabunud ukrainlased ja valgevenelased. Mõned teist keelt nimetas emakeelena kokku vähem kui üks protsent elanikkonnast, millist arvu rahvastikupildi seisukohalt võib marginaalseks hinnata.

Ühiskonna ladusa toimimise seisukohalt väärib emakeele kõrval kindlasti omaette tähelepanu rahvastiku eesti keele oskus, mis käesoleval juhul põhineb loendusteabele teise keele valdamise kohta. Sel puhul on mõistlik jätta vaatluse alt välja eestlased, kelle suhtarv maakonniti varieerub, ning keskenduda teistele rahvusrühmadele. Eesti üldtaustal võib Võrumaa mitte-eestlaste eesti keele oskust hinnata suhteliselt heaks, asjakohane näitarv (42.8 protsenti) ületas riigikeskmist peaaegu kolm korda, siiski on mõnevõrra parem lugu eesti keele oskusega Jõgeva, Järva, Põlva, Järva ja Viljandi maakonnas. Teisalt poleks nii vähene riigikeele oskus mõeldav üheski teises Euroopa riigis: arusaadavalt tagas keeleoskamatute sisserändajate toimetuleku vene keelele NLiidus loodud soodusasend. Mitte-eestlaste keskmine eesti keele oskus Võrumaal on mõistagi määratud venelaste

poolt, ülejäänud rahvakildude hulgas kohtab sellest nii hoopis sagedasemat (lätlased ja soomlased) kui ka palju madalamat (ukrainlased ja valgevenelased) eesti keele oskust. Kogumiku arvandmete tõlgendamisel on tarvis meeles pidada, et loendus tundis huvi üksnes kahe kõige paremini ositava nõukogurahva keele vastu, mistõttu eesti keele oskamine näiteks kolmanda keelena ei ole kajastatud.

Piirkondlikult pole mitte-eestlased Võrumaal jaotunud rahvuse ega keele järgi ühtlaselt. Sarnaselt mitmele teisele maakonnale leiab nende kõrgema kontsentratsiooni maakonnapealinnas Võrus (14.4 protsenti). Valdadest leidis mitte-eestlasi keskmisest enam Vene piiril asuvas Meremäe (8.6 protsenti) ning Misso vallas (9.5 protsenti), samuti Lätiga külgnevas Mõnistes (9.2 protsenti). Mujal jäi asjakohane suhtarv nelja protsendi piiresse, pea monoetnilise ilme on säilitanud Antsla linn koos ümbritseva vallaga ning Haanja ja Rõuge, kus eestlased moodustavad rahvastikust 98-99 protsenti. Eranditult kõigis omavalitsustes moodustavad mitte-eestlaste suurima rühma venelased, suuruselt järgmiseks on ukrainlased, soomlased või lätlased. Üldjoontes võib ka Võrumaal täheldada pöördseost mitte-eestlaste kontsentratsiooni ja keelelise integratsiooni vahel: mida tugevam on esimene, seda nõrgem on teine. Võrreldes teiste maakondadega ei jõua see kontsentratsioon aga siiski kusagil integratsiooniprotsessi pärssiva tasemeni.

Omaette huvitava teemana vääriks kahtlemata käsitlemist omanäolise kultuuriga setu rahvakild, kelle ajaloolisest asualast jääb osa tänase Võrumaa piiridesse (Meremäe ja osa Misso vallast). Paraku on Eestis läbiviidud rahvaloendustel setusid kui omaette rahvusühenduse eristatud vaid kahel korral — 1922 aastal määratles end kõnealusesse rühma 15058 ja ning 1934 aastal 14961 inimest —, mis on jätnud setude käsitlused sõltuma töömahukast täiendavast andmekogumisest. Kahel korral on tarvilik töö ära tehtud ja muuhulgas koostatud huvipakkuvad setu asustuse kaardid [Hurt 1904; Markus 1938]. Kuigi viimane Eesti rahvaloendus 2000 jättis vene kombe kohaselt setud eristamata, paistab huvi kasvavat. Viidata on kasvõi Leo Reissari, Indrek Jäätsi ja Kalle Lõuna raamatutele ja Võru Instituudi uurimistevetusele [Reissar 1996; Jääts 1998; Lõuna 2003].

1.8. Haridus

Rahvastiku sotsiaalse palge iseloomustamisel on asendamatuks tunnuseks haridus, kõnekas ühtviisi nii rahulikumat kui murrangulisel ajajärgul, mil enamikust teistest stratifikatsiooninäitajatest on vähe abi. Lisaks osalemisvõimalusele erinevatel ameti- ja tegevusaladel kujundab haridus inimese huve, vajadusi ja väärtushinnanguid, tegelikult ju suuremat osa põhimõttelist laadi sotsiaalseid valikuid. Pikaajalise traditsiooni kaudu on haridus eesti rahva silmis saanud oluliseks ühiskondliku edenemise mõõdupuuks, mis paistab olevat oma vahepeal devalveerinud tähendust taastamas. Pragmaatilisest vaatevinklist kajastab rahvastiku hariduskoostis aga akumuliseeritud inimkapitali, millest sõltub piirkondliku arengu, täna eelkõige käimasoleva majandussuuna edukus.

Rahvastiku hariduskoostise üldistamiseks kasutatakse nüüdisajal haridustaset, mis esitab kokkuvõtlikult õpingute tulemuse ning järgib oma loogikas liikumist madalamalt kooliastmelt kõrgema suunas. Nelja kogumikus esindatud rahvaloenduse andmeid võrreldes ilmneb haridustaseme pikaajaline tõusutrend ka Võrumaa rahvastikus. Tänapäeva mõõdupuuga võttes fikseeris esimene sõjajärgne loendus (1959) küllalt tagasihoidliku haridusseisundi: keskhariduse omandanud rahvastikuosa piirdus maakonnas kaheksa protsendiga, kõrgkooli lõpetanute suhtarv oli sellest peaaegu kümme korda madalam (0.9 protsenti). Omajagu oli haritlaste vähesusele kaasa aidanud ka võimupoolsete repressioonide koondumine just enamkoolitatud ning seeläbi eneseteadlikumale rahvastikuosale [Katus, Puur, Põldma 2002].

Kolme järgneva aastakümnega suurenes kõrgharitute arv järjepidevalt, ületades käsitlusperioodi lõpul kahe tuhande piiri. Suhtarvuliselt omas kõrgharidusdiplomit veidi vähem kui viis protsenti maakonna kogurahvastikust. Mitte väiksem, samuti pea viiekordne, on olnud ka ühes või teises vormis keskhariduse omandanute arvu tõus: absoluutarvuliselt ulatus keskeriõppeasutuse lõpetanud rahvastik pea seitsme tuhandeni, üldkeskharidusega rahvastiku arv aga üle seitsme tuhande.

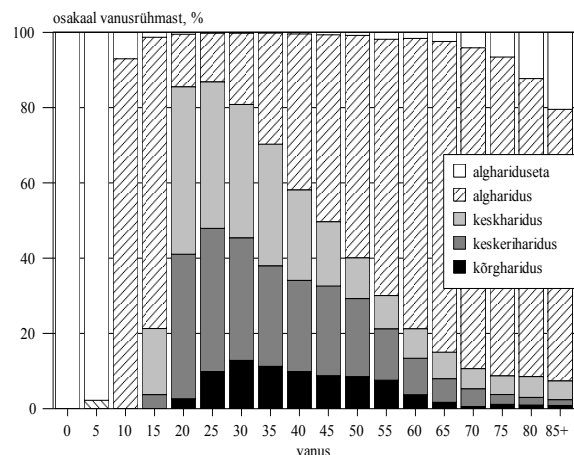
Tuleb siiski tähele panna, et haridustaseme pikka aega kestnud tõusule vaatamata oli käsitlusperioodi lõpul kõige arvukamaks, ehkki jõudsalt taanduvaks rühmaks Võrumaal endiselt alg- ja põhiharidusega rahvastik, kes moodustas maakonna kogurahvastikust peaaegu poole. Samaks ajaks oli sisuliselt lõpule jõudmas alghariduseta rahvastikurühma enam kui sajandipikkune vähenemistrend ja täna koosneb see rühm peaaegu täielikult koolieelikute ning algkooliõpilastest.

Eesti maakondade hulgas tuleb Võrumaa rahvastiku haridustaset hinnata madalalpooleks. Kõrgharidusrahvastiku osakaalult hoidis maakond üleriigilises pingereas 4.8 protsendiga parasjagu viimast positsiooni. Keskhariiduse suhtarvu poolest (35.3 protsenti) asus Võrumaa mõnevõrra paremal, kümnendal positsioonil, Järvamaa järel ning Jõgevamaa ees. Siiski tuleb selle pingerea juures arvestada, et Harju- ja Tartumaad kõrvale jättes on maakonnavahelised hariduserisused üpris tagasihoidlikud, eriti võrreldes maakonnasisese diferentsatsiooniga. Samuti tasub haridustaseme analüüsil meeles pidada, et kogumiku käsitlusperioodil läksid paljud Võrumaa noored Tartusse ja Tallinna haridust nõutava ega pöördunud pärast õpingute lõpetamist enam kodumaakonda tagasi. Teisisõnu on sünipärase võrokeste haridustase kindlasti hoopis kõrgem kui täna maakonnas elaval rahvastikul. Rahvastiku haridustaseme kujunemisest ning selle muutusmehhanismist ettekujutuse saamiseks on mõistlik täiendada osundatud üldpilti põlvkondliku vaatenurgaga, mis teeb maakonna haridusarengu jälgitavaks XX sajandi alguskümnenditest saadik. Kohortperspektiivi rakendamiseks tuleb vaid joonise vanusskaala asendada mõttes sünipõlvkonnaga.

Kõige eakamate andmestiku poolt hõlmatud sünikohortide kooliaeg langeb kokku kohustusliku alghariduse sisseseadmise lõppjärguga. XX sajandi algusaastatel sündinud võrumaalastest jäi algkool läbimata ligikaudu viiendikul. Oluline on tähele panna, et alghariduse puudumine ei tähendanud neis põlvkondades kirjaoskamatus — suurem osa asjaomastest rahvastikurühmast oli läbinud osalise algkoolikursuse ja/või õppinud lugema-kirjutama kodus. Järgneva paari põlvkonnaga vähenes alghariduseta rahvastiku suhtarv mitmekordselt ning taandus Esimese maailmasõja aastail sündinud kohortides üsna harvaks nähtuseks. Osundatud kohortide haridustee langes Eesti iseseisvusaega ja nõnda peegeldab muutus tõhusat tööd ühtluskooli põhimõttest lähtuva hariduskorralduse ülesehitamisel, koolivõrgu väljaarendamisel ning koolikohustuse maksmapanekul. Siinkohal ei tohi unustada ka käsitluselaste tasemerühmade piires toimunud arengut, mille tähendus võis kohati olla suuremgi kui alg-, kesk- ja kõrghariduse vaheliste proportsioonide muutusel. Olgu siinkohal viidatud kasvõi 1920 aastal vastuvõetud kooliseadusele, mis sätestas algselt kahe võõrkeele, ajaloo, maateaduse jm eriainetega õpetamist algkoolis [Põld 1926]. Kolmekümnendate aastate alguseks jõudis Eestis lõpule üleminek nelja-aastaselt kuueaastasele algkoolile, mida sisu poolest võib pidada üsna võrreldavaks hilisema põhiharidusega. Andmekorralduse vaatevinklist rõhutab haridustunnuse vormilise ja sisulise külje võimalik lahknevus taas ühtlusrarvutuste tarvidust pikemaajaliste suundumuste käsitluseeldusena.

Haridusarengu järgmisel etapil tõuseb kesksena esile alg- ja keskhariiduse vahekorra teisenemine. Mõõdunud sajandi esimestes sünikohortides piirdus üht või teist teed kaudu keskhariiduseni jõudnud rahvastikuosa suhtarv seitsme-kaheksa protsendiga, milline tase jättis Võrumaa vastavast riigikeskmisest pea kaks korda madalamaks. Keskhariidud rahvastiku proportsioon hakkas kiiresti suurenema pärast Esimest maailmasõda sündinud põlvkondades, arvilise ülekaalu ehk viiekümne protsendi piirini jõudis keskhariidus 1940 aastate algupoole kohortides, kelle keskkooliiga langes viiekümnendate aastate lõppu ning kuuekümnendate algusse. Põlvkondliku teabe

Rahvastiku haridus
Võrumaa 1989

valgusel jõudis ka Võrumaa vormiliselt täieliku keskhariduse eesmärgile suhteliselt lähedale — nooremates andmestikuga hõlmatud kohortides 85-87 protsendini. Hoopis iseasi on muidugi see, et taolise taseme saavutamine toimus keskkoolist saadud teadmiste kvaliteedi languse ja keskhariduse seemise ebaühtluse suurenemise hinnaga [Helemäe, Saar, Võormann 2000]. Teisest vaatenurgast võib seda muutust iseloomustada ka keskhariduse eesmärgi teisenemisena: kuni 1970 aastateni polnud keskkooliharidus väärtustatud mitte niivõrd omaette eesmärgina kui haridusredeli kõrgemate astmeteni viiva tee tarviliku vaheetapina.

Kõrghariduse omandanud rahvastiku suhtarv järgib üldjoontes sama trendisuunda. Kõrgharitud rahvastiku osakaalu kiireim tõus leidis Võrumaal aset 1930 ja 1940 aastate sünnikohortides, kelle haridustee lõpetamine langes kahte esimesse sõjajärgsesse kümnendisse. Neis põlvkondades kõrghariduse osakaal mitmekordistus: paarilt-kolmelt protsendilt alates ning neljakümnendate lõpu sünnikohortides juba kümnendiku piiri ületades. Ka Võrumaal järgnes sellele kõrgharitud põlvkonnaosa juurdekasvu suhteliselt järsk aeglustumine. Plaanimajanduse tingimustes oli taoline trend määratud suuresti kõrgkooli vastuvõtuga, mis jäi ühiskonna- ja majandusarengu üldise stagnatsiooni kajastusena käsitlusperioodi kahel viimasel kümnendil praktiliselt muutumatuks. Kuivõrd hariduse edenemine teistes riikides ei peatunud, tõid järgnenud põlvkonnad, kuigi kõigist eelnevaist haritumad, kaasa rahvastiku haridusarengu trendisuuna lahkumise võrreldavas demograafilises arengujärgus olevatest Põhja- ja Lääne-Euroopa maadest. Möödunud kümnendil on koolistatistika näidanud kõrgharidusõpingutega hõlmatud rahvastikuosa uut tõusu, aga lähimineviku arvnäitajatest tuleb enne täpsemate järelduste tegemist kõrvaldada endiste kutseõppeasutuste kõrgkooliks ümberliigitamise läbi tekkinud võrreldamatus. Siiski võimaldab ülalkirjeldatud põlvkonnaerisus määrata haridustaseme muutuse üldsuuna paariks lähemaks aastakümneks: eakamate põlvkondade taandumise ning uute pealekasvamise najal tõuseb Võrumaa rahvastiku haridustase kõigist muudest asjaoludest olenemata. Kohordivoo mõjul on kõrgharidusrahvastiku suhtarv maakonnas kerkinud 6.2 protsendini ning ühes või teises vormis keskharidust omas aastatuhande vahetusel 44.5 protsenti võrumaalastest [ESA 2001-2002].

Soovõrdluses toob kohortandmestik omaette suundumusena esile kesk- ja kõrghariduse naisestumise ka Võrumaal. Kuni 1930 aastate keskpaiga sünnipõlvkondadeni edestasid mehed kõrgematel haridusastmetel naised, misjärel vahekord aga muutus ning sealtpeale tuleb hariduslikult tugevamaks sugupooleks pidada just naisrahvastikku. Sooerisuse pöördumise põhjusena on vahel osutatud sotsialistlikule majanduskorraldusele, mis kõrgkvalifitseeritud tööd eriti ei väärtustanud, samuti haridussüsteemi tütarlapsi soosinud joontele. Rahvastikuperspektiivis keskendub taoline seletus n-õ vahendavate tegurite otsimisele, samal ajal kui muutuse sügavamad põhjused võivad asuda kusagil mujal. Taolisele võimalusele viitab trendi pikaajalisus, mille kohaselt nais- ja meesrahvastiku haridustaseme võrdsustumine madalamatel haridusastmetel, sh kirjaoskuse tasemel, ulatub tagasi demograafilise ülemineku ajajärku. Tollele perioodile sotsialistliku majanduskorralduse mõju arusaadavalt ei laiene.

Maakonnasiseses võrdluses iseloomustab ka Võrumaad kõrg- ja keskharitud rahvastiku ebaühtlane paigutus, peegeldades ühelt poolt inimkapitalinõudlike tegevusalade paiknemist, teisalt aga erisusi rahvastiku vanuskoostises. Ootuspäraselt on kõrgharitud kontsentratsioon kõrgeim Võrus ning linna ümbritsevas samanimelises vallas. Koguni sedavõrd, et kõigis ülejäänud omavalitsusüksustes on kõrgharitud rahvastiku osakaal maakonnakeskmisest madalam. Suhtarvuliselt kõige vähem, alla kolme protsendi jagus kõrgkoolilõpetanud Meremäe ja Mõniste valda, mujal liikus vastav näitarv kolme ja nelja protsendi vahel ehk teisisõnu selgesti allpool maarahvastiku üleriigilist keskmist. Käsitlusperioodil võib piirkondliku arengu seisukohalt positiivse asjaoluna välja tuua maakonnasisese hariduserisuse tasandumise kesk- ja kõrgharitud rahvastiku osakaalu suhteliselt kiirema kasvu tõttu maapiirkondades.

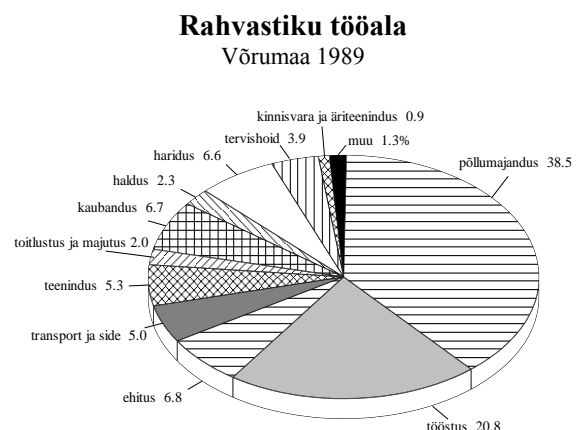
1.9. Majandustegevus

Rahvastiku majandustegevuse alase sündmusstatistika omapäraks käsitlusperioodil on olnud jäägitu tuginemine ettevõtte/asutuse aruandlusele, milles üldistava näitarvu ülesannet täitis aastakeskmise nimestikuline töötajate arv. Selles ainsas absoluutarvus tõsiseltvõetav hõiveinformatsioon muidugi sisalduda ei saanud, mistõttu põhiliseks teabeallikaks rahvastiku majandustegevuse kohta käsitlusperioodil on loendusstatistika. Teemakohaste arvtabelite kasutamisel tuleb tähele panna, et neis kajastatud olukord on erinevalt enamikust teistest kogumikus esindatud valdkondadest nüüdseks oluliselt muutunud. Samas sisaldab informatsioon siiski palju sellist, mis rahvastiku elutsüklit iseloomustades on küllalt püsiv (näiteks ametirühm) ja/või pakub tarvilikku teavet käimasoleva majandusülemineku eelduste kohta.

Rahvastiku majandustegevuse käsitlusel väärib kõigepealt tähelepanu jaotus töötavaks ning mittetöötavaks rahvastikuks: esimesena nimetatud osa määrab maksubaasi suuruse, teisega on seotud mitmesugused sotsiaalkulud lastetoetustest pensionini. Võrumaal moodustas töötav elanikkond üle poole kogurahvastikust (54.7 protsenti) ning absoluutarvuliselt oli maakonna kogutööjõu suuruseks ligi veerandsada tuhat inimest. Koolieelikud ja õppurid koosvõetuna moodustasid võrokestest 28 protsenti ja kolmandaks arvukamaks rühmaks olid pensionärid ligi 15 protsendiga. Kõigi ülejäänute — koduperenaiste, leibkonna ülapidamisel olevate noorte ja vanurite, hooldekoduasukate jt — suhtarv jäi kokku alla kolme protsendi. Kogumiku arvtabelitest leiab lugeja kõigi asjaomaste rahvastikurühmade soovanusjaotuse.

Tänase olukorra vaatenurgast väärib kindlasti omaette äramärkimist töötava rahvastiku väga kõrge suhtarv kui täielikku tööhõivet eesmärgistanud majanduskorralduse kajastus. Parimas tööeas, kahekümnendate eluaastate teisest poolest neljakümnendateni ületas hõivekordaja nii mees- kui naisrahvastikus püsivalt 90 protsenti piiri. Kuigi rakendatud hõivemääratlus lasi naistööhõive taset paista tegelikust kõrgema — töölkäijate hulka olid arvatud ka lapsehoolduspuhkuse pidajad — seisis hõivetase võimalikule maksimumile üsna lähedal. Lisaks löi suhteliselt madal pension, mis vene aja lõpukümnendi inflatsiooniga üha vähem sammu suutis pidada, pinnase töö jätkamisele pärast ametlikku tööea lõppu [Katus *et al* 1999]. Nõnda näitaski pensioniealise rahvastiku hõivetase kasvutrendi — vastupidiselt kõikse pensionisüsteemiga riikide tavapärasele suundumusele — ning majandusülemineku künnisel ulatus tööjātu mediaanvanus Võrumaa meestel 69.4 ja naistel 65.9 eluaastani. Teisisõnu oli tegelik pensioneerumisvanus ametlikust pensionieast ligi kümne aasta võrra hilisem. Huvitav on tõdeda, et tööjätuvanuse poolest ületasid Võrumaa mehed sookaaslasti kõigis ülejäänud maakondades, naiste arvestuses hoidsid võrokesed Põlvamaa järel teist kohta. Märgatava panuse eaka rahvastiku tööhõivesse andis seejuures põllumajanduslik väiketootmine ehk tollase terminoloogia järgi töö isiklikus abimajapidamises. Veneaegne hõivemääratlus jättis kõnealuse rühma tööjõu hulka lülitamata, aga kogumiku arvtabelites on see ideoloogilise tagapõhjaga eksimus kõrvaldatud ning andmestik rahvusvahelise standardiga kooskõlla viidud. Võrumaa kogutööjõud suurenes tehtud paranduse läbi pea kolme tuhande inimese võrra.

Rahvastiku suurimaks tööandjaks ning majanduse ilmet määravaks haruks on Võrumaal olnud põllumajandus. Koos metsanduse ja mäendusega leidis esmassektoris rakendust pisut alla kümne tuhande inimese ehk ligi kaks viiendikku maakonna kogutööjõust (39 protsenti). Eesti maakondade hulgas seisis Võrumaa selle näitaja poolest kuuendal kohal, selgesti tagapool Põlva-, Jõgeva ja Järvamaast, samas rühmas Rapla- ja Viljandimaaga. Teisessektori arvele, mille hulka liigitatakse töötlev tööstus, energiatootmine ja ehitus, langes maakonna kogutööjõust vähem kui kolmandik (28

protsenti). Asjaomase proportsiooni poolest seisis Võrumaa veidi eespool kahest ülejäänud Kagu-Eesti maakonnast, samuti Jõgeva-, Järva- ning Viljandimaast ning oli võrreldav Lääne-Virumaaga. Üksikharudest oli töötlev tööstus käsitlusperioodi lõpul enam kui viie tuhande töötajaga põllumajanduse järel teisel kohal. Ülejäänud suuremate tööharude — ehitus, kaubandus, haridus, tervishoid ja teenindus — töötajaskond asus tuhande ja kahe tuhande vahemikus. Kokkuvõttes jäi ka kolmandassektori esindatus maakonnas selgesti alla riigikeskmise, piirdudes 33 protsendiga.

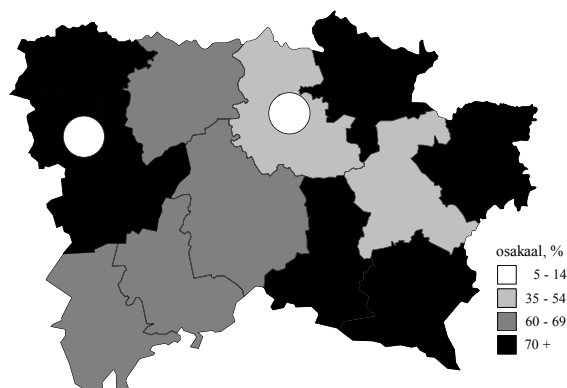
Teisest vaatenurgast annab rahvastiku majandustegevuse laadist ülevaate ametikoostis, mis peegeldab tehtava töö sisu. Võrreldes tegevusalaga ilmneb rahvastiku ametijaotuses esmassektori mõnevõrra väiksem osakaal: otseselt põllumajanduslikel tootmiskutsealadel oli rakendatud veidi üle üheksandiku töötajaskonnast. Kõrgemat erihariduslikku ettevalmistust nõudvaid ametikohti oli maakonnas tervikuna vähevõitu, küll aga ilmnnes nende täitumuses tugev soodisproportsioon — naiste hõivatus spetsialistiametis ületas viiendiku, olles meeste vastavast suhtarvust pea kaks korda kõrgem. Muidugi tuleb seejuures arvestada, et käsumajanduse oludes piirdus professionaalsus tihti üksnes kõlava ametinimetusega. Sarnaselt harukoostisele selgub ka ametijaotusest tööjõu struktuuri vähene dünaamilisus, mis pole aga ainult Võrumaale omane tunnusjoon. Nagu mujalgi Eestis, on professionaalsetes ametites rakendatuse tõusu piiranud rahvastikupõlvkondade hariduskoostise stagneerumine 1970-1980 aastatel.

Ebatüüpiliselt paljude teiste maakondade võrdluses ei erinenud Võrumaa linna- ja maarahvastiku hõivekoormus kuigivõrd üksteisest. Taolise olukorra kujunemisele aitas kaasa pensioniikka jõudnud maarahva põllumajanduslik tegevus, mis vallarahvastiku hõivekordajat linnaga võrreldes tublisti tõstis. Maakonna linnarahva tegevusalade hulgas olid käsitlusperioodi lõpul pea võrdselt esindatud teises- ja kolmandassektori harud, maal valitses aga põllumajandus. Ootuspäraselt on haldustegevuse, teeninduse, panganduse jms osatähtsus kõrgeim Võrus, kuhu koonduvad maakondlikud funktsioonid. Samuti etendas maakonnakeskuses suhteliselt suuremat rolli tööstus, mille arvele langes enam kui kolmandik linna tööjõust. Töötajaskonna suuruse põhjal otsustades oli Võrru koondunud üle kahe kolmandiku maakonna tööstustootmisest. Osakaalult järgnes ehitus, kaubandus, teenindus, haridus ja tervishoid. Antsla hõivepildis etendas tööstuslik komponent tagasihoidlikumat rolli ning tooni andsid mitmesugused kolmandassektori harud. Samal põhjusel esineb Võrumaal olukord, kus kolmandasharude kõrgeima osakaalu võib leida mitte maakonnapealinnas, vaid väljaspool.

Sarnaselt Eestile tervikuna oli ka Võrumaa valdades peamiseks tegevusalaks põllumajandus, kust sai elatist üle kolme viiendiku maarahvast. Kõige monofunktsionaalsema hõivestruktuuriga olid seejuures Lasva, Misso ja Urvaste, kus põllumajandushõive osakaal ületas 75 protsendi piiri. Võrreldes teiste maakondadega on asjakohased erisused Võrumaa piires olnud suhteliselt tagasihoidlikud, vaid Võru vallas leidis põllumajanduses rakendust vähem kui pool tööjõust (38 protsenti). Teisessektori osakaal oli keskmisest selgesti kõrgem Mõniste (26) ja Võru vallas (28), kolmandassektori suhtarvu poolest tõusid teiste seast esile Varstu (29), Vastseliina (32) ja Võru (33) vald. Vastavate arvtabelite tõlgitsemisel tuleb muidugi tähele panna, et osundatud näitarvud esitavad rahvastiku hõivekoostist, mitte omavalitsuste territooriumil paiknenud töökohtade jaotust. Taoline vahetegemine on küllalt oluline Võru lähemas ümbruses, mis moodustab koos linnaga ühtse tööjõuareaali.

Üleminek turumajandusele on osundatud proportsioone muidugi kõvasti muutnud, kuid teisalt kannab Võrumaa tänane hõivesituatsioon üsna ootuspäraselt kümnenditaguse lähteformatsiooni poolt määratud jooni. Küsitlusstatistika kohaselt on hõivatute arv maakonnas vähenenud käsitlusperioodi

Põllumajandustöölised
Võrumaa 1989

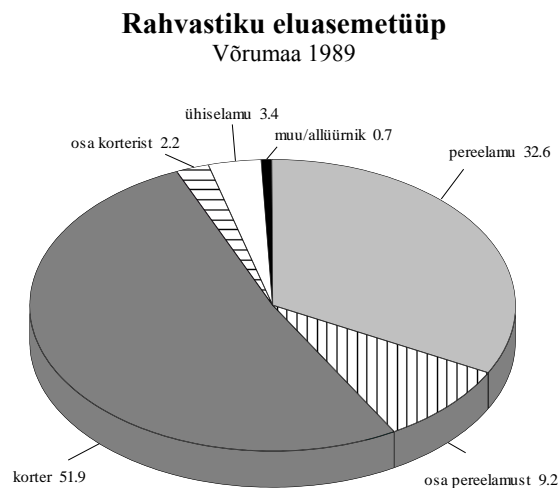

lõpuga võrreldes enam kui kahe viiendiku võrra, st riigikeskmisest langusest oluliselt rohkem [ESA 2003]. Rahvusvaheliselt võrreldava meetodika järgi on hõivatute arv Võrumaal viimastel aastatel liikunud 13-14 tuhande piirimail, töötute arv tuhande ja kahe tuhande vahel, vahepealset ülesvõngest kõrvale jättes. Töötuskordaja põhjal otsustades on Võrumaa majandusolukord näidanud kiiremat paranemist kui näiteks naabermaakonnas Põlvas ning paaril viimasel aastal on töötute suhtarv langenud koguni riigikeskmisest allapoole. Hõivelanguse väga suur ulatus viitab siiski võimalusele, et paljud tööta jäänud ning selle leidmise lootuse kaotanud inimesed on aktiivsest töötööstingust loobunud, mistõttu täiendavate töökohtade loomine ning majandusarengu ergutamine püsib maakonnas tõsiselt päevakorras.

1.10. Eluase

Rohkem kui poolesajandilise vaheaja järel viidi koos 1989 aasta rahvaloendusega läbi ka eluasemeloendus. Kuivõrd kogutav eluasemestatistika oli ja on jätkuvalt ametkondade vahel killustatud — ning mis hoopis tõsisemaks mureks — rahvastikuandmetega seostamata, pakkus nimetatud loendus ühtlasi üle hulga aja inimkeskse ja süsteemse andmestiku kõnealusel valdkonnas. Taoline äärmiselt kitsas teabeolukord on muidugi üsna raskesti ühitatav rolliga, mida korteriolud rahva elulaadi ja heaolu kujunemisel etendavad. Teadaolevalt peetakse kaasajal eluasemevajaduse rahuldamist inimõiguste lahutamatuks osaks, mis oma konkreetsuses sõltub mõistagi rahvastiku vanus- ja leibkonnakoostisest.

Rahvastiku eluasemetingimuste käsitlust on sobiv alustada eluasemetüübist, mis seonduv nii pinna suuruse kui mugavusastmega ning seevõrra ühendab elamistingimuste põhiaspektid. Kõrvalolevalt jooniselt selgub, et ka Võrumaal oli eluasemetüübi põhiproportsioon — pereelamu ja kortermaja vahetõrd — pöördunud, ehkki mitte ülakaalukalt, viimase kasuks. Käsitlusperioodi lõpul elas korteris 53.3 protsenti ehk absoluutarvuliselt veidi rohkem kui kaksikümmend neli tuhat inimest, peremaja oli koduks vastavalt 41.2 protsendile võrokestest ehk 18.6 tuhandele inimesele. Ülejäänud

eluasemetüüpide esindatus oli tagasihoidlik, piirdudes koosvõetuna vaid mõne protsendiga. Nõnda oli ühiselamu laadi eluase koduks pooleteist tuhandele isikule (3.4 protsenti), kellest suurema osa moodustasid õppurid. Allüürniku seisuses või mitte-eluruumis eluneva rühma suurus piirdus kolmesaja hingega (0.7 protsenti). Ligi poolteise protsendi rahvastiku kohta eluasemeteave puudus, kuid tuleb tähele panna, et teabe puudumine enam kui kuuesaja inimese kohta ei tõenda siiski rahvaloendajate kehvast töötulemusest, vaid kajastab muuhulgas sõjaväekontingendi märkimisviisi meetodikat — kasarmumajutuse ülestahendamise asemel käskis loenduseeskiri vastavad loendusküsimused lihtsalt täitmata jätta. Just taolisele toimimisviisile osutab ka asjaomase rahvastiku äärmiselt selektiivne soovanuskoostis: ligikaudu neli viiendikku puuduva eluasemeteabega rühmast moodustavad mehed, tüüpiliselt vanuses 18-21 aastat.

Eesti üldtaustal paistab Võrumaa siiski kortermajale ühemõttelise eelistuse andnud eluasemepoliitikast suhteliselt vähem mõjutatud olnud. Olgu selle põhjuseks rahvastiku tagasihoidlik urbanisatsiooniasend, suhteliselt perifeerne geograafiline asend või mõni muu tegur, mandrimaakondade hulgas kohtab peremaja mõnevõrra kõrgemat osakaalu üksnes Jõgeva- ning

Põlvamaal. Teadupärast on kummagi nimetatud maakonna ühisjooneks nende teke Eesti haldusjaotuse sovetiseerimisel 1950 aastatel ning ajaloolise linnkeskuse puudumine.

Eluaseme tüübi kõrval kajastavad kogumiku arvtabelid olulisemate tunnusjoontena veel selle suurust ja mugavusastet. Statistiliselt võib eluaseme suurust iseloomustada mitmeti, kuid vastavust leibkonna tarvidustele iseloomustab seda vast kõige paremini tubade arv ühe leibkonnaliikme kohta. Sellest lähtuvalt peetakse arenenud maades soovitavaks olukorda, kus leibkonna igal liikmel on omaette (magamis)tuba, millele lisandub vähemalt üks ruum ühiseks kasutamiseks. Eluruumide ja leibkonnaliikmete arvu võrdsust peetakse talutavaks tihelolekuks, kui aga kaks või enam inimest on sunnitud tuba jagama, arvatakse eluase ülerahvastatuks. Nagu andmestikust nähtub on eluaseme suurus *resp* tiheloleku aste ka Võrumaal, sarnaselt Eestile tervikuna, osundatud euroopalikust normist veel üsna kaugel. Nii oli omaette tuba igale pereliikmele kasutada pisut enam kui neljandikul maakonna rahvastikust (26.6 protsenti). Normaaloelukorda, kus tubade arv leibkonnaliikmete arvu ületab, esines mõistagi veel harvemini. Teisisõnu elas ligi kolm neljandikku võrumaalistest kõrge tiheloleku või koguni üleasustuse tingimustes, kus omaette tuba asendab toanurk. Elamispiinda ning rahvastikku leibkondlikult seostamata jääb taoline olukord kahe silma vahele, sest tervikuna pole tubade koguarv maakonnas rahvaarvust sugugi väiksem.

Teise eluaset iseloomustava põhitunnuse — mugavusastme — kaudu mõõtes pole Võrumaa eluasemepilt palju rõõmustavam. Veevärgi ja kanalisatsioonita peab läbi ajama ligi pool maakonna rahvastikust (44.4 protsenti), keskküte ja soe vesi oli olemas vähem kui kolmandikul (29.5 protsenti). Üleriigilises pingereas kuulub Võrumaa nende näitajatega viimase kolmandiku hulka, teisalt võivad võrokeseid kaugkütte tänaste hindade juures end muidugi lohutada, et kasina mugavuse tõttu kulub ka eluaseme ülalpidamiseks vastavalt vähem raha. Eesti üldtaustal seondub kasin mugavusaste eeskätt maakonna elamufondi keskmisest kõrgema vanusega. Vanemates, Teise maailmasõja eelsest ajast pärit hoonetes elas kolmandik rahvastikust, maakondade pingereas jagab Võrumaa selle näitajaga viiendat kohta, Põlvamaa järel ja Saaremaa ees. Päris uute, käsitusperioodi viimasel kümnendil ehitatud elamute suhtarvult asus Võrumaa aga koguni viimasel kohal. Oluline on tähele panna, et rahvastiku eluasemetingimuste mõlemad ülalkirjeldatud tunnused — kõrge tihelolek ja madal mugavusaste — tulenevad Eestimaal peaaegu pool sajandit valitsenud sovetlikust ehituskorraldusest. Eluasemeprobleemi püüdis viimane nii linnas kui maal lahendada perede tegelikku ruumivajadust ignoreeriva väikekorterite ehitamise kaudu, jättes samas ajal pea täielikult unarusse olemasoleva elamispinna korrashoiu, rääkimata selle renoveerimisest.

Esitatud üldnäitajate taga peitub rahvastiku elamistingimuste ehk üllatavaltki suur heterogeensus, millest rahvastiku- ja eluasemestatistika lahususe tõttu on seni terviklik ettekujutus puudunud. Rahvastikukesksel käsitlemisel tõuseb mitmesugustest erisustest esile eeskätt eluasemetunnuste vanussõltuvus, mille toel viidatud diferentsiatsiooni on hoopis lihtsam üldistada. Eluasemetüübi puhul taandub asjaomane variatsioon peamiselt peremajas ning korteris elava rahvastiku proportsiooni teisenemisele. Lapsi kõrvale jättes, kes eluaset täiskasvanuteta ei kasuta, oli korterikesksus kõige tugevamini väljendunud kahe- ja kolmekümne hulgaga, ulatudes suhtarviselt kahe kolmandikuni. Alates neljakümneaastastest vähenes korterikesksus iga järgneva vanusrühmaga, korteri ja pereelamu osakaal võrdsustus Võrumaal viiekümne seas. Maksimumi saavutas pereelamu osakaal vanurrahvastiku hulgas ning seitsme-kaheksakümnestest võrumaalistest elas peremajas üle seitsmekümne protsendi.

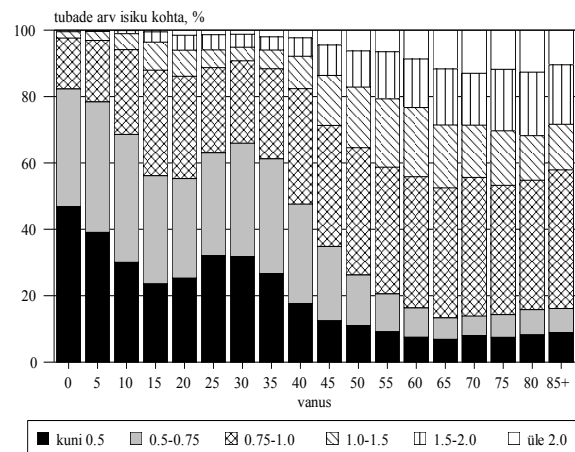
Demograafilisest vaatenurgast peegeldab osundatud vanussõltuvus kahte liiki tegurite koosmõju. Ühelt poolt teeb eluasemevajadus läbi kindlakujulise muutuse koos põlvkonna elutsükliga. Nii käib perekonna loomise ja laste sünniga kaasas tarvidus avarama elamispinna järele, laste kodust lahkudes aga ruumivajadus väheneb ning vanemas eas muutub järjest olulisemaks eluaseme paiknemine, ligipääs vanema ea teenustele ja mugavused. Teiselt poolt sõltuvad eluasemeolud kohorttegurist — kuivõrd vanemas eas vahetatakse elukohta suhteliselt harva, määravad pereloomise ajal valitsenud olud suuresti põlvkonna eluasemetingimused hilisematel eluetappidel. Loendusandmestiku ristlõikeline iseloom ei võimalda kummagi teguri panust täpselt eristada, kuid peremaja osakaalu tõusu pikaajalisus viitab üsna selgesti kohortteguri ülekaalule. Vanemas eas on oma maja soetamine individuaalse eluasemekarjääri väljendusena üsna ebatõenäoline ja seevõrra väljendab pereelamurahvastiku osakaalu muutus peamiselt sõjajärgses elamuehituses toimunud pöört korterikesksusele. Rahvastiku eluasemekoostise stabiliseerumine seitsmekümnete ja vanemaaliste hulgas peegeldab seevastu osundatud mõjutegurite tasakaalu. Toimetulekuvõime languse väljendusena sageneb neis vanusrühmades eaka rahvastiku asumine laste/sugulaste leibkonda, kelle eluasemeks on tüüpiliselt kortermaja.

Tüübitunnusega sarnaseid eluasemetingimuste erisusi võib kohata ka tihelolekus ja mugavusastmes. Rahvastikutaaste seisukohalt tuleb lausa ebamõistlikuks pidada kõrget asustustihedust lapseperede hulgas, kellest vähem kui kümnendikul jagus omaette tuba igale pereliikmele. Normaalloludes kaasneb just laste sünniga avarama eluaseme hankimine, milline võimalus oli omaaegses eluasemekorralduses aga tugevasti pärsitud. Kogumiku arvtabelite kohaselt hakkab ruumikitsikus leevenema alles neljakümnendates eluaastates, seoses laste järk-järgulise vanematekodust lahkumisega. Edasi aitab elamistingimuste lahedamaks muutumisele tõhusalt kaasa lehestumine, paraku saavad sellest eluea suureks kärisenud soorisuse tõttu osa peamiselt naised. Siiski, kõigele vaatamata jääb arenenud riikides normiks peetav tihelolek enamusele võrumaalastest kättesaamatuks isegi vanuripõlves.

Eluaseme mugavusastme vanussõltuvus näitab tihelolekuga võrreldes vastupidist suunda — kindlustatus eluasememugavustega on kõige parem nooremates vanusrühmades ning langeb madalaimale tasemele vanurieas. Vanemapoolse elamufondi tõttu ei meenuta Võrumaa eaka rahvastiku eluasemetingimused kuigivõrd moodsat tsivilisatsiooni — veevõrk kohati vähem kui neljandikul, keskküte ja soe vesi koguni vähem kui kümnendikul. Et veevärgi puudumine ning ahjuküte nõuavad füüsiliselt raskete majapidamistööde tegemist, võib eluaseme madal mugavusaste saada eaka rahvastiku iseseisva toimetuleku takistuseks, täpsemini nihutada hooldevajaduse põhjendamatuult varasesse ikka. Võrumaal paistab selline olukord lahenevat pea täielikult laste juurde asumise kaudu, kuivõrd ka päris eaka rahvastiku (85+) seas institutsionaliseerituste on maakonnas nullilähedane. Kui välistada loendusviga asjaomase tunnuse märkimisel, viitab saadud tulemus hooldusasutuste võrgu mahajäämusele Võrumaal isegi kehva poolse riigikeskmise taustal.

Maakonnasiseselt ei eristu Võrumaal üksteisest mitte niivõrd linna- ja maarahvastik kui maakonna pealinn koos oma lähiümbrusega ja ülejäänud omavalitsused. Linna kasvuga kaasnes alates kuuekümnendatest aastatest suurelamute ehitamine, mis kergitas kortermajas elava rahvastiku suhtarvu käsitlusperioodi lõpuks üle 70 protsendi. Peremajas elas vähem kui viiendik linnarahvast, ka vanemates põlvkondades ei ületanud vastav suhtarv märkimisväärselt üht kolmandikku. Maakonnapealinnadest on eluasemekoostise põhiproportsioonilt Võrule kõige lähedasem Haapsalu ja

Rahvastiku tihelolek
Võrumaa 1989

Valga. Vastavalt pärineb ligi kaks kolmandikku linna elamufondist 1960-1980 aastatest, mis ühtlasi seletab maakonna ülejäänud haldusüksustest kõrgema kindlustatuse korterimugavustega — veevärki ja kanalisatsiooni omas neli viiendikku, keskkütet enam kui neljakümne protsendi linnarahvast. Omamoodi pahupoolena käib aga korterikesksusega kaasas ruumikitsikus ning ülemäärane tihelolek oli iseloomulik koguni pea neljale viiest Võru elanikust.

Antsla eluasemekoostis meenutab seevastu pigem maa-asulat. Pereelamurahvastiku osakaal küündis Antslas kahe kolmandikuni kogurahvastikust, kusjuures kortermaja ei saavutanud ülekaalu ka üheski nooremas earühmas. Väärrib rõhutamist, et selle näitajaga ületab Antsla kõiki ülejäänud Eesti linnu ja aleveid. Kuigi ajalooliste linnadega võrreldes päris nooruke, hoiab Antsla Eesti linnasulate seas tähelepanuväärselt kõrget kohta ka eluasemefondi vanuse poolest: enne Teist maailmasõda ehitatud elamute suhtarvu poolest edestavad teda vaid Mõisaküla, Suure-Jaani, Võsu ja Kallaste. Sovetiaegne orienteeritus uus- resp massehitusele jättis väikelinnade infrastruktuuri arendamise sootuks unarusse, mida Antsla rahvastiku kehv varustatus eluasememugavustega ilmekalt kinnitab. Nõnda omas käsitlusperioodi lõpul veevärki ja kanalisatsiooni vähem kui viiendik linna elanikest, keskküttest rääkimata. Tähelepanuväärselt jäi Antsla mugavustelt tahapoole pea kõigist Võrumaa valdadest.

Enamikus maahaldusüksustes on peremaja säilitanud rahvastiku eluasemetüübina enamuse, vaatamata korteriehituse pealetungile. Osundatud reeglist moodustavad erandi üksnes maakonna linnasulaid ümbritsevad Võru ja Antsla vald ja Sõmerpalu. Viimase puhul aitas peremaja osakaalu kahandada ka ühiselamus elavate õppurite suhteliselt kõrge osakaal (üle kuue protsendi kogurahvastikust). Kõige vähem on nõukogulaadne eluasemekorraldus puudutanud Haanja, Meremäe, Rõuge ja Urvaste valdu, kus peremaja osakaal küünib 66-70 protsendini. Valdade asjakohases üleriigilises pingereas vastavad sellele kohad teise kümne lõpus. Piirkondlikud erisused maarahvastiku tihelolekus ning mugavusastmes on kooskõlas viidatud tüübijaotusega.

Kokkuvõtlikult ilmneb arvtabelitest okupatsiooniaegse korteripoliitika probleemipundar, mille algpõhjus on rahvastiku eluasemevajaduse aastakümnetepikkune ignoreerimine. Konkreetsemalt on halva olukorra tekkimises süüdi orienteeritus väikekorteritele, kusjuures suuremate pindade ehitamist-omandamist kohati isegi administratiivselt piirati. Tulemuseks on kahe peamise eluasemevajadust iseloomustava põhinäitaja — pinna suuruse ja mugavusastme — harukordne pöörsõltuvus. Nagu eespool selgitatud, asetab taoline süsteem lastepered kõige kitsamatesse, vanurid aga kõige vähema mugavusega tingimustesse. Piiratud võimaluste puhul peaks vähemalt see jaotus olema just vastupidine. Aastakümnete jooksul ühes suunas toimunud liikumise pööramine võtab aega ning kogumikuandmete valgusel jääb eluaseme inimväarsus Eestis probleemiks veel pikkadeks aastateks. Lähitulevikuks ennustab vanussõltuvus koguni jätkuvat liikumist (väike)korterikeskse elamisviisi suunas, vaatamata tüüpehituse lõppemisele ja peremajade ehitamise hoogustumisele. Inimarengulise tähenduse ning investeringuvajaduse poolest pole rahvastiku eluase sugugi vähem oluline kui haridus, tervishoid või hoolekanne, mistõttu ametivõimudel tasuks elamuküsimuste üle senisest rahvastikukeskselt aru pidada.

2. ANDMEALLIKAD JA MÄÄRATLUSED

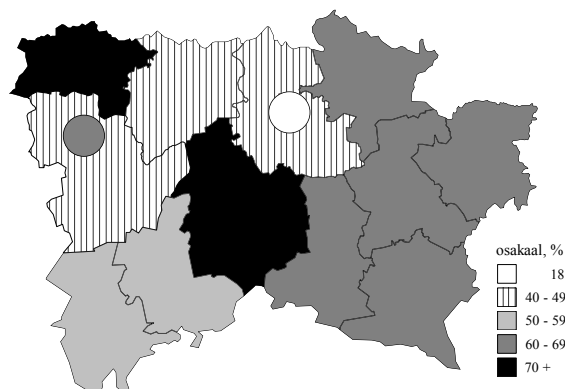
2.1. Sündmusstatistika

2.1.1. Rahvastikusündmused

Rahvastiku sündmusstatistika tugineb isikusündmuste kõiksele ja pidevale

Pereelamurahvastik

Võrumaa 1989

registreerimisele sõltumata nende toimumisajast ja -kohast. Samuti on tarvilik üheselt piiritleda rahvastik, kelle isikusündmused registreeritakse. Käesoleva kogumiku puhul on käsitlusalune rahvastik määratud Võrumaa piires asuva tava/alalise elukohaga, seega territoriaalset kriteeriumi rakendades. Sündmusstatistika hõlmatus seisukohalt on tähtis just tavaelamine maakonnas, samas kui Võrumaa rahvastikuga aset leidvad sündmused ise võivad toimuda ka mujal Eestis või välismaal. Rahvastiku elukoha ja sellesama rahvastikuga asetleidvate isikusündmuste toimumispaiga mittetäielik kokkulangevus on olnud ajast aega, ja on ka tänapäeval, põhimõtteline probleem. Muuseas tuleb just siit otsida põhjust, miks ainuüksi oma territooriumil asetleidnud rahvastikusündmuste fikseerimine ei anna ühelegi omavalitsusele ega maakonnale piisavat teavet rahvastiku sündmusstatistika pidamiseks.

Eestis ulatub rahvastikusündmuste kõikse registreerimise algus tagasi rootsi aega. Aastal 1686 andis Karl XI välja Kirikuseaduse, millega muudeti kohustuslikuks sünni (tol ajal ristimise), surma (matusetalituse) ja abielu (laulatuse) kirikuraamatusse kandmine. Koos sündmuse fikseerimisega pandi kirja ka sündmuses osalenute isikuandmed. Korraldus oli uuenduslik just selles mõttes, et esmakordselt kohustati üles märkima kõik asetleidnud asjakohased sündmused, rakendades niimoodi üht peamist tänapäevase sündmusstatistika põhimõtet — kõiksust. Eelkõige selle põhimõtte kasutuselevõtmise tõttu loetakse Karl XI Kirikuseadust moodsa isikusündmuste registreerimissüsteemi nurgakiviks. Eesti oli tol ajal Rootsi krooni all, seetõttu laieneb meilegi au olla maailma vanima riigiametkorralduse emamaa. Eesti ala liitmise järel Venemaaga, kus sedalaadi tegevusest tol ajal veel hoopiski ei hoolitud, säilitas kohalik kirik isikusündmuste registreerimise, arvata ka Balti erikorra rõhutamise nimel.

Vene vägede Põhjasõja-aegne laastustöö ning 1711-1712 aasta katkulaine vähendas Eesti rahvaarvu pea kolmekordselt. Sedavõrd ulatuslik rahvastikukriis halvas ühiskonnaarengut mitmel viisil, paljudes kihelkondades katkes ka isikusündmuste registreerimine teatud ajaks. Ka on osa ülestähendatud andmeid tollaste ja hilisemate keeruliste aegade käigus kaduma läinud, kuid alates aastast 1834 on kirjapandu kogu Eesti territooriumi hõlmavana säilinud. Eesti arhiivides asub üks maailma ajaliselts ulatuslikem sündmusstatistilise allikmaterjali kogu, vanim on see näiteks kõigi Ida- ja Lõuna-Euroopa riikidega võrreldes. Alljärgnevas tabelis on esitatud praeguseeni säilinud rahvastiku sündmusstatistiliste allikmaterjalide loetelu Võrumaa territooriumil asuvate luterikihelkondade kohta, lisatud on ka samalaadne teave apostlike õigeuskoguduste kohta. Tasub tähele panna, et õigeusu kogudused ei pruukinud omada samalaadset territoriaalset ülesehitust, mistõttu nimekirja seda osa tuleb võtta tinglikuna. Nimekiri toetub Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programmi raames valminud Heldur Palli asjakohasele ülevaatele [Palli 1995].

Jättes isikusündmuste registreerimise põneva ajaloo siinkohal käsitlemata, on siiski tarvis rõhutada andmekorralduse põhimõttelist pööret 1926 aastal, mil rahvastikusündmuste registreerimiskohustus anti kirikult riigiametile [Teder 1939]. Reformi ettevalmistustöö tehti põhjalikult ning tagantjärele saab tõdeda tollase ümberkorralduse igakülgset õnnestumist. Reformi käigus loodud Perekonnaseisuamet arenes andmekvaliteeti ja selle tagamiseks vajaminevat tööd väärtustavaks asutuseks. Koos tollal eeskujulikult töötava Statistikaametiga suudeti Eestis realiseerida kõik toonased rahvusvahelised rahvastikustatistilised soovitusel. Nii kujunes Eesti sündmusstatistika lühikese aja jooksul üheks täpsemaks ja üksikasjalikumaks kogu maailmas. Paradoksaalselt annab tollase andmekorralduse tugevusest tunnistust Eesti sõjaaegne (kuni 1944 aasta suveni) rahvastikustatistika, kus säilis isikusündmuste registreerimise täpsus ja detailsus tasemel, milleni tänane korraldus enam kaugeltki ei küüni. Korrastatud sündmus- ja loendusstatistika oli ka sotsiaalteaduste kiire arengu tõukejõuks Eestis.

Kuigi Eesti sovetiseerimisega võeti Perekonnaseisuametilt ära osa tema endisi riigifunktsioone (sealhulgas rändesündmuste fikseerimine ning rahvastikuregistri pidamine, millist tööd alustati vahetult enne sõda), pisendati tema sotsiaalset kandepinda, ning sisuliselt kaotati andmekvaliteeti tagavate eeskirjade esmatahtsus, registreeriti veel 1950 aastatel rahvastikusündmusi küllalt eeskujuliku täpsusega. Võib-olla veidi liialt sirgjooneliselt üldistades, tundub Perekonnaseisuameti töö sealtepele aasta aastalt, endiste töötajate pensionilesiirdumise ja üldise sovetiseerumisega käsikäes alla käivat, kuni Vähi-Savisaare valitsuse otsuseni amet kui iseseisev riigiasutus likvideerida

ning selle maakonnaarhiivid laiali jagada. Nõnda on vene aeg just sündmusstatistikat teiste andmeallikatega võrreldes eriti tugevasti räsitud. Eesti pole mitte ainult kõrvale jäänud poole sajandi pikkusest arengust teistes riikides, vaid kaotanud ka palju omaenese varasemast tasemest. Olemasoleva rahvastikustatistika madal kvaliteet, eelkõige andmete puudulik võrreldavus ajas ja ruumis on tõsiseks piduriks sotsiaalteaduste arengule [Anderson, Katus, Silver 1994; Katus, Puur, Sakkeus 1997; EKDK 2003].

Võttes teadmiseks andmekorralduse Eesti oludes tähtsat rolli mänginud kujunemisloot, pidas käesoleva kogumiku poolt käsitletava ajavahemiku 1965-1990 jooksul arvestust sünni-, surma-, abielu- ja lahutusjuhtude üle Perekonnaseisumeti. Kehtinud korra kohaselt lasus sünni- ja surmajuhul informeerimiskohustus isikul, Perekonnaseisumeti täitis asjaomase juriidilise toimingu kõrval ka vastava registreerimislehe. Abiellumine ja lahutus registreeriti Perekonnaseisumetis, kus täideti ühtlasi registreerimisleht. Kõigi lehtede teine eksemplar saadeti Statistikaametisse, kelle kohustus oli info Moskva ettekirjutuste järgi kodeerida ja hilisemal ajal ka sisestada ning seejärel tabuleerida (kohaliku tabuleerimismasinaga, 1965-1980) või tabuleerimiseks Moskvasse saata (1981-1990). Nende toimingute järel tagastati registreerimislehed Perekonnaseisumetile, kes säilitas need eeskujulikult korrastatuna ameti keskarhiivis Toompeal.

Erandina registreeris elukohavahetusi, täpsemini väljastas sissekirjutuseks nimetatavat lubatähte elada kindlaksmääratud aadressil, Siseministeeriumi alluvuses tegutsenud passilaud. Sissekirjutuse vormistamisega paralleelselt täideti ka asjakohane registreerimisleht, mis fikseeris sissekirjutusloa andmise nii elukohavahetuse tegelikust toimumisest kui selle toimumisajast sõltumata. Et peale muude eeltingimuste oli sissekirjutuseks nõutav ka eelmisest elukohast väljakirjutus, tegeles passilaud samuti väljakirjutuse vormistamisega, teisisõnu elukohast lahkumise fikseerimisega.

RAHVASTIKUSÜNDMUSED VÕRUMAA LUTERIKIHELKONDADES JA
APOSTLIKU ÕIGEUSU KOGUDUSTES

Kihelkond	Sünnid	Surmad	Abiellumised
	Luterikihelkonnad		
Hargla*	1717-1940	1717-1940	1717-1940
Rõuge	1661-1693	1661-1693	1661-1693
Urvaste	1716-1940	1716-1940	1716-1940
Vastseliina*	1717-1723 1726-1825 1834-1940	1726-1752 1755-1825 1834-1940	1717-1723 1726-1825 1834-1940
Võru	1793-1940	1793-1940	1793-1940
	Apostliku õigeusu kogudused		
Antsla	1847-1940	1847-1940	1847-1940
Haanja	1846-1939	1846-1937	1846-1939
Kaika	1896-1916 1918-1940	1896-1916 1918-1939	1896-1918 1918-1937
Ritsiku	1847-1899 1918-1940	1847-1899 1918-1940	1947-1899 1918-1940
Võru	1804-1940	1804-1940	1804-1940

* Võrumaa piires osa kihelkonnast.

Kuigi vormiliselt sissekirjutusega sarnane, oli viimatinimetatud toiming sissekirjutusest üsna erinev, sest ei nõudnud seaduste ja ametnike meelevalda kuulunud lubatähe taotlemist. Ometi polnud ka väljakirjutustoimingul otsest sõltuvust tegeliku elukohavahetusega. Statistilisest seisukohast oli väljakirjutuse registreerimislehe vorm ja täitmisjuhised praktiliselt identne sissekirjutuslehega. Isikutunnuste osas oli nii sisse- kui väljakirjutuse registreerimisleht ebatäiuslik, samuti on kummagi andmetäpsus Perekonnaseisuameti registreerimislehtedega võrreldes märkimisväärselt madalam.

Elukohavahetuse registreerimislehed saadeti Statistikaametisse, kus järgnesid teiste rahvastikusünnimuste arvestamisega sarnased protseduurid. Arhiveerimiskohustusega ei koormanud ennast ükski ametiasutus ja lehed visati peale kasutamist Statistikaameti poolt ära. Erandina taotles osa aastate sisse- ja väljakirjutuslehed endale professor Ann Marksoo initsiatiivil Tartu Ülikooli geograafia kateeder, kus neid täiendavalt töödeldi. Peamiselt käsitsi aset leidnud töötlus on tüütu tööna meeles mitmel toleleagtsel tudengil, aga Statistikaameti arvutikandjal oleva andmefaili samaotstarbeline kasutamine ei tulnud aga kõne alla ei tollal ega hiljemgi, sest sisestatud info kustutati lintide korduvkasutuse eesmärgil (andmefailid on säilinud alles 1986 aastast). Prof. Marksoo ütluse järgi on säilinud elukohavahetuse registreerimislehed 1980, 1981, 1986, 1987 ja osaliselt 1988 aastast. Alles on ka käsitusperioodi kahe viimase aasta 1989-1990 lehed.

Alljärgnevalt on selgitatud käesolevas kogumikus kasutatud näitarve, mille abil üksikisikute kaupa ülestähendatud sündmusjärgne informatsioon on integreeritud rahvastiku protsessi- ja seisundinäitajateks. Ülevaade definitsioonidest pole muidugi kõikehõlmav, eelkõige on rõhk asetatud

veneagekse statistika erijoonetele ja nendele määratlustele, mis käsitletava ajavahemiku 1965-1990 jooksul teisenedes on andmevõrreldavuse seisukohalt olulise tähendusega. Käsitlus liigub esmasnäitajatelt teises- ja integreeritud näitajate suunas, mis üksikasjades ei pruugi kokku langeda näitarvude esitusjärjekorraga kogumiku arvtabelites.

Sündide, täpsemalt elussündide arvestus 1965-1990 toetub sünniakti nime kandvale dokumendile, mis on koostatud iga sünnijuhtumi kohta vanema(te) poolt Perekonnaseisuametile esitatud (osalt dokumentidelt pärineva) teabe ja sünnitusmajast antud sünnitõendi alusel. Eestis kehtinud NLiidu Tervishoiuministeeriumi määratluse kohaselt on sünnina arvestatud sellise lapse ilmaletulek, kelle sünnikaal oli vähemalt 1000 grammi, pikkus 35 cm ning ema raseduskestus vähemalt 28 nädalat. Väiksema sünnikaalu või lühema raseduskestusega emahüst väljunud loode registreeriti sünnijuhuna üksnes siis, kui ta elas seitsme päeva vanuseks, vastupidisel juhul aga iseenesliku abordina. Maailma Tervishoiuorganisatsiooni määratlus, mis arvestab sünnina loodet alates sünnikaalust 500 grammi, rakendati Eestis 1. jaanuarist 1992. Niisiis on definitsiooni erinevuse tõttu elussündide arv tegelikuga võrreldes pisut alahinnatud, kuid kogu käsitletava ajavahemiku jooksul siiski ajas võrreldav. Sünniaktis on lapse sünnikohana märgitud ema alaline elukoht, viimase puudumisel aga sünni registreerimisjärgne haldusüksus. Sama põhimõtte kohaselt on arvestatud ka sünde, mille on registreerinud Eestis alaliselt mitte-elavad vanemad. Kuigi sündide arvestus toimus erinevalt loenduselt juriidilise (sissekirjutusjärgse) elukoha järgi, võib sünniandmeid ning alalise rahvastiku loendusandmeid lugeda üksteise suhtes piisava täpsusega vastavuses olevaiks. Ajamääratluse mõttes on sünniandmed töödeldud lapse sünnikuupäevast, mitte sünni registreerimisajast lähtudes. Erandina on registreerimisaja järgi arvestatud neid sünde, millest Perekonnaseisuametile on teatatud sünniaastale järgneva aasta teises kvartalis või hiljem.

Sünnijuhtude hulgas on eraldi välja toodud *surnultsünnid*, mille arvestus tugineb samuti sünniaktile. Lapse ilmaletulek surnuna on niisugusel juhul märgitud omaette tunnusena. Surnultsünninuks on arvatud selline laps, kellel vahetult peale emahüst väljumist puudusid elumärgid: puudus hingamine, südamelöögid ja spontaansed liigutused; omaaegse praktika kohaselt on nimetatud kolmest elutunnusest käsitletud peamisena hingamist. Sünnidefinitsiooni eripära tõttu on osa surnultsünde registreeritud iseenesliku abordina, millekohane selgitus on esitatud allpool, imikusurma käsitlemisel. Surnultsündide osakaal sünnijuhtude koguarvus on olnud nii Eestis tervikuna kui ka Võrumaal 1965-1990 suhteliselt väike, mistõttu käibinud sünnidefinitsiooni mõju pole eksitav.

Surmajuhtude arvestus 1965-1990 toetub surmaaktile, mille täitis Perekonnaseisuaamet iga üksikjuhtumi kohta meditsiinilise surmatõendi ja surnu dokumentide (pass) ja/või ligimeste poolt antud ütluste alusel. Meditsiinilise surmatõendi koostas reeglina arst, kuid maa-asulates oli dokumendi täitmisõigus ka velskril. Valdava osa surmajuhtude kohta jõudis teave Perekonnaseisuaametiisse mõne päeva jooksul pärast sündmuse toimumist, sest ameti pädevuses oli ka matusetalituse korraldamiseks nõutava tõendi väljastamine.

Surmaandmete territoriaalne arvestus on käsitletava ajavahemiku jooksul toimunud surnu alalise elukoha alusel, viimase puudumisel surmajärgse haldusüksuse järgi. Sarnaselt sündidega hõlmab ka surmajuhtude registreerimine piisava täpsusega loendusjärgset alalist rahvastikku, kuigi sündmus- ja loendusstatistikas rakendatud elukoha määratlused erinevad teineteisest. Ajalises mõttes on surmaandmete töötlusaluseks surma kuupäev, mitte surma registreerimise aeg. Erandina on registreerimisaja või oletatava surmaaja järgi arvestatud juhte, mille kohta surmaakt on koostatud sündmuse toimumisajast oluliselt hiljem, tavaliselt juurdlusandmetele ja/või lahkamistulemustele toetudes.

Surmajuhtude hulgas on eraldi arvestatud *imikusurmajuhte* nende erilise tähenduse tõttu ühiskonna sotsiaalse arengu indikaatorina. Imikusurmana on registreeritud elussünninud lapse surmajuht tema esimese eluaasta jooksul, mil suremus on teatavasti tuntavalt kõrgem hilisema lapsega võrreldes. Ka imikusurmajuhtude arvestus 1965-1990 tugineb Perekonnaseisuaameti poolt koostatud surmaaktile, mis standardse dokumendiga võrreldes sisaldab teavet ka täiendavate surmaasjaolude ja lapse ema kohta.

Kõnealuse ajavahemiku imikusuremusandmete kasutamisel tuleb silmas pidada omaegselt sünnidefinitsioonist johtuvat mõju. Jättis ju NLiidu Tervishoiuministeeriumi sünnimääratluse rakendamine registreerimata just kõrgeima suremusriskiga (alakaalulise ja enneaegse) vastündinu juhul, kui ta esimese elunädala jooksul suri. Loogilist rada edasi minnes jäi sünnijuhuna registreerimata laps muidugi välja ka suremusstatistikast. Kui tollane definitsioon alandas sündide arvu ebaolulisel määral, siis mõju imikusurmajuhtude arvule oli paraku tuntav. Sünnidefinitsiooni mõju imikusuremusnäitajatele on analüüsitud Eesti 1992-1993 andmestikule tuginevalt [EKDK 1994b]. Väärrib rõhutamist, et rahvusvahelise võrdluse keerukuse taustal on Võrumaa imikusuremusandmed ajatrendina siiski võrreldavad, kuivõrd sünnidefinitsioon oli ühesugune kogu käsitletava ajavahemiku jooksul.

Abiellumiste arvestus 1965-1990 toetub abieluaktile, milline dokument täideti Perekonnaseisumeti poolt üheaegselt sõlmitud abielu juriidilise fikseerimisega. Seadus nõudis abiellumise vormistamiseks kindlate tingimuste täitmist, mistõttu pruut ja peigmees olid kohustatud koos avaldusega esitama ka asjakohased andmed oma isiku kohta, mida kasutati abieluakti koostamisel. Iga abiellumise kohta täideti üks akt, st rahvastikusündmuseks on olnud abiellumine, kuigi selles osalevaid isikuid on ikka kaks. Niisiis on abiellunute arv kaks korda suurem abiellumiste arvust, samuti on Eesti oludes täpselt võrdne abiellumiste soostruktuur. Eespool käsitletud sünni- ja surmajuhuga võrreldes on abiellumisel veel seegi erisus, et üks ja seesama isik saab abielluda mitu korda. Nii esmas- kui korduvabiellumise puhul on abieluakti vormistus allunud ühelaadsele protseduurile.

Abiellumine on ainuke rahvastikusündmus, mida kogu käsitlusaluse ajavahemiku jooksul on kõikselt ja vahetult registreerinud Perekonnaseisumeti, mistõttu andmestik juriidiliselt sõlmitud abielude kohta on eriti täpne. Hoopis iseasi on muidugi abiellumise kui rahvastikusündmuse tähendus ühiskonnas. Veel paarsada aastat tagasi hõlmas abiellumisjuhtude ametlik (tollal siis kiriklik) registreerimine praktiliselt kõiki uusloodud perekondi, andes niimoodi igati soliidse aluse peremoodustusprotsessi käsitlemiseks. Aegamisi hakkas vormistatud abielu sellist ainupositiooni kaotama, milline suundumus 30-40 aastat tagasi süvenes juba arvestatavaks. Eesti rahvastik säilitas teatavasti ka vene ajal oma peremoodustusprotsessi nn baltoskandia mudeli, kus juriidilise abielu tähendus vähenes eriti ulatuslikult. Nõnda pole ainuüksi abiellumisstatistika põhjal võimalik Eesti rahvastiku perearengu kohta järeldusi teha, hoopis ebapiisav, kui mitte kasutu, on see esmaskooselu käsitlemisel.

Tähelepanelik tuleb olla regionaalse abiellumusstatistika, niisiis Võrumaad tervikuna ja eriti maakonnasisesid piirkondi iseloomustava teabe kasutamisel. Ühe abiellumisjuhu registreerimisega koguti teave kahe inimese kohta, kelle alaline elukoht võib olla erinev. Kogumikus hõlmatud ajavahemiku 1965-1990 vältel on abieluaktidele toetuva abiellumusstatistika tegemisel valitsenud küll ühesugused nõuded, kuid seni pole ühtegi analüüsi selle kohta, mil määral reegleid järgiti ja mil määral need mõjutasid piirkondlikku abiellumusstatistikat. Abiellujate kokkulangeva aadressi, samuti ühe ja sama haldusüksuse piires elavate abiellujate puhul on abiellumine arvestatud pruudi-peiu elukoha järgi. Eri haldusüksustest pärit abiellujatel on aga aluseks abielu registreerimise paik. Viimase suhtes polnud abiellujad päris vabad: reeglite kohaselt pidi selleks valitama ühe abielluja elukohajärgne perekonnaseisumeti, mis kaudselt tähendas abiellumise arvestust ühe, enesemääratluse kaudu fikseeritud abikaasa elukoha järgi. Erandi moodustasid kinnipidamiskohtades viibivate isikute abiellumised, mis registreeriti kinnipidamispaiga asukoha järgi.

Vastandina probleemsele toimumiskoha arvestusele on abiellumise ajamääratlus täpne. Langeb ju abiellumise kui juriidilise sündmuse toimumis- ja registreerimisaeg õnnelikult kokku. Nõnda pole karta sedalaadi vastuolusid, mis surma- ning veel enam sünnijuhtude puhul on vene ajal ja kahetsusväärset hiljemgi küllalt tüüpilised, eriti statistiliste andmete kuulõikelisel esitusel.

Lahutuste või pikemalt abielulahutuste arvestus 1965-1990 toetub lahtusaktile, mis samuti nagu abieluaktki täideti Perekonnaseisumetis üheaegselt lahtuse juriidilise vormistamisega. Lahutuseks pole läbi aegade piisanud ainuüksi abielupoolte soovist, mistõttu lahutusstatistika on alati olnud suuremal või vähemal määral sõltuv seadusandlusest ja sisaldab seetõttu tegelike

protsesside väärtusliku suhtu. Kogumikus käsitletava ajavahemiku algusse langevad kaks tähtsat (NLiidu Ülemnõukogu Presiidiumi määrus, 10. detsember 1965 ja uus Perekonnaseadus, 1. oktoober 1968) ja mitmed neist tulenevad õigusaktid, mis vähendasid lahutuse registreerimiseks esitatavaid nõudeid ja lihtsustasid protseduuri. Seetõttu on 1960 aastate teisel poolel lahutusi registreeritud hoopis rohkem kui varasematel kümnenditel, kuid asjakohane võrdlusprobleem jääb põhiosas siiski kogumiku ajaraamidest välja.

Eesti lahutusstatistikale on märkimisväärselt suurt mõju avaldanud omaladne kord, mis lahutuse juriidilise vormistamise ajalisel kahestas. Kohtu poolt tehtud otsus abielu lahutada jõustus siis, kui endised abikaasad registreerisid otsuse Perekonnaseisuametis. Sellekohast sundust praktikas aga polnud, kui isik ei kavatsenud uuesti abielluda, muuta (ennistada) oma nime või muul põhjusel pöörduda ameti poole. Nõnda on märgatav osa lahutusi Perekonnaseisuametis registreeritud hilinemisega, pealegi ei sooritanud endised abielupooled toimingut üheaegselt. Samuti on küllaltki suur osa, eriti kesk- ja vanemaalisi naisi oma lahutuse hoopis registreerimata jätnud. Niisiis vormistati sündmusstatistika aluseks olev lahutusakt ajahetkel, mil esimene abielupooltest pöördus kohtuotsuse järel Perekonnaseisuameti poole, kusjuures lahutuse toimumiskohana registreeriti pöörduja alaline elukoht.

Statistika vaatenurgast on hoopis mõistlikumalt arvestatud neid lahutusi, mille registreeris kohtuväliselt vahetult Perekonnaseisuamet, sest neis langesid kõik tarvilikud juriidilised toimingud ajalisel kokku ja üheaegselt on fikseeritud ka andmed lahutajate kohta. Perekonnaseisuamet sai õiguse lahutusi registreerida eelnimetatud seadusandlike aktidega ainult lastetute abielude puhul, kui mõlemad abielupooled esitasid ühisavalduse koos varalistest pretensioonidest loobumise äramärkimisega. Neid tingimusi täitvaid lahutusi on olnud muidugi tuntuvalt vähem lahutuste üldarvust, kuid siiski arvestataval määral nõrgestamaks niigi õnnetu lahutusstatistika metodoloogilist alust. Kokkuvõttes on kahte inimest puudutav lahutus registreeritud rahvastikusündmusena sageli vaid ühe osapoole kaudu ja erinevalt abiellumisest pole seda sündmust võimalik isikujärgselt analüüsida. Eelpool käsitletud abieluandmestikuga võrreldes on territoriaalne lahutusstatistika samal põhjusel ning samalaadsete, kuid tugevamalt toimivate asjaolude mõjul veelgi ebamäärasem. Samuti ühendab lahutust abiellumisega ka sündmuse kordumisvõimalus nagu ka esmas- kui korduslahutuse registreerimise ühelaadne protseduur.

Rändejuhude arvestusaluseks ajavahemikul 1965-1990 oli kaks dokumenti: sisse- ja väljakirjutusleht, millest kumbki kajastas vastavasisulist juriidilist toimingut. Sissekirjutuseks kutsutud lubatähe saamiseks olid kehtestatud n-õ seaduslikud piirangud, millele kohati lisandus ametnike omavoli. Nii näiteks oli sissekirjutuse saamiseks nõutud nn korteriorderi olemasolu, "vaba" elamispiind mitte alla üheksa ruutmeetri inimese kohta (kuus ruutmeetrit lähisugulase asumisel asjaomasel elamispiinal), maja mittekuulumine avariiohtlike või perspektiivsele lammutamisele minevate hoonete nimekirja jms. Suuremates linnades kehtisid täiendavad, n-õ ülelinnalsed piirangud, samuti teostas Siseministerium sissekirjutuse andmise või sellest keeldumise kaudu nii omaenda ametkonna kui partei ning teiste ideoloogiaasutuste poliitikat. Veel kehtisid sissekirjutuse erireeglid sõjaväelaste, erusõjaväelaste, liiduettevõtetes tölesuunatute, noorspetsialistide jt tarvis, mis üldjuhul andsid neile tavakodanike arvel teatud eelised. Kogu selle sasipuntra juures on arusaadav, et osa inimesi ei saanudki lubatäheks vajalike tingimuste puudumisel sissekirjutust soovitud paigas või loobusid seda taotlemast. Osal niisugustest juhtudest jäi ära ka plaanitud elukohavahetus, teisel osal leidis see siiski aset. Oli ju käsitletud ajavahemikul praktikas karistatav küll sissekirjutuse puudumine, enam mitte aga tegelik elamine sissekirjutusest erineval aadressil. Igal juhul tuleb tähele panna, et kõik juriidilise vormistusega tegelikud elukohavahetused on rändestatistikas kajastamata.

Sõjajärgsest rahvastikuarvestusest, sealhulgas rändestatistikast on tervikuna kõrvale jäetud Eesti piires asunud sõjaväeterritooriumidel toimunu. Tollase korra kohaselt vormistati tsiviilhaldusalalt armeehaldusalasse (ka kinnipidamiskohta) suundunud isikule väljakirjutus, kus sihtkoha märges puudus. Sellest n-õ mustast august väljumisel vormistati omakorda sissekirjutus, kus puudus lähtekoht. Sedalaadi elukohavahetusi, mis on eri viisil ka registreeritud, tunti erirände nime

all ja arvestati tavaliselt tsiviilrändest eraldi. Kõik liikumised mustas augus endas, seega siis sõjaväeterritooriumide ja kinnipidamiskohtade vahel Sahhalinist Saaremaani, pole aga rändestatistikaga hõlmatud.

Rändestatistika seisukohast poleks sedalaadi korraldusel veel häda midagi, kui puudunuks erandid. Üheks selliseks erandolukorraks kippus kujunema sõjaväelase (ohvitseri ja üleajateenija) ning tema pereliikmete sissekirjutus armeehaldusalalt tsiviilalale. Selle vormistus toimus vahel samalaadselt ajateenistusest vabanenute sissekirjutuse vormistamisega, kuid võis jääda statistiliselt hoopis arvestamata. Mistahes linnas/vallas paiknenud sõjaväeterritooriumilt sama üksuse piires korteri saanud ohvitseriperele võidi sissekirjutuslehed täitmata jätta sel põhjusel, et elukohavahetus ju formaalselt ei ületanud linna administratiivpiiri. Muidugi jäi seejuures tähele panemata, et sõjaväeterritooriumile saabumisel, st kusagilt mujalt Eestisse saabumisel, ei täidetud ohvitseripere kohta mingeid rändearvestusdokumente. Sama olukord kehtis ka omalaadse seltskonna, nn sõjaväega sideme kaotanute suhtes, kellele tuli armeehaldusalalt minemaajamise järel elamispind anda tsiviilvõimul. Kokkuvõttes tuleb tähele panna, et armee- ja tsiviilhaldusterritooriumi vahelistest tegelikest elukohavahetustest jäi osa asjakohaselt vormistamata ning rändestatistikas kajastamata.

Ka sisse- ja väljakirjutusega hõlmatud elukohavahetustest on rändestatistikas arvestamist leidnud vaid üks osa, teine osa jäeti kõrvale tol ajal kehtinud rändejuhu ruumilise definitsiooni või segase ajamääratluse tõttu. Ruumilisest seisukohast kuulusid arvestamisele ainult need rändejuhud, mis toimusid üle maakonna või linna/alevi halduspiiri. Lisaks haldusüksuse siserändele jäeti kõrvale ka märkimisväärne osa maahaldusüksuste vahelisest rändest. Teadaolevalt ei arvestatud NLiidus maarahvastiku rändejuhete kuni 1956 aastani üldse. Eesti oli esimene piirkond, kus nimetatud ajast hakati pidama arvestust maarahvastiku rände selle osa kohta, mis mõjutab linnarahvastikku või väljus ühe maakonna piirest. Ülejäänud maarahvastiku rändejuhete statistika ei hõlmanud. Niisiis, Võrumaa rändearvestuses ajavahemikul 1965-1990 kajastub süstemaatiline maarahvastiku rändejuhete alaarvestus. Administratiivpiiride teisenemise korral tähendab see ühtlasi ka mittevõrreldavust ajas.

Ka rändejuhu ajaline määratlus koos alalise/ajutise staatusega põhjustas segadust, jättes veel ühe osa juriidiliselt vormistatud sündmustest statistiliselt arvestamata. Ühelt poolt nõudis kehtinud kord sissekirjutamist kolme (maa-asulas seitsme) päeva jooksul sõltumata sellest, kas elukohavahetus oli ajutist või alalist laadi. Sellest kogumist ei arvestatud rändestatistikas neid elukohavahetusi, mille kestus oli alla poolteise kuu või leidis aset puhkuse ja ravi (haiglas ja sanatooriumis viibimise aeg) eesmärgil. Teisalt polnud ajutise elukohavahetuse puhul nõuet vormistada väljakirjutust, kuigi sissekirjutus uues elukohas tuli registreerida. Kuivõrd ajutiseks loeti näiteks kõik õpingutega seotud elukohamuutused olenemata õpiaja pikkusest, siis jäid rändearvestusest välja ka viis ja enamgi aastat kestnud elukohavahetused. Kogu selle segaduse väljendusena ei lange Eesti siserände sisse- ja väljakirjutuste arv hoopiski mitte kokku. Veel on tarvis tähele panna, et rändearvestuses rakendatud alalise ja ajutise elukohavahetaja mõiste ei lange kokku vastava loendusjärgse rahvastikuosaga. Viimases arvestati alalise rahvastiku hulka teatavasti kõik antud territooriumil enam kui kuus kuud viibinud isikud.

Kirjeldatut kokku võttes tuleb tõdeda, et kogumikku lülitatud Võrumaa rändeandmed sisaldavad suuremal või vähemal määral kõiki andmetäpsust nõrgestavaid asjaolusid. Ühelt poolt on tegemist süsteemse sisse- ja väljarände alaarvestusega, teisalt ei lähe ka olemasolevad arvud omavahel kokku. Käsitleva ajavahemiku rändestatistika omaaegsed tabulatsioonid Võrumaa kohta on nii pinnapealsed, et andmekvaliteedi hinnangut pole võimalik anda, küll laseb sõjaväeterritooriumide suhteline vähesus maakonnas oletada vähemalt selle teguri poolt põhjustatud vea tagasihoidlikumat tähendust. 1988 aastast otsustas Eesti Statistikaamet rändearvestust pidada vaid sissekirjutuse alusel, hinnates ka väljarännet sissekirjutuslehe kaudu. Paraku pole analüüsitud selle olulise meetodikamuutuse mõju rändestatistikale, kuid eeldatavasti tekitab see teatud mittevõrreldavuse kogumiku kolme viimase aasta rändearvude osas. Niisugused Eesti oludesse mittesobivad rändearvestuse põhimõtted, mis toetusid elukaugele juristikale ning eirasid sündmusstatistika kõiksuse põhimõtet, säilisid käsitleva perioodi lõpuni, et paar aastat hiljem nn rahvastikuregistri eestvõttel teiseneda kilplaslikuks süsteemiks. Nõnda on käsitleva ajavahemiku

rändeandmestik kogu kirjeldatud probleemsele vaatamata ometi hulga täpsem nüüdis-Eesti rändestatistikast.

2.1.2. Iive ja rahvaarv

Piisavalt suurearvulise rahvastikukogumi puhul koonduvad üksikud rahvastikusündmused stohhastilise protsessi tunnuseid omavasse voogu, mis kujundab rahvastikuseisundi. Iseenesest on rahvastikuseisundi teisenemine pidev protsess, kuid tavaliselt fikseeritakse muutus kokkulepitud ajamomendiks ning kindla ajasammuga. Rahvusvahelises võrdluses on enim kasutatud kalendriaastasammu, mis fikseerib rahvastikuseisundi aasta alguses (1. jaanuar) või keskpaigas (1. juuli). Eesti rahvastikustatistika on sõjaeelsesesse aega tagasiulatavalt kohanenud esmanimetatud andmeesitusega, mida tavapärasena on rakendatud ka käesolevas kogumikus.

Suurimat integraalset tähendust omavad üksteise suhtes vastandliku toimega n-ö paarsed põhirahvastikusündmused, sünni- ja surmajuhud ning sisse- ja väljaränne. Sündide ja surmade arvu vahena leitakse *loomulik iive* ning sisse- ja väljarännete arvu vahena *rändeiive*. Mõlema sündmuspaari rahvastikuseisundit teisendav toime on üldine, teisisõnu hõlmab see rahvastikukoostist kõigi tunnuste lõikes. Reeglina muutub ka rahvaarv, vaid vastandsündmuste täieliku kokkulangevuse korral püsib see üldnäitaja stabiilsena. Loomuliku ja rändeiibe tervikmõju väljatoomiseks rahvaarvule esitatakse sageli ka protsesse summeeriv *koguiive*.

Iive erineb rahvastikusündmusest eelkõige selle poolest, et tegemist pole esmasprotsessiga, mistõttu erinevalt sünni- ja surmajuhust ning sisse- ja väljarändest võib see peale positiivse väärtuse omandada ka negatiivse. Samuti tuleb iibenäitajate kaudu kõige lihtsamal viisil esile rahvastikustatistika sisemise konsistentsuse olulisus: näiteks võib rahvastiku koguiive ja sealt tulenevalt rahvaarv osutada ebatäpsuseks ka siis, kui surma-, sünni- ja väljarändejuhud on äärmise täpsusega registreeritud. Just sedalaadi olukorra tõttu, jättes küll kõrvale viite äärmise täpsuse kohta mistahes rahvastikusündmuste fikseerimisel, kaldub nüüdis-Eesti rahvaarvu veamäär koguni viie protsendini, so ligikaudu XVII sajandi olukorda iseloomustanud tasemeni.

Kitsamas, kuid valdavalt levinud tähenduses käsitletakse loomulikku ja rändeiivet (ning nende summana koguiivet) rahvaarvu *muutuskomponentidena*. Nimelt saab loendusjärgsele rahvaarvule iibe lisamisel leida *arvestusliku rahvaarvu* mistahes ajahetke kohta. Selle äärmiselt lihtsa tehte puhul tuleb siiski ette sagedasi ebatäpsusi ja koguni vigu. Esiteks on oluline tähele panna, et iibearvestusega hõlmatud ajaperioodi algus langeks täpselt kokku loendusmomendiga. Enamasti pole see nii, sest rahvaloenduse kriitiline moment ei ole sätitud 1. jaanuarile, sündmusstatistilised kokkuvõtted hõlmavad aga tavapäraselt just kalendriaastat. Probleemist ülesaamiseks on kujunenud tavaks arvutada pigem loendusjärgne rahvaarv 1. jaanuari seisule kui sündmusstatistilised absoluutarvud loenduse poolt määratud ajavahemikule. Kui loenduse läbiviimisaeg on lähedal 1. jaanuarile (või 1. juulile toda standardit eelistava andmekorralduse puhul) ja iibenäitajad pole silmatorkavalt positiivsed või negatiivsed, võib loendusjärgset rahvaarvu kasutada ilma korrigeerimata. Nõnda on isegi soovitatav toimida, kui sellest johtuv mõneinimeseline vahe rahvaarvus jääb hinnanguliselt suurusjärgu võrra iibeveast väiksemaks, sest sedaviisi on välditud erineva rahvaarvu kasutamine loendus- ja sündmusstatistikas. Võrumaa arvestusliku rahvaarvu leidmisel ja käesolevas kogumikus esitamisel ongi just niimoodi toimitud.

Teiseks on arvestusliku rahvaarvu leidmisel tarvis huvi tunda, missuguse rahvastiku kohta nimelt isikusündmusi registreeritakse. See teadmine on vajalik, et võtta loendusandmestikust just sama definitsiooniga võimalikult paremas kooskõlas olev rahvaarv. Eelpool on selgitatud, et kogumikus hõlmatud ajavahemikul 1965-1990 on rahvastikusündmused (väheste eranditega) registreeritud antud piirkonna alalise rahvastiku kohta. Siiski tuleb tähele panna, et loendusjärgne alaline rahvastik pole päris sama mõiste: loendusel fikseeriti tegelik alaline rahvastik,

rahvastikustatistika aga lähtub juriidilisest alalisest rahvastikust. Eesti oludes tuleb arvestusliku rahvaarvu leidmisel selle mittevastavusega paraku leppida.

Hoopis tõsisema vea arvestusliku rahvaarvu leidmisel tekitab alalise rahvastiku asemel mõne teise määratluse järgi fikseeritud loendusjärgse rahvaarvu kasutamine. Pikka aega, kuni 1979 aasta loenduseni, oligi NLiidu rahvastikustatistikas nimetatud rollis kasutusel kohalolev ehk faktiline rahvastik. Seetõttu tuleb ülimalt ettevaatusega suhtuda tolleaegsetesse loendusvahemike rahvaarvudesse, eriti nende kooskasutamisel andmetega hilisema perioodi kohta, kui üldiseks arvutusaluseks oli juba võetud alaline rahvastik. Mõistetavalt laieneb ebakonsistentsus rahvaarvu kaudu mistahes demograafilistele suhtnäitajatele, seetõttu võib ebakorrektnel rahvaarv osutada heaks teenäitajaks teiste vigaste andmete avastamisel. Eesti statistikaväljaannetes on ette tulnud kohaloleva rahvastiku kasutamist arvestusalusena isegi pärast sellekohase praktika ametlikku kõrvaleheitmist. Käesoleva kogumiku sündmusstatistika toetub kogu hõlmatud perioodi ulatuses ühtselt loendusjärgsele alalisele rahvastikule.

Rahvastikusündmuste ebatäpsest registreerimisest, loendus- ja sündmusstatistika ebakonsistentsusest ja teistest samalaadsetest vigadest tingituna on vastavalt moonutatud ka iibenäitajad. Iibe ebatäpsus kandub omakorda kumulatiivselt arvestuslikku rahvaarvu, viimasest loendusaastast ajas edasi liikudes. Seetõttu ei lange uue loendusaasta arvestuslik ja loendusjärgne rahvaarv praktiliselt kunagi omavahel kokku. Peale loenduse toimumist ja selle kvaliteedihinnangule toetuvat korrektuuri on tavapraktikasse juurdunud n-ö loendusvahemiku tagasiarvutused, mille käigus rahvaarvu akumulatsiooniga viga silutakse, kaasates võimalikult palju asjakohast loendus- ja sündmusstatistilist informatsiooni.

Käesolevas kogumikus on esitatud Võrumaa korrigeeritud rahvaarvud 1965-1989, vaid 1990 aasta rahvaarv kuulub täpsustamisele. Eraldi on välja toodud *rahvaarvu korrigeerimismuutus*, mis omandab teatud mõttes rahvaarvu muutuskomponendi tähenduse. Oma olemuselt väljendab see näitav rahvastikuarvestuse summaarviga: täiesti laitmatu rahvastikustatistika korral võrduks ju korrigeerimismuutus nulliga. Ühtlasi rõhutab see küllalt arusaadaval kujul ilmselget tarvidust loendus- ja sündmusstatistika kooskõla järele. Võrumaal on peamiselt rändearvestusvigade tõttu korrigeerimismuutuse suurusjärgi tähelepanuväärne, kahjuks kõrvutatav teiste muutuskomponentide mõjuga rahvaarvule. Praktilisest vaatenurgast on üldistava käsitluse korral mõistlik korrigeerimismuutus pigem liita rändeiibe kui tema mõju arvestamata jätta.

Võrumaa (eraldi ka linna- ja maarahvastiku) rahvaarvud on kahe loendusvahemiku 1970-1979 ja 1979-1989 kohta arvutatud soovanuskoostise nihet arvestades. Viidatud lähenemisviis oli küll töömahukas, kuid võimaldas täielikult ära kasutada kogu rahvastikuinformatsiooni, mis maakonna tasandil nende ajavahemike kohta olemas oli. Rakendatud arvutusmeetoodika kirjeldus on varem avaldatud [EKDK/EKMI 1994a; 1994b]. Maakonnatasandist väiksema haldusüksuse puhul pole vanusnihele põhinevat korrigeerimismeetodit võimalik rakendada, sest käsitlusaluse ajavahemiku kohta puuduvad tarvilikud lähteandmed. Nii on linnasulate rahvaarvud ühtlusalvutatud mõneti lihtsama meetodi abil konsistentsena kõigi teiste Eesti haldusüksuste kohta. Nimetatud andmed sisalduvad Eesti Rahvastiku Andmepangas.

Vähegi pikema ajavahemiku puhul on mõistlik jälgida käsitlusaluse haldusüksuse *piirimuutusi*. Põhimõttelist laadi piirimuutuse korral tuleb rahvastikuarengu aegriidide leidmisel rakendada just konkreetsele haldusüksusele sobivaimat lahendust, väiksema piirimuutuse puhul piisab asjaomase rahvaarvu muutuskomponendi leidmisest ja arvessevõtmisest. Ülevaade Võrumaa haldusüksustega 1965-1990 aset leidnud piirimuutustest on esitatud allpool, rahvastiku sündmusstatistilistes tabelites sisaldub ka vastav andmeveerg. Tuleb tähele panna, et haldusüksuste piirimuutused on alati üksteist tasakaalustavad: igale konkreetsele muutusele mingis haldusüksuses vastab samaväärne, kuid vastasmärgiline teises. Tasakaalustamata muutused maakonna kui terviku tasandil viitavad juba maakonnapiiri teisenemisele.

Kokkuvõttes erineb eelmise aasta arvestuslik rahvaarv järgmise aasta rahvaarvust koguiibe ning piiri- ja korrigeerimismuutuse summa võrra. Parema ülevaate saamiseks on ka *rahvaarvu kogumuutus* sündmusstatistilistes tabelites eraldi veeruna välja toodud.

2.1.3. Sündmus- ja iibekordajad

Sissejuhatuseks pole ülearune veel kord meenutada, et rahvastikusündmuste absoluutnäitajate ja mitmesuguste kordajateks kutsutavate suhtnäitajate ühtlusarvutused on põhimõtteliselt erinevat laadi. Reeglina ei kuulu rahvastikusündmuste arvud iga loendustsükli järel korrigeerimisele. Erandkorras tuleb seda vahel teha suuremate piirumuutuste mõju kõrvaldamiseks, hoidmaks haldusüksuste rahvastikuandmestikku ajas võrreldavana. Harvem annavad korrigeerimiseks põhjust avastatud vead sündmusstatistikas. Õeldust ei tule muidugi järeldada sündmusstatistika äärmist korrektsust läbi aegade, eelkõige on põhjuseks suur töömaht, mis sedalaadi täpsustuse tegemiseks tuleb teha ka siis, kui viga tundub olevat tõenäone.

Eesti oludes pole rahvastikusündmuste piirkondlikku jaotusse tehtavad muutused tulevikus siiski välistatud, sel juhul puudutavad need ka käsitluselust ajavahemikku 1965-1990. Nimelt on arhiveeritud sünniaktidega alustatud töö näidanud, et väiksemate haldusüksuste puhul on kokkulangevus omal ajal n-õ ametlikuna publitseeritud sündinute arvu ja tegelikult registreeritud sündinute arvu vahel küllalt madal, kuigi absoluuthälbe seisukohalt pole lahknevused suured. Sellise olukorra — väikesed lahknevused enamiku haldusüksuste lõikes — on arvatavalt tinginud Statistikaameti omapärane tööpraktika. Nimelt prognoositi iga-aastase esmaskokkuvõtte kiire publitseerimise eesmärgil (tegelikult saatmiseks “kõrgemalseisvatele organitele” poolsalastatud ehk ametialase kasutamise staatuses) aasta jooksul registreeritud rahvastikusündmustele juurde käsitluseluse aasta lõpu poole eeldatavalt toimunud, kuid veel registreerimata sündmused. Näiteks lubas ka seadus aastalõpu sündide registreerida veebruari alguseni, mida hilinejad veelgi pikendasid. Tagantjärele tundub, et lõpliku aastakokkuvõtte koostamisel ei ole viimase kuu prognoosiandmete asendamist tegelikega eriti tõsiselt võetud. Toiming oli küll ette nähtud ja Eesti kogurahvastiku osas arvatavalt ka nii- või naasuguse täpsusega seda teostati, kuid üksikute linnade ja tollaste külanõukogude puhul ei utsitanud Moskva eriti tagant. Selle oletatava süsteemse vea kõrval on võimalikud muidugi mitmed juhuslikku laadi ebatäpsused, mis sündmuste suure arvu puhul ju ikka tekkima tikuvad.

Niisiis võib süsteemse vea ilmsikstuleku korral tõstatada Eesti piirkondliku rahvastikusündmuste arvu täpsustamise vajadus. Paraku eeldab sellise ülesande püstitamise aja- ja rahamahukat arhiivitööd ning põhjalikku analüüsi, mistõttu pole kindlasti lähiaja ettevõtmine. Sedalaadi erandolukorda kõrvale jättes ei kuulu rahvastikusündmuste arvud muutmisele, kõik sündmusstatistilised suhtarvud alluvad aga rahvusvahelise praktika kohaselt ühtlusarvutusele iga loendustsükli järel. Põhjuseks on eespool selgitatud rahvaarvu ühtlusarvutus, mis rahvastikukoostise kõiki jaotusi puudutades käivitab korrigeerimisahela.

Loendustsükli teostatavad sündmusstatistika ühtlusarvutused, mis tagavad rahvastikuandmete ajalise võrreldavuse, on tavapärase statistikarutiini lahutamatu osa. Kui vastav korraldus on välja töötatud, ja mis peaaegu, sündmusstatistikat peetakse kõnealust tarvidust arvestavalt, pole tegemist ei mainimisväärselt aega ega raha nõudva ülesandega. Paraku on Eestis lood teistmoodi, kokkuvõtvalt kolme asjaolu koosmõjul. Esiteks, Eesti Statistikaamet pole vene ajal süsteemseid ühtlusarvutusi teostanud, need tehti kohaliku lähteandmestiku põhjal Moskvast. Kogemuse puudumine on takistanud ametil seda tööloiku kuni tänaseni tavapärase statistikorralduse osana käsitlemast. Teiseks, NLiidu Statistikaameti ühtlusarvutused teenisid eelkõige suurriigi vajadusi, avaldades Eesti andmetele negatiivset mõju kahel viisil. Standardsete võtete rakendamise tõttu jäi suur osa olemasolevast kohalikust teabest ühtlusarvutustes kasutamata ja seetõttu ei erine Eesti loendusjärgsete arvutuste täpsus enam kuigivõrd näiteks omaaegsetest Kesk-Aasia liiduvabariikidest, kuigi algandmete maht ja kvaliteet erinevad küllalt oluliselt. Moskvast hõlmati loendusjärgsete tagasiarvutustega peamiselt oblasti tasand maa- ja linnarahvastiku lõikes, mis Eestile kohandatuna tähendas maakonna ja esmatasandi haldusüksuste väljajätmist arvutusprogrammist. Nõnda on Statistikaametis loendusvahemike 1970-1979 ja 1979-1989 kohta ühtlusarvutatud vaid kogu-, linna-, maa- ja Tallinna rahvastiku sündmusstatistika, seegi kohalikust

vaatevinklist ebapiisava täpsusega. Teisisõnu pole rahvastikustatistika enam Eesti-siseselt konsistentne, sest kogurahvastiku uusarvud ei saagi haldusüksuste ümberarvutamata teabega ühtida. Kolmandaks, ja ehk suurimaks probleemiks on sündmusstatistika hoidmine viisil, mis ei võimalda Statistikaametil ei praegu ega edaspidi loendusjärgseid ühtlusarvutusi rutiini osana teostada.

Eelöeldu püüab heita valgust käesolevas kogumikus esitatud sündmusstatistika tähendusele. Võrumaa kohta toodud näitarvud on ühtlusarvutatud nõnda, et nad koos järgnevais maakonnakogumikes esitatavate samalaadsete arvudega annavad konsistentse tulemuse Eesti kogurahvastiku suhtes. Olgu siinkohal veel kord rõhutatud, et kõrvale on jäetud kõik varem Moskva (ja selle vabariikliku all-lüli, Eesti Statistikaameti) poolt teostatud arvutused ning kogu Eesti rahvastikustatistika tervikuna on allutatud süsteemsele ühtlusarvutusprogrammile. Nii lähteandmed kui tulemused on arhiveeritud Eesti Rahvastiku Andmepangas.

Omaette probleem on muidugi maakonna ja selle territooriumil paiknevate haldusüksuste andmedetailsus. Ühtlusarvutused ei saa algandmete mahtu suurendada, võivad ainult parandada nende täpsust ja pakkuda asjakohasemat teisesnäitajate süsteemi. Nii sisaldavad Võrumaa sündmusstatistilised tabelid pea eranditult üldkordajaid, kuivõrd omaaegsetel tabulatsioonidel puudub rahvastikusündmuste vanusjaotus. Maahaldusüksuste, tollaste külanõukogude kohta pole isegi sündmuste koguarve, mistõttu maarahvastiku sündmusstatistika on esitatud koondina. Alates 1986 aastast oleks suhteliselt kerge vaevaga võinud läbi viia sündmusstatistika uustöötlust, sest individuaalandmed on elektroonilisel kujul säilinud. Käesoleva kogumiku seisukohalt oleks selle töö väärtus aga küsitav olnud, kuna rahvastikustatistika aegread ei oleks praktiliselt midagi võitnud. Alljärgnevalt on toodud sündmusstatistiliste suhtnäitajate arvutuskeemid. Tegemist on küll kõige üldisemate näitarvudega, kuid isegi nende puhul on kogumikus hõlmatud ajavahemiku jooksul statistikaasutuste poolt rakendatud erinevaid lähenemisviise.

Suhtnäitajate tarvidus tuleneb asjaolust, et demograafiliste protsesside iseloomustamiseks ei piisa rahvastikusündmuste arvu teadmisesest. Kuivõrd viimane sõltub paratamatult haldusüksuse rahvastiku suurusest, siis protsesside intensiivsuse käsitlemisel tuleb sündmuste arvud rahvaarvu suhtes ühismõeldustada. Rahvastikuteaduses toimub see traditsiooniliselt mitmesuguste kordajate arvutamise teel, kus sündmusi kajastav näitaja on lugejas, riskialust rahvastikku peegeldav näitav aga nimetajas. Eelpool selgitatud andmepiirangute tõttu on käesolevas kogumikus esitatud peamiselt *rahvastikusündmuste üldkordajad*. Arvutuslikult on kõik üldkordajad (CR) leitud suhtarvuna, mille lugejas on aasta vältel toimunud rahvastikusündmuste koguarv (S_t) ja nimetajas aastakeskmise rahvaarv leituna sama aasta (P_t) ja järgmise aasta (P_{t+1}) rahvaarvude poolsummana. Kordajad on esitatud 1000 inimese kohta, st promillides:

$$CR = 1000 * S_t / (P_t + P_{t+1})/2$$

Kogumikku on lülitatud *sündimuse, suremuse, abiellumuse, lahutumuse ja väljarände üldkordaja*. Rahvastikuprotsesse kirjeldavate üldkordajatega samal põhimõttel on arvutatud ka rahvaarvu muutuskordajad: *loomuliku iibe, rändeiibe, koguiibe ja rahvaarvu kogumuutuskordaja*, mille puhul rahvastikusündmuse arvu valemis asendab vastav muutuskomponent. Siinkohal pole vahest ülearune juhtida tähelepanu üldkordaja kui näitajatüübi analüütilisele piiratussele. Rahvastikuprotsesside olemusliku vanussõltuvuse tõttu on üldkordaja tase, ajatrend ja heterogeensus protsessi intensiivsuse kõrval sõltuvuses ka rahvastiku vanuskoostisest. Lisainformatsioonita on nende kahe põhimõtteliselt erineva teguri mõju raske, kui üldse võimalik, eristada. Kuigi üldkordajad mõeldavad rahvastikuprotsessi intensiivsust halvasti, annavad nad samas integraalse ülevaate protsesside koondmõjust rahvastikumuutusele tervikuna. Samuti on just üldkordajate abil nende vähese andmenõudlikkuse tõttu võimalik konstrueerida pikemaid ajatrende ja teostada mitmeplaaniisi piirkondlikke võrdlusi. Sellistena on üldkordajad siiani kasutusel ka kõige nõudlikemais rahvusvahelisis demograafiakogumikes, näiteks ÜRO ja Euroopa Rahvastikukomitee aastaraamatud [UN 2001; Council of Europe 2002].

Üldkordajate kõrval võimaldab olemasolev andmestik esitada veel *imikusuremuskordaja*. Tarvilikud andmed haldusüksuste kaupa on surmajuhtude koguarvule lisaks ainuerandina tabuleeritud ilmselt imikusuremuse suure sotsiaalse tähenduse tõttu. Suremusprotsessi seisukohalt on oluline, et imikusuremuskordaja abil mõõdetakse suremistõenäosuskõvera langusosa kõige mittelinearsemat vahemikku. Imikusuremuskordaja konkreetne arvutusviis sõltub olemasolevate algandmete detailsusest ning vahel ka näitaja abil tehtava analüüsi eesmärgist. Sarnaselt kordajate arvutamise põhimõttele on näitaja lugejas aasta jooksul asetleidnud imikusurmajuhtude arv (M_t^0), nimetajas aga keskmine imikueas laste arv. Suremistõenäosuse mittelinearse languse tõttu esimesel eluaastal ei saa nimetajat arvutada vaadeldaval (B_t) ja sellele eelneval aastal sündinud laste arvu (B_{t-1}) poolsummana, vaid nende arvude kaalutud keskmisena, kus kaaludeks a ja b on vastavalt vaadeldaval ja eelmisel aastal sündinute osakaalud alla aasta vanuses surnute hulgas. Imikusuremuskordaja (IMR) väärtus väljendatakse promillides:

$$IMR = 1000 * M_t^0 / (a*B_{t-1} + b*B_t)$$

Kui imikusurmade puhul pole teada surnud laste sünniaasta, nagu see Eesti maakonna-andmestiku puhul üldiselt on, võib nimetajas kasutada tinglikke kaale (omaaegse kogemusliku traditsiooni kohaselt 1/3 eelmisel aastal sündinute ja 2/3 vaadeldaval aastal sündinute tarvis). Kuivõrd Eesti oludes on käsitlusajaluse ajaperioodi kohta siiski teada surnud imikute sünniaastaline jaotus kogurahvastiku lõikes, siis haldusüksuste imikusuremuskordaja arvutamisel on eelistatud tingkaaludele riigikeskmisi tegelikke kaale. Muidugi on nii viisi toimides sünniaasta kaal kõigi Võrumaa (nagu teistegi maakondade) haldusüksuste kohta ühe aasta ulatuses konstantne, kuigi ilmselt on need lisaks juhuslikele hälvetele ka piirkonniti süstemaatiliselt erinenud. Sellisest arvutusviisist tekkiv viga on eeldatavalt siiski väiksem kui tingkaalude kasutamise puhul. Võrumaa haldusüksuste väiksuse tõttu on neis iga-aastaselt registreeritud imikusurmade absoluutarv reeglina väike või koguni null. Sündmuste vähesusest on tingitud suure amplituudiga juhukõikumised, mis muudavad iga-aastase imikusuremuskordaja raskesti kasutatavaks. Juhuvõngete mõju vähendamiseks on kogumikus esitatav imikusuremuskordaja 5-aastase liikuvkeskmisega silutud. Tähele tuleb panna, et alates aastast 1989 liikuvkeskmine enam 5-aastast ajavahemikku ei haara.

2.2. Loendusstatistika

Kahe viimase aastasaja vältel on loendusest kujunenud rahvastikustatistilise andmestiku tähtsaim allikas. Loenduse kaudu kogutud teave erineb sündmusstatistikast mitmeti, kaks erijoont on seejuures põhimõttelist laadi. Esiteks hõlmab loendus kõiki antud territooriumil elavaid inimesi, sündmusstatistika aga puudutab vaid asjakohase rahvastikusündmusega seotud isikuid. Teiseks hõlmab sündmusstatistika alati teatud ajavahemikku, loendus aga huvitub olukorrast täpselt fikseeritud ajamomendil. Teisisõnu peatab loendus korraks aja pideva voolu ja jäädvustab rahvastikuseisundi hetkepildina, kus loendusele eelnenud rahvastikusündmused on kajastatud mitte ühekaupa, vaid kumulatiivefektina. Rahvastikusündmuste poolt tekitatud muutused loendusaegses rahvastikuseisundis ilmnevad eriti selgesti, kui võrrelda tulemust eelmisest loendusest pärineva samalaadse pildiga. Erisustele vaatamata ei vastandu sündmus- ja loendusstatistika üksteisele, vastuoksa, nüüdisaegses rahvastikustatistikas eeldab üks komponent teise olemasolu. Eelpool näiteks on tagasiarvutustega seoses selgitatud loenduse kui rahvastikuinventuuri tähendust, mis võimaldab loendusvahelisel perioodil akumuldeerunud sündmusstatistilised vead välja tuua ja ära parandada.

Loenduslaadsetel ettevõtmistel on pikk ajalugu. Maksumaksjate ja potentsiaalsete nekrutite arvu teadasaamiseks korraldati Hiinas, Egiptuses ja Mesopotaamias rahvastiku ülestähendusi veel enne, kui Euroopa kultuurrahvad välja kujunesid. Vanas Kreekas ja Roomas olid rahvastiku üleskirjutused juba üsna regulaarse iseloomuga. Tollased ettevõtmised hälbisid siiski mitme olulise

nõude osas kaasaja loendusest, mistõttu loendusajalugu arvestatakse hoopis hilisemast ajast. Kaasaja nõuetele vastavate loenduste algus langeb XIX sajandi esimesse poolde (USA ja Kanadas XVIII sajandi lõppu). Tol ajal alustas üks riik teise järel perioodiliselt läbiviidavaid rahvaloendusi, mille põhimõtted on püsinud enam-vähem muutumatutena tänini. Teise maailmasõja järgsel perioodil on tehtud tõhusat tööd loendusprogrammi rahvusvaheliseks ühtlustamiseks, seda eelkõige ÜRO Statistikaameti juhtimisel. Samuti on välja töötatud üksikasjalikud juhtnõõrid enamiku asjaolude kohta, mida kaasaegse rahvaloenduse läbiviimisel tuleb jälgida. Sellised põhinõuded nagu loenduse üldisus, üheaegsus, perioodilisus ja isikulisus tunduvad olevat asjaomase valdkonna aabitsatõed, kuid juhul, kui kits on kärneriks hakanud, võib alati probleeme tekkida.

Eesti alal on toimunud kümme rahvaloendust. Esimesele neist 1881 aastal, mis hõlmas Balti provintsi, olid eelnenud prooviloendused ning linnarahvastiku loendused Liivimaa kubermangus 1863 aastal ja Eestimaa kubermangus 1871 aastal. Järgmine ettevõtmine oli üle-Venemaaline rahvaloendus 1897 aastal (jäi ka ainukeseks Vene Impeeriumis). Eesti Vabariigis viis Statistika Keskbüroo läbi kolm rahvaloendust. Paar aastat peale Vabadussõja lõppu (1922) läbiviidud loenduse peaesmärgiks oli saada vajalik informatsioon Eesti ühiskonna korraldamiseks ja mitme esmatarviliku reformi läbiviimiseks. Tolle loenduse materjalid leidsid seniajani täiuslikema läbitöötuse, eelkõige tuleb märkida valdade ja linnade andmevajaduste rahuldamist, sest infopuudus omavalitsuste tasandil oli suur. 1934 aastal läbi viidud II Eesti rahvaloendus on jäänud senimaani korrektseimaks, kahjuks hävis suur osa alg- ja töötlusandmeid sõjakeerises. Esimese vene okupatsiooni (juuni 1940 – september 1941) mõju Eesti ühiskonnale oli sedavõrd suur, et tööle tagasipöördunud statistikute esimeseks sammuks oli rahvaloenduse läbiviimine. Ettevalmistustega saadi hakkama kahe kuu jooksul ning loendus toimus, kuigi lühendatud küsimustikuga 1. detsembril 1941. Vastuolude tõttu Saksa okupatsioonivõimudega õnnestus andmeid avaldada äärmiselt napilt, hiljem püüti see loendus aga hoopis maha vaikida. Vene ajal leidis Eesti alal aset neli loendust — 1959, 1970, 1979 ja 1989 —, millele 2000 aastal lisandus veel üks. Paraku ei lähtunud ka viimane eestikesksest vaatenurgast.

Tuleb märkida, et rahvastikustatistika kolmest peamisest andmeallikast jälgisid vene ajal rahvusvahelisi soovitusi kõige suuremal määral just rahvaloendused, mistõttu loendusstatistika moodustab parima olemasoleva andmestiku Eesti rahvastiku ja eluaseme kohta. Muu hulgas oli loendus ainus andmekogum, kus isik fikseeriti tema tegeliku elukoha, mitte sissekirjutuse järgi. Nimetatud asjaolu tõttu on näiteks 1989 loenduse andmepank seniajani asendamatu riigiuringute süsteemi korraldamisel, sest kujutab endast sisuliselt ainukest ülemaalist valimialust. Käesolevas Võrumaa kogumikus kajastatud sõjajärgsed loendused moodustasid osa vastavast üleliidulisest ettevõtmisest, mille metodoloogilist ettevalmistust ja läbiviimist juhtis NLiidu Statistikaamet Moskvast. Heameel on asjaolust, et aja jooksul uute küsimustega veidi täienenud loendusprogramm on põhitunnuste osas säilitanud võrreldavuse kogu käsitletaval ajavahemikul. Alljärgnevalt on lühidalt esitatud peamised erinevused loendusprogrammides, mis käesoleva kogumiku seisukohalt aitab selgitada, miks 1989 aasta loendustabelite täiskogumi kõrval on varasemate loenduste andmestik mahult väiksem.

1959 aasta loenduse kriitiline moment oli 15. jaanuaril ning loendusprogramm koosnes viieteistkümnest küsimusest: isiku perekonnasisene identifitseerimine (suhe perekonnapeasse), ajutise äraoleku kestus (ajutiselt äraolnu), alaline elukoht (ajutiselt kohalolnu), sugu, vanus, perekonnaseis, rahvus, emakeel, kodakondsus, haridus, õppeasutus (õppur), töökoht, amet, elatusallikas ning sotsiaalkiht. Järgmisel, 1970 loendusel (kriitiline moment samuti 15. jaanuar) oli loendusprogramm jagatud kaheks: kõikselt esitati 11 põhiprogrammi küsimust, valikuliselt igas neljandas eluruumis elanud isikutele veel 7 lisaprogrammi küsimust. Põhiküsimustiku hulka kuulusid isiku perekonnasisene identifitseerimine (suhe perekonnapeasse), ajutise äraoleku põhjus ja kestus (ajutiselt äraolnu), alaline elukoht ja sealt eemalviibimise kestus (ajutiselt kohalolnu), sugu, vanus, perekonnaseis, rahvus, emakeel ning teine keel, haridus, õppeasutuse tüüp (õppur) ning elatusallikas. Valikküsimustikuga koguti teavet töökohta, ameti (pensionäri viimase ameti), loendusele eelnenud aasta töötamiskestuse ja -viisi (mittehõivatu), sotsiaalkihi, paiksuse, eelneva elukoha ning elukohavahetuse põhjuse kohta. Lisaks sellele oli kasutusel omaette küsitlusleht kodumajapidamises

või isiklikus abimajapidamises hõivatud tööealise rahvastiku ühiskondliku rakendamisevõimaluse selgitamiseks, suuremates linnades koguti loenduse käigus teavet veel rahvastiku pendelrände kohta.

Ka 1979 aasta loendusprogramm (kriitiline moment 17. jaanuar) sisaldas 11 põhiküsimust ja oli oma sisult eelnevaga küllalt sarnane. 25-protsendilise valikloenduse viie küsimusega koguti teavet töökoha, ameti, sotsiaalkihi, paiksuse (viimases elukohas elatud aeg) ning sündinud laste arvu kohta (täisealised naised). Ka 1979 aastal oli kasutusel eraldi küsitlusleht kodumajapidamises või isiklikus abimajapidamises hõivatud tööeas isikutele. 1989 rahvaloenduse põhiprogramm (kriitiline moment 12. jaanuar) oli eelmisega võrreldes täienenud kahe isikuküsimusega, nimelt sündinud laste arvu ning omandatud kutsehariduse kohta, väiksemaid täiendusi oli ka küsimuste sõnastuses ja detailsuses. Esmakordselt sõjajärgsel perioodil viidi koos rahvaloendusega läbi ka eluasemeloendus, mille programm hõlmas seitset küsimust hoone ehitusperioodi, ehitusmaterjali, eluasemetüübi, elamispinna mugavusastme, tubade arvu ning üld- ja elamispinna suuruse kohta. Kolmandat korda järjest sisaldas loendusprogramm ka ennast õigustanud 25-protsendilist valikprogrammi, mis koosnes viiest eelmise loendusega võrreldes veidi täiendatud küsimusest töökoha, ameti, sotsiaalkihi, paiksuse (viimases elukohas elatud ajale lisaks küsiti ka eelmise elukoha tüüpi) ning sündinud (lisaks ka neist loendushetkel elus olevate) laste arvu kohta. Üksikasjalikuma teabe nende loenduste andmesisust ning teostusprotseduuridest leiab asjahuuline iga loenduse ettevalmistuse käigus koostatud tehnilisest dokumentatsioonist.

Järgnevalt on toodud selgitusi käesoleva kogumiku loendusstatistikates tabelites kasutatud põhimõistete kohta. Määratluste sarnasuse tõttu kõigi tabelite osas järgib tekst eelkõige loendustabelite täiskogumi (1989 aasta loendus) esitusjärjekorda, viited üksikloendustele on tehtud vaid oluliste definitsioonierisuste puhul.

Loendusjärgse rahvaarvu kasutamine statistikakogumikes ja veelgi enam teist laadi publikatsioonides on mõiste arusaadavusele vaatamata, või just sellest johtuva hoolimatuse tõttu, tekitanud parasjagu segadust. See on äratanud tähelepanu ka rahvusvahelises erialakirjanduses, kus on ilmunud mitu artiklit ainuüksi selgitamiseks loendusjärgse rahvaarvu mõistet [Anderson, Silver 1985]. Nimelt on kõikidel sõjajärgsetel loendustel rahvaarv määratletud sõltuvalt isiku seosest asukohaterritooriumiga kaheselt, nii kohaloleva kui alalise rahvastiku järgi. Teiseks on siinkohal sobilik veel kord rõhutada loendusjärgse ja arvestusliku rahvaarvu erinevust, millekohane pikem selgitus sisaldub sündmusstatistikale pühendatud osas.

Kohaloleva rahvastiku hulka on arvatud käsitlusala piirkonna alalised elanikud, kes viibisid loendushetkel oma elukohas, ning antud paikkonnas *ajutiselt kohalolnud* isikud. Reeglipäraselt ei arvatud kohaloleva rahvastiku hulka oma alalisest elukohast loendushetkel väljaspool vastava haldusüksuse territooriumi ajutiselt viibinud elanikke. Täiendavalt loeti ajutiselt äraolevaks ka haiglas, sanatooriumis, puhkekodus (va ühe- või kahepäevaselt), sündinud viibinud, internaatkoolis õppinud, kordusõppustele kutsutud, eeluurimisalune või kuni 30-päevase arestiga karistatud isik, sõltumata asjaolust, kas eelpool esitatud loendile vastav asutus paiknes elukohajärgse või mõne teise haldusüksuse territooriumil. *Ajutiselt äraolnuna* arvati kõnesolev isik kohaloleva rahvastiku hulka paigas, kus ta loendushetkel tegelikult viibis. Erandina ei loetud siiski ajutiselt äraolevaks isikut, kes loendushetkel asus mujal seoses öötöö või teenistuskohustuste täitmisega, viibis kriitilisel momendil kohalikus (ka linnalähedases) ühiskondlikus transpordis (rongis, laevas ja bussis), ööpäevases lasteaias või -sõimes, oli sõitnud välismaale või viibis teel ega peatunud kohtades, kus teda oleks saanud loendada.

Alalise rahvastiku hulka arvati kõik isikud, kes elasid alaliselt antud haldusüksuse territooriumil sõltumata juriidilisest sissekirjutusest või õigusest elamispiinnale. Loendushetkel alalisest elukohast äraolnud isik loeti alalise elanikkonna hulka juhul, kui tema äraoleku kestus ei ületanud kuut kuud. Lisaks arvati alalise elanikkonna hulka elukohavahetaja, kes oli oma elukohast küll lahkunud, kuid polnud uude elukohta veel jõudnud, samuti isik, kes oma alalist elukohta nimetada ei osanud. Mõistetavalt ei arvatud alalise rahvastiku hulka loendushetkel paikkonnas ajutiselt viibinud isikut. Tuleb tähele panna, et karistuskohtades loendati ja arvestati karistuskohtade paiknemise järgi, eeluurimisalused ja halduskorras karistatud isikud aga

nende alalise elukoha järgi. Nõukogude armee haldusterritooriumil elanud ohvitserid, üleajateenijad ja nende pereliikmed loendati sõjaväeloendusjaoskondades. Nende loenduslehed kuulusid juhendi kohaselt lisamisele väeosa paiknemisjärgse haldusüksuse alalisele rahvastikule, kuid pole teada, mil määral niimoodi ka toimiti. Ajateenijaid loendati samuti väeosades, kuid arvestati ajateenistusele eelnenud elukoha järgi. Viimasel loendusel koondati nende loenduslehed NLiidu Statistikaametisse ning jaotati vabariikide vahel vastavalt ajateenistusele eelnenud elukohale. Eestisse saabunud loenduslehed jaotati haldusüksuste vahel proportsionaalselt meesrahvastiku arvule. Varasematel kordadel võis see protseduur olla erinev, kuid Eestis kättesaadavate materjalide põhjal pole võimalik hinnata sellest johtuvat loendusandmete erinevust.

Andmekasutuse seisukohalt väärib rõhutamist asjaolu, et kuigi kõigil loendustel fikseeriti nii alaline kui kohalolev rahvastik, on neid andmetöötlusel erinevalt kasutatud. 1959 ja 1970 aastal võeti tabulatsioonide aluseks kohalolev, 1979 ja 1989 aasta loendustel aga alaline rahvastik. Nii summeeruvad varasemate loenduste puhul käesoleva kogumiku arvtabelites esitatud rahvastikujaotused kohaloleva rahvastiku arvuga, hilisemate loenduste puhul on samalaadne seos aga alalise rahvastikuga.

Perekonnaseisu järgi on rahvastik kahel viimasel loendusel jaotatud nelja rühma. *Abielus* olevana on käsitletud nii registreeritud kui vabaabielus olevat isikut, neid seisundeid omavahel kahjuks eristamata. *Vallaliste* hulka on arvatud ainult selline isik, kes pole mitte kunagi olnud ei registreeritud ega vabaabielus. *Lesena* on arvestatud abielus olnut, kelle abielu on lõppenud abikaasa surmaga ning kes pole uuesti abiellunud. *Lahus(olevate)* rühm sisaldab juriidiliselt *lahutatute* kõrval ka neid mehi-naisi, kelle kooselu on tegelikult lõppenud, kuigi lahutus vormistamata; samasse on arvatud ka isikud, kelle vabaabielu lõppes lahkuminekuga. 1959 ja 1970 aasta loendusel oli kasutusel lihtsustatud perekonnaseisuliigitus, mis eristas üksnes *abielus* ja *mitteabielus* rahvastikku.

Rahvastiku jaotus *hariduse* järgi põhineb loendushetkeks saavutatud kõrgemal lõpetatud haridustasemel, mille kaudu eristatakse viit rahvastikurühma. *Kõrgharidusega* on isik, kes on lõpetanud kõrgema õppeasutuse, *keskeriharidusega* vastavalt tehnikumi või mõne muu keskeriõppeasutuse lõpetanu. *Keskharidusega* rühma on koondatud keskkooli või keskharidust andva kutseõppeasutuse lõpetanud, samuti lõpetamata kõrgharidust omavad isikud. *Algharidusega* on vastavalt kõik need isikud, kelle haridus piirub põhi- või algkooliga. Isik, kes pole ka madalaimat kooliastet läbinud, on *alghariduseta*.

Põlisus mõõdab inimese ja tema sotsiaalgeograafilise elukeskkonna vahelist seost. Tavaliselt rakendatakse põlisuse mõistet tervikliku geodemograafilise süsteemi mastaabis, mitte näiteks koduküla/-linna või üksiku maakonna ulatuses. Ajaliselt loetakse rahvastikuteaduses põliseks isikut, kes on elanud vähemalt kolm põlve ühes ja samas geodemograafilises ruumis. Reeglipäraselt sisaldab loendusandmestik teavet iga isiku sünnikoha kohta, mis käesolevas kogumikus on olnud *riigisündinute* ning *välissündinute* eristamise aluseks. Andmete kasutamisel tuleb tähele panna, et riigisündinute hulka kuulub ka sisserännanute teine põlvkond, mistõttu antud rahvastikuosa pole samane põlisrahvastikuga. Eesti oludes on põlisustunnus äärmiselt tähtis sotsiaalne indikaator, mis nüüdisrahvastiku kahte peamist kogukonda välja tuues, peegeldab demograafilise ülemineku algusaega tagasiulatuvat omapära ja n-ö ajanihet taasterühmade demograafilises ja sotsiaalses arengus. Järgneva 40-50 aasta vältel kipub Eestimaa areng üldse sõltuma välissündinute pretsedenditult kõrgest osakaalust johtuva probleemipuntra lahtiharutamisest. Asjalikke lahendusi on siin niigi keeruline leida, kuid lisategurina on raskendavaks või koguni lahendusi välistavaks asjaoluks põlisus- ja rahvusprobleemi küllalt sagedane segiajamine. Siiani pole ka Statistikaamet loobunud veneaegsest põlisustunnuse eiramispraktikast ega rakenda seda rahvastikuandmete esitamisel.

Rahvastiku *paiksus* mõõdab isiku elamiskestust ühes ja samas kohas või kitsamalt piiritletud territooriumil. Eesti seisukohalt ebarahuldava loendusjuhendi tõttu on vähimaks paiksusüksuseks loetud omaette linn/alev või ühe maakonna maa-asulad kokku. Niisiis jaguneb Võrumaa kolmeks paiksusüksuseks: Võru, Antsla ja maa-asulad koosvõetuna. Käesolevas kogumikus on rahvastik paiksustunnuse alusel liigitatud kolme rühma. *Sünnipaikne* rahvastik on elanud ühe ja sama

paiksusüksuse territooriumil sünnist alates ilma kuuekuuliste või pikemate vaheaegadeta. Tuleb tähele panna, et piirimuutuste, ajateenistuse ja välismaal viibimisega seotud elukohavahetusi ei ole loendusel paiksuskatkestuseks arvatud. *Põlvkonnapaikseks* on arvestatud seda osa mittesünnipaiksest rahvastikust, kelle elamiskestus loendusjärgses paiksusüksuses ulatub vähemalt 25 aastani. Lühema elamiskestusega rahvastikku on käsitletud *lühipaikse*na. Viimase kahe rühma eristamisel tuleb ilmsiks, et rahvastiku paiksustunnus on mõneti sõltuvuses isiku vanusest, sest põlvkonnapaiksete hulka ei saa 25 eluaastast nooremad inimesed kuidagi sattuda.

Rahvus peegeldab etnokultuurilist kuuluvust, mistõttu vastav isikutunnus määratakse sagedasti mitme asjakohase üksiktunnuse kooskõitluse kaudu. Sobiva näitena võib viidata Euroopa Rahvastikukomitee lähenemisviisile, mis rahvuse väljatoomisel rakendab integreerivalt viit üksiktunnust: sünnimaad(paika), keelt, enesemääratlust, usku ja kodakondsust. Loendusstatistilise andmestiku puhul mõeldakse rahvuse all aga tavapäraselt just üksiktunnust, nimelt rahvuse enesemääratlust, mida arvestatakse ka käesolevas kogumikus. Niisiis on rahvusstatistika võrdluste puhul alati mõistlik eelnevalt selgitada, kas tegemist on üksik- või koondtunnusega. Loendusel määratlesid täiskasvanud isikud oma rahvuskuuluvuse ise juriidilistest paberitest sõltumata, laste rahvus jäi loendusreeglite kohaselt nende vanemate otsustada. Arvtabelites on rahvustunnus leidnud rakendust kahel viisil. Esiteks on selle tunnuse abil eristatud rahvastiku kahte rühma, *eestlasi* ja *mitte-eestlasi*. Teiseks on üldarvuna ära toodud kõik Võrumaa vähemalt ühe isiku poolt esindatud rahvusrühmad.

Sarnaselt rahvusele tugineb loendusstatistikas ka *emakeel* täiskasvanu enesemääratlusele, jättes alaealiste laste emakeele nende vanemate määrata. Otsustusraskuste puhul andis rahvaloendaja juhendikohast nõu arvata emakeeleks kõige paremini osatav või perekonnas tavaliselt kõneldav keel. Arvtabelites on emakeele- ja rahvustunnust kombineerides eristatud kuut rahvastikurühma: *eesti emakeelega eestlasi*, *eesti emakeelega mitte-eestlasi*, *vene emakeelega venelasi*, *vene emakeelega mitte-venelasi*, *muu emakeelega isikuid*, kelle keel on rahvusega sama ning *muu emakeelega isikuid*, kelle keel ja rahvus üksteisest erinevad.

Kogumiku loendusstatistiline arvtabel *eesti keele oskuse* kohta kombineerib teavet emakeele ja teise keele kohta. Teise keelena kuulus loendusel kirjapanemisele nn NLiidu rahvaste keel, mida isik emakeele kõrval vabalt valdas. Kui isik oskas emakeele kõrval mitut keelt, pandi kirja see keel, mida ta kõige paremini valdas, sest kolmanda ja enama keele oskust ei registreeritud. Nõnda on keeleoskus loendusel muidugi alaregistreeritud, hoopis on fikseerimata tollase arusaama kohane võõrkeeleoskus, mis käesoleva kogumiku kontekstis küll õnneks kasuks tuleb. Sõltuvalt vastaja rahvusest on tabelites eristatud eesti keele oskust *emakeelena*, *teise keelena eestlastel* ning *teise keelena mitte-eestlastel*.

Laste arvu küsiti loendusel 16 aastastelt ja vanematelt naistelt, erandkorras ka nooremalt, kui nad olid juba ema seisuses. Registreeritud on elussündinud laste koguarv sõltumata sellest, kas lapsed olid loendusmomendil elus või mitte ja sellest, kas nad elasid emaga koos või eraldi. Täiendavalt küsiti ka nende elussündinud laste arvu, kes olid loendushetkel elus, kuid sellekohane teave pole käesolevas kogumikus kajastatud.

Rahvastiku *põhitegevuse* määratlus tugineb haridushõive ning sissetulekuallika küsimustele, mille abil kogurahvastik on jaotatud seitsmesse üksteist välistavasse rühma. *Koolieelikuna* on käsitletud vastavas eas last, kes kusagil ei õppinud. (*Üliõpilasena* on arvestatud laps või täiskasvanu, kes põhitegevusena õppis. *Töötavaks* on loetud isikut, kelle peamine sissetulek pärines töötamisest asutuses, ettevõttes, majandis, kooperatiivis, eraisiku teenistuses või isiklikus abimajapidamises. Kuivõrd töötavana leidis loendusel käsitlemist ka kuni 18-kuulisel osaliselt tasustataval lapsehoolduspuhkusel viibinud ema, loendushetkel mittetöötanud hooajatööline ning kohavahetaja, teeb sedalaadi käsitusviis töötamise mõiste küllalt lähedaseks tavategevuse mõistele. Töötava hulka on arvatud ka isik, kes oli sissetulekuallikana märkinud üheaegselt nii töötamise kui mõne mittetöise tuluallika. Ülejäänud rahvastik jaotub kolme rühma. *Pensionäride* hulka on arvatud vanus-, toitjakaotuspensioni ja igakuist riiklikku toetust saavad isikud. Tasub tähele panna, et mitteõppivate ja -töötavate lapsinvaliidide tõttu võib pensionäre leida alates kõige nooremast vanusrühmast. *Riigi ülapeetavana* on arvestatud lastekodu mitteõpilasest kasvandikud ning vanuri- ja invaliidikodu

elanikud. *Isiku ülalpeetava* rühma on lülitatud kooliealised ja vanemad isikud, kes ei töötanud, õppinud ega omanud ka iseseisvat sissetulekuallikat ning asusid sugulaste või teiste isikute ülalpidamisel.

Tööala sätestab isiku tööjärgse ettevõtte või asutuse tegevusala, *amet* aga töö konkreetse iseloomu. Mitme töökohaga isiku puhul on tööala ja ameti määramisel lähtutud põhitööst. Viimase loenduse osas on tabelites tööala ja ametit iseloomustav andmestik esitatud kahel viisil: algupärase vene loendusklassifikatsiooni järgi ning ümberkodeerituna rahvusvahelise klassifikaatori kohaselt (ISIC 3rd revision, ISCO-68). Üksikasjalik teave teisendusprotseduuride kohta on esitatud 1989 aasta loendusandmete uskirjelduses [Puur 1994].

Eluasemetüüp iseloomustab hoonet, kus isik alaliselt elab. *Pereelamuna* on arvestatud korteriteks jaotamata maja, milles elas ainult üks leibkond. Kui samalaadses majas elas mitu leibkonda, on eluasemetüübina arvestatud *osa pereelamust*. Samal põhimõttel on eristatud tüüpe *omaette korter* ning *osa korterist*. *Ühiselamuna* on õppeasutuse ning ettevõtte ühiselamu kõrval käsitletud ka vanadekodu ning teisi hooldeasutusi. *Muu eluaseme* hulka on liigitatud eraisikutelt üüritud pinnad, vagun- ning teised mittetavapärased elamud.

Toana on loendusel käsitletud aastaringseks elamiseks sobivat ruumi (elutuba), mis on teistest tubadest või muudest ruumidest vaheseintega eraldatud. Rakendatud määratluse kohaselt ei kuulunud tubade hulka köök, eesruum, koridor, vannituba, sahvri ja muu sedalaadi abiruum. Küll aga on leibkonna käsutuses olevate tubade hulka arvestatud ajutiselt väljaüüritud toad. Kogumiku arvtabelites on tubade arv suhtestatud seal elavate inimeste arvuga, mille alusel on eristatud kuut tiheloleku astmelt erinevat rahvastikurühma: *kuni 0.50, 0.50-0.75, 0.75-1.0, 1.0-1.5, 1.5-2.0 ning 2.0+ tuba isiku kohta*. Tuleb tähele panna, et loendusreeglite kohaselt koguti tubade arvu kohta teavet vaid pereelamus, korteris ning ühiselamus elavatelt leibkondadelt ja üksikisikutelt; allüürnike ning mittetavapärases eluruumis elanud isikute kohta sellekohane info puudub. Tiheloleku astet on kasutatud ka teistmoodi liigituse tarvis, selgitamaks elamistingimuste erinevust leibkonnasuurusest sõltuvana. Arenenud riikides loetakse normikohaseks eluruumi asustustihedust, kus elutubade arv ületab elanike arvu vähemalt ühe võrra. Talutavaks peetakse olukorda, mil elanike ja tubade arv on võrdsed. Kui elanike arv tubade arvu ületab, on tegemist kõrge tiheloleku või üleasustusega. Kogumiku arvtabelites on tihelolekut käsitletud eraldi *ühe-, kahe-, kolme-, nelja- ning viie- ja enamaliikmelises leibkonnas* elava rahvastiku kohta. Igast leibkonna suurusrühmast on esitatud omaette tabelisari, kus vastav leibkonnarühm on jaotatud eluaseme tubade arvu järgi, alates ühetoalisest korterist/elamust ja lõpetades eluasemega, mille tubade arv ületab ühe võrra seal elavate isikute arvu.

Eluaseme *üldpind* iseloomustab eluruumi kogupindala koos köögi, eesruumi, koridori, vannitoa, sahvri ja teiste abiruumidega. Ühiselamu üldpind sisaldab ka proportsionaalset osa ühiskasutuses olevate abiruumide pinnast. Samas ei kuulu üldpinna hulka trepi- ja eeskoja, küttekolde, mittekõetava ruumi, eraldiasuva suveköögi, sauna, kuuri jms ruumi pind. *Elamispind* on määratud üksnes elutubade pindalaga, jättes teised ruumid kõrvale. Tabelites on rahvastik vastavalt ühe isiku kohta tuleva üld- ja elamispinna suurusle jaotatud kuude rühma: *kuni 10, 10-19, 20-29, 30-39, 40-49 ning 50+ ruutmeetrit isiku kohta*. Nagu tubade arvu puhul, nii sisaldab ka üld- ja elamispind ajutiselt väljaüüritud tubade pinda. Käsitletavat andmed hõlmavad pereelamus, korteris ja ühiselamus elavat rahvastikku.

Eluasememugavustest on loendusel registreeritud elektrivarustuse, kanalisatsiooni, veevärgi, keskkütte, sooja vee, vanni või dushi, gaasi ja elektripliidi olemasolu. Kogumiku arvtabelites on mugavusastme järgi eristatud nelja tüüpi elaset. *Mugavus(t)ega* eluasemena on käsitletud vähemalt ühe ülalnimetatud mugavuselemendiga varustatud elaset, *mugavusteta* eluasemena aga sellist, kus kõik eelloetletu puudub. Nende kahe äärmuse kõrval on eraldi välja toodud *kanalisatsiooni* ja *veevärgi* ning *keskkütte* ja *sooja veega* varustatud eluasemed. Nagu eluaseme suuruse puhul, nii iseloomustavad ka eluasememugavused üksnes pereelamus, korteris ja ühiselamus elavat rahvastikuosa.

3. ANDMEESITUS

Esituslaadi poolest eelistab käesolev kogumik absoluutarve suhtnäitajatele, erandiks on vaid sündmusstatistiliste kordajate aegread. Selline esitusviis jätab kasutajale suure vabaduse publitseeritud andmestiku põhjal ise mitmesuguseid arvutusi teha, pahupooleks on tabelite väiksem ülevaatlikkus. Nõnda soosib kogumiku esituslaad rahvastikualaste analüütiliste võimete ja oskuste proovilepanekut, laisema kasutaja tarvis on koostatud sadakond Võrumaa rahvastikuarengut üldistavat joonist.

Valdavalt kätkeb kogumiku andmestik ajaperioodi 1965-1990, hõlmates tervikuna kaks loendusvahemikku 1970-1979 ja 1979-1989 ja kolmandast 1959-1970 poole. Selline esitsa kummalisevõitu ajavahemik on tingitud kahe asjaolu kokkusattumisest. Esiteks, veneaegses andmekorralduses ei tuntud statistilise territoriaalüksuse mõistet ning selle asemel, et koguda järjepidevalt andmed võrreldavate regioonide kaupa, peeti statistilist arvestust haldusüksuste kohta. Teiseks, 1940 aastate lõpust harrastati ülisagedasi administratiivpiiride muutmisi, mis tegi hetkehaldusjaotusega seotud statistika ajas võrreldamatuks; alles 1960 aastate keskpaigast jäid vähemalt maakonnapiirid enam-vähem püsivaks. Nimetatud kahe asjaolu tõttu jagunevad sõjajärgse rahvastikustatistika ühtlusarvutused n-ö tehnilisest küljest kahte etappi. Esimene etapp läheb ajas tagasi 1965 aastani ja saab korrastustööde alusena arvestada omaaegseid absoluutarvulisi statistilisi kokkuvõtteid. Teine etapp hõlmab piirisegaduste perioodi ja jõuab tagasi 1941 aasta loendusandmestikuni. Sellel etapil pole olemasolevatest statistilistest kokkuvõtetest eriti kasu, kuivõrd enamikku haldusüksusi tollastes piirides polnud ei varem ega hiljem, ning pidevate piirimuutustega kaasnenud rahvastiku ümberpaigutused ühest haldusüksusest teise on fikseeritud, kui üldse, siis ebapiisava täpsuse ja detailsusega.

Loetletud asjaolude sunnil saavad ajajärgu 1941-1965 rahvastikustatistilised ühtlusarvutused oma põhiosas toetuda individuaalandmete uustötlusele. Arusaadavalt pole tollane info töövalmis elektroonilisel kujul, mis tähendab pikaajalist arhiivitööd ühtlusarvutuste sissejuhatava ettevõtmisena. Kokkuvõttes oli ja on Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programm dilemma ees: nihutada kogu sõjajärgset perioodi hõlmavate tulemuste publitseerimine küllaltki kaugesse tulevikku või avaldada esimese etapi tulemused perioodi 1965-1990 hõlmavana eraldi. Otsus teise võimaluse kasuks johtus eelkõige omavalitsuste infovajadusest. Siiski, kogumikus käsitletud ajavahemik hõlmab põlvkonnapikkust perioodi, mis võimaldab rahvastikuarengu kohta üht-teist järeldada ning lubab kogumikus esitatud materjali teatud mõttes iseseisva tervikuna käsitleda. Samuti pole tähtsusetu, et olemasolev tasub ainuüksi oma küllalt suure mahu tõttu kättesaadavaks tegemist. Pealegi puudutab see periood meie lähiminevikku ning on sellisena praktiliste küsimuste lahendamisel olulisemgi kui varasemate perioodide arengutrendid. Iseasi muidugi, et 85-aastaselt Eesti Vabariigil oleks sobilik omada ülevaadet oma rahvast vähemalt sama pikaajaliselt, millise printsiibi puhul hetkepraktilisel väärtusel on kasin sõnaõigus.

Samuti olgu tähendatud, et käsitletava ajavahemiku lõpp-punkti määras eelkõige rahvastikustatistiline asjaolu. Nimelt allub iga rahvaloenduse järel loendusvaheline andmestik rutiinsele tagasiarvutusele. Seetõttu täpsustuvad kõik rahvastikustatistilised näitarvud alates 1989 aastast. Kogumiku koostajaile tundus mõistlik sedasorti hiljem täpsustamisele kuuluvaid andmeid kordapandud andmestikuga mitte ühendada. Pealegi on karta, et nüüdis-Eesti rahvastikustatistika täpsustused tulevad üsna suured, sest uuema andmestiku usaldusväärsus on kiiresti kahanenud. Teise kandi pealt vaadatuna on uuemad arvandmed tänaste publikatsioonide vahendusel küllalt kättesaadavad. Kõik need üksteist täiendavad tegurid rääkisid selle kasuks, et viimaste aastate rahvastikuandmed kogumikku lülitamata jätta. Siiski on n-ö ümmarguse aastaarvu printsiibi kohaselt käsitletavat ajavahemikku lõpetavaks võetud aasta 1990. Elektroonilisel jooniskomplektil, kus arvandmete täpsus on vähem oluline, on aegridu pikendatud tänapäevani.

Haldusüksuste hõlmatus seisukohalt on kõigil puhkudel, kus iganes võimalik, linna/valla andmed esitatud vastavate maakonnaandmetega võrdväärses mahus. Niisugune esituslaad taotleb eelkõige piirkondliku teabevajaduse rahuldamist: Eesti haldusreform ja omavalitsuste pädevusala järkjärguline laienemine uuesti aktualiseerinud vene ajal unarusse vajunud metodoloogilise põhimõtte ja ühtlasi praktilise tarviduse esitada riigistatistilised andmed ühesuguses mahus nii omavalitsuste kui ka maakonna/riigi kohta. Kõnealuse põhimõtte kohaselt kuulunuks kogu käesoleva kogumiku andmestik esitamisele kõigi haldusüksuste lõikes, paraku polnud see andmepiirangute tõttu alati võimalik. Põhimõtet on täismahus rakendatud 1989 aasta loendusstatistiliste standardtabelite komplekti koostamisel. Sündmusstatistika ja varasemate loenduste puhul on peaaegu reeglits, et üksikute linnade andmestik on küll eraldi olemas, kuid pole samaväärseid vallaandmeid. Tundub, et tollastel külanõukogudel oli ebapiisav tähtsus ning tavapäraselt tehti rajooni maarahvastiku kohta arvutused summaarsena, üksikuid haldusüksusi välja toomata.

Andmeallika järgi jagunevad kogumiku arvtabelid kahte ossa, esitades vastavalt rahvastiku sündmus- ja loendusstatistika. Sündmusstatistilised arvandmed on koondatud nelja tabelisse. Rahvaarvu ja muutuskomponentide tabel esitab rahvaarvu, loomuliku iibe, rändeiibe, koguiibe, piirimuutuste ja rahvaarvu kogumuutuse aegread. Rahvastikusündmuste tabelis on toodud sündide, surmade, imikusurmade ja surnultsündide, abiellumiste, lahutuste, sisse- ja väljarännete absoluutarvulised aegread. Kolmas tabel sisaldab sündimus-, suremus-, abiellumus-, lahutumus- ja väljarände üldkordajaid ning imikusuremuskordaja aegridu. Tõsiseks rahvastikuanalüüsiks mitte just piisava näitarvude valiku määras omaaegse andmestiku kehvapoolne regionaallõige. Viimase sündmusstatistilise tabelina on lülitatud kogumikku juba varem avaldatud arvandmed: Võrumaa kogu-, linna- ja maarahvastiku ühtlusarvutatud soovanuskoostis loendusvahemikes 1970-1979 ja 1979-1989 [EKDK/EKMI 1994a; 1994b].

Loendusstatistilised tabelid moodustavad kogumiku põhiosa ning on esitatud iga loenduse kohta omaette sarjana. Keskne on *standardtabelite kogum 1989*, mille koostamispõhimõtte järgis nõuet hõlmata kogu loendusandmestik ja pakkuda nõnda võimalikult mitmekesine rahvastikupilt. Iga rahvastiku- ja eluasemeseisundi kohta on koostatud vähemalt üks arvtabel. Tabelid on esitatud kindlas järjekorras, kokku on numereeritud standardtabeleid 14. Nagu eelpool selgitatud, kasvas maakonnavajadusi silmas pidava standardkomplekti maht märgatavalt, lisades pea igale tabelile sama numbrit kandva ühe või mitu täiendtabelit. Risttabelitest on hoidutud — standardtabelite eesmärgiks tuleb lugeda käsitlusaluse protsessi või seisundi võimalikult ülevaatlikku, omaette esitust, mitte kõikvõimalike seoste esiletoomist. Erandina sisaldab sari lapsesuse ja hariduse risttabelit.

Ülesehituselt on loendustabelid niisiis valdavalt kolmedimensioonilised, esitades käsitlusaluse rahvastikutunnuse regionaal- ja soovanuslõikes. Vanuslõige on antud reeglina viieaastaste vanusrühmade kaupa alates rühmast 0-4 ning lõpetades rühmaga 85+; osa tabelite puhul on siiski kasutatud agregeeritud vanusskaalat. Andmeesituse seisukohalt on iga vanusandmete vektorit koos juurdekuuluva summareaga korratud meeste, naiste ja kokku mõlema soo kohta, mis kõikide haldusüksuste kaupa äratooduna moodustavad *elementaartabeli*. Ainevaldkonnad on esitatud elementaartabelite kogumitena, kus iga asjakohast tunnuskihti esitab üks elementaartabel. Kui ainevaldkonna väärtusvaru sisaldab väärtust *teadmata*, siis on tabelisse lisatud vastav tunnuskiht. Elementaartabeli kogumi lõpetab *summatabel*, mida pole aga iga kord kogumikku lülitatud, sest arvuliselt kattub see soovanuskoostise tabeliga. Juhul kui kattuvust ei esine, lõpetab ainevaldkonna summatabel.

Käsitlusperioodi kolmel viimasel loendusel koguti teatavasti osa teavet mitte kõigi, vaid neljandiku loendatavate käest. Sellisel juhul on olemasolev andmestik laiendatud kogurahvastikku hõlmavaks. Laiendamisel on rakendatud väikseima haldusüksuse põhimõtet ning arvutused on teostatud vanusrühmiti. Arusaadavalt ei saa tulemused kokku langeda nendega, mida andsid Moskva poolt rakendatud hoopis lihtsakoelisemad laiendamismeetodid. Siiski tuleb pöörata tähelepanu asjaolule, et teatud rahvastikurühmades sattus väiksemate haldusüksuste puhul 25-protsendilisse loendusvalikusse liiga väike arv respondente, mis paraku kahandab laiendamistulemuste täpsust. Laiendamisarvutuste alusel on moodustatud tabelid 4A, 7, 7A, 9, 9A, 10 ja 10A.

Varasemate loenduste andmeesitus järgib standardtabelite kogumit 1989. Kogumikku on lülitatud kõik need andmed, mida oli võimalik esitada võrreldavas struktuuris ning vastupidi, välja jäetud mittevõrreldav andmestik. Tabelite arv loendusesti küll erineb, kuid nende numeratsioon on kogumikus säilitatud ühtsena, mittepidev numeratsioon osutab andmepuudusel ära jäänud tabelitele. Ka 1979 aasta loendustabelite aluseks on individuaalandmestiku uustöötlus, paraku piiras vallakoodide puudumine regionaalset andmeesitust, jättes kõrvale maahaldusüksused. 1959 ja 1970 aasta loendusandmete esitus on hoopis väikesemahulisem, olles määratud arhiivides säilitatava agregeeritud andmestikuga, pealegi erines 1959 aasta haldusjaotus hilisemast põhimõtteliselt. Kogumikusarja lõpuks on sedaviisi toimides plaanitud katta kõik 1959 aastal eksisteerinud 27 rajooni. Tabelite kasutamisel tasub tähele panna, et kahe varasema loenduse andmed iseloomustavad kohalolevat, kahe hilisema loenduse andmed aga alalist rahvastikku.

Nii sündmus- kui loendustabelites näitab esimene andmeveerg maakonna kogurahvastikku, millele järgnevad võimalikult täieliku nimekirjaga haldusüksuste osaarvud. Viimased on rühmitatud linna ja maa haldusüksusteks ning lisatud asjakohased summaveerud. Maakonna kogu-, linna- ja maarahvastiku esiletoomiseks on vastavad andmeveerud esitatud paksus kirjas. Haldusüksuste nimetused on antud omaegse nimekujuga, asendades tollase nõukoguliku terminoloogia eestipäraste mõistetega *maakond* ja *vald*.

Trükitud materjali täiendab maakonna rahvastikuarengut kajastav elektrooniline jooniskomplekt. Joonised on koostatud programmis *HarvardGraphics*, mis võimaldab neid arvuti abil kasutada üksikult, kuid ka lihtsalt käsitletava *Powerpoint* sarjana. Viimatinimetatud võimalus on eelkõige mõeldud maakonda tutvustavate esituste tarvis, kuid soovitatav ka õppevahendina üldhariduskoolidele. Vajadusel võib joonised välja trükkida.

Kogumikus esitatud arvtabelid on olemas ka elektroonilisel kujul *Lotus* formaadis. Kahe viimase rahvaloenduse korrastatud individuaalandmestik teeb võimalikuks lisatabelite arvutamise loendustunnuste mistahes kombinatsioonis. Asjahuvilistel on võimalik pöörduda Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse poole.

4. PIIRIMUUTUSED

Andmevõrreldavuse huvides on arukas statistilist arvestust pidada selliste territoriaalüksuste kaupa, mille piirid on ajas püsivad. Nii on ka lihtsam ühildada erinevate andmeallikate teavet. Halduspiirid arvestuse aluseks tavaliselt ei kõlba, sest need kipuvad muutuma ka igati normaalse ühiskonnaarengu korral, rääkimata murranguaegadest. Paraku pole sõjajärgne Eesti andmekorraldus statistilise territoriaalüksuse mõistet üldse tundnud, andmekogumisel haldusüksuste kaupa jäi ühilduvus sõltuma halduskorraldajate toimetamisest. Mittevõrreldavus koos andmepuudulikkusega torkab eriti silma väiksemate haldusüksuste puhul, kui võrd Moskva-kesksel NLiidul puudus nii huvi kui vajadus tegelda "kohaliku" eluga. Andmevõrreldavuse hoidmine esmatasandil oli aeg-ajalt ideoloogiliselt koguni kahjulik. Samuti polnud kohapeal informatsiooniga suurt midagi teha, sest haldusüksused olid ilma jäetud õigusest vähegi tähtsamaid otsuseid vastu võtta. Kuid statistilise territoriaalüksuse põhimõtte eiramise peamine põhjus kipub olema siiski taolise korralduse hoopis suurem töömahukus.

Keskvõimu ning hetkeolukorda ainuväärtustav ühiskond tõi vene ajal kaasa riigisiseste haldusüksuste ülisagedased piirimuutused, mis kandsid enamjaolt poliitilis-administratiivset, mitte sisulist eesmärki. Kohe, 1945 aasta augustis-oktoobris tehti algust omavalitsuste likvideerimisega, maavaldade puhul tähendas see nende killustamist 636 loodud külanõukogu vahel. 1950 aastatel kulmineerunud segaduste mõjud on veel tänagi tuntavad. Siiski, tollal moodustatud kolmest oblastist ja 39 rajoonist on nüüdseks üheksa ajaloolise Eesti maakonnani neli viiendikku tagasiteed juba käidud. Hulgalisi moodustamisi, muutmisi, liitmisi, laiendamisi, lahutamisi ja likvideerimisi toimetati aga sugugi mitte inimtühjal maa-alal, mistõttu osutub teisenenud piiridega haldusüksuse

rahvastikuandmestik ajas hoopis võrreldamatuks. Niiviisi on tagantjärei ühtlusarvutuste teostusel tarvilik ülima hoolikusega järgida omaaegseid piirimuutusi.

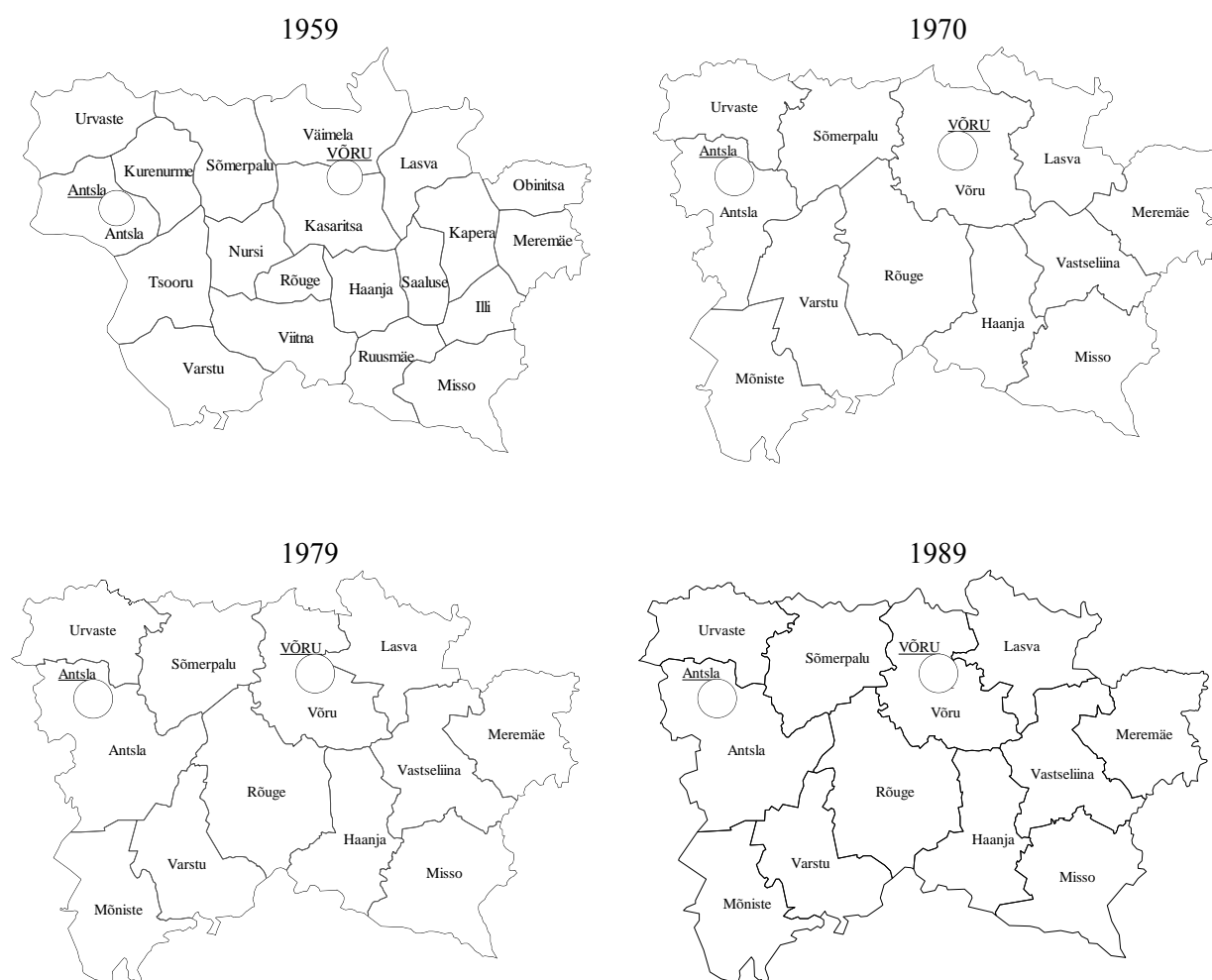
Varasemast alustades kuulus Võrumaa ala muinasajal tollase Eesti suurimasse Ugandi maakonda. Eesti vallutamise ja jagamise järel loodi Ugandi alal Tartu piiskopiriik, mis ordu ja piiskopi vahelise lepingu kohaselt hõlmas ka Emajõest põhja poole jäänud Jogentagana, Soopolitse ning osa Vaigast (1224). Nüüdne Võrumaa moodustas piiskopi valduste kagupoolse piiriala, mille kaitseks rajati XIV sajandil Kirumpää ja Vastseliina linnused. Liivi sõja käigus lakkas piiskopiriik ja kogu Vana-Liivimaa konföderatsioon olemast. Sõja-aastatel 1558-1582 oli tulevane Võrumaa Venemaa valduses, 1582 aastal läks see Tartumaa koosseisu Poola-Leedu võimu alla, kus endisest piiskopkonnast sai Lääne-Preisimaa halduskorralduse eeskujul presidentkond. Järgnenud Rootsi ajal — 1629 aastaks oli Rootsi poolakad kogu Liivimaalt välja tõrjunud — omas Tartumaa erikreisi staatust Liivimaa kubermangu koosseisus. Põhjasõja järgsel vene ajal püüti Tartumaad Liivimaast eraldada, allutades ta kõigepealt Eestimaa kindralkubernerile ning seejärel ühendades Peterburi kubermanguga. Tartumaa lubati uuesti Liivimaaga ühendada peale Uusikaupunki rahu sõlmimist, mil Peeter I võis kindel olla kogu Eesti ja Liivimaa vallutuses.

Omaette üksusena loodi Võru maakond Katariina II ajal, mil keskvalitsus suurendas valitsemise hõlbustamise huvides kreiside arvu Liivimaal neljalt kaheksale. Ühena uutest kreisidest moodustati 1783 aastal Võrumaa, mille koosseisu arvati Hargla, Kanepi, Karula, Põlva, Röpina, Rõuge, Urvaste ning Vastseliina kihelkond. Omaette kreisina sai Võru eksisteerida esialgu vaid tosin aastat: 1796 aastal liideti Tartu ja Võru kaksikmaakonnaks, kus keskuse rolli täitis mõistagi Tartu. Omaette kreisina taastati Võrumaa 1888 aasta politseireformi käigus. Valga maakonna loomisel (1920) loovutas Võrumaa Valgale neli läänepoolset valda — Kaagjärve, Karula, Laanemetsa ja Taheva. Samuti läks Meeksi vald 1925 aastal Võru maakonnast Tartu maakonda. Sõdadevahelises Eestis kuulus Võrumaa keskmiste maakondade hulka, jäädes rahvaarvult veidi maha Pärnumaast. 1938 aasta haldusreform määratles Võrumaal lisaks Võru linnale ja Antsla alevile 26 valda: Antsla, Haanja, Kanepi, Kasaritsa, Kooraste, Kõllest, Laheda, Lasva, Leevi, Lepistu, Linnamäe, Misso, Mooste, Mõniste, Orava, Põlva, Ruusmäe, Röpina, Rõuge, Sõmerpalu, Urvaste, Valgjärve, Varstu, Vastseliina, Veriora ja Võru vald. Vallapiiride reformiga liideti Tartumaa Kiidjärve vallaga osi endisest Võrumaa Karilatsi ja Valgjärve vallast, Võrumaa Valgjärve vallaga aga liideti aga endine Vana-Otepää vald Tartumaalt.

Venemaa poolt 1944 aastal läbiviidud piirimuutusel päris Võrumaa Petseri maakonna läänepoolse ala — Mäe valla ning osa Järvesuu, Meremäe, Saatse ja Petseri vallast. Maakondade likvideerimisel 1950 aastal jagati Võrumaa alad koguni kuue vastloodud rajooni vahel. Põhjapoolsed vallad — Kanepi, Kõllest, Laheda, Mooste ja Põlva — läksid Põlva rajoonile. Pihkva järve lähedusse jäänud Leevi, Mäe, Orava, Röpina, Saatse ja Veriora vallad andsid aluse Röpina rajoonile. Võrumaa idapoolsest osast tehti Vastseliina rajoon, mis hõlmas endisi Meremäe, Misso, Ruusmäe ja Vastseliina valdu, lääneosas moodustati Lepistu, Linnamäe, Mõniste, Urvaste ja Varstu vallast Antsla rajoon. Võru rajooni jäid maakonna keskossa kuulunud Haanja, Kasaritsa, Lasva, Rõuge, Sõmerpalu ja Võru. Kaks valda Võrumaa loodenurgast — Valgjärve ja Kooraste anti Otepää rajoonile. Sama ümberkorralduse käigus läksid likvideerimisele ka senised vallad, nende aset jäid täitma külanõukogud. Kui algas killustatud haldusüksuste taaskoondamine, õnnestus Võrul tagasi saada 1959 likvideeritud Antsla ja Vastseliina rajooni maad. 1960 aastal toodi Võru rajooni Haabsaare ja Mõniste külanõukogud, mis Antsla rajooni likvideerimisel olid Valga rajooni sattunud. Rohkem siiski tagasi saada ei õnnestunud, sest saatus oli soosiv Põlva rajooni suhtes ning jättis selle ainsana alles Kagu-Eesti uusmoodustatud üksustest. Rajoonide ühendamiseks veidi varem alustati külanõukogude koondamisega: nende arvu vähendati poole võrra juba 1954 aastal. Liitmise aluseks ei olnud ajaloolist tausta omanud valdade taastamine, vaid kolhooside hooga ühendamise tulemusena eri külanõukogude territooriumidele laotunud maakasutuste koondamine majandipiiridesse. Nõnda kippus seos ajalooliste vallapiiridega sootuks kaduma. Juuresoleval kaardil on Võrumaa sõjajärgsete piirimuutuste ulatus esitatud nelja hetkeseisu kaudu. Tegemist pole juhuslike ajamomentidega, vaid

niisugustega, mida iseloomustab nende aastakümnete Eesti kõige sisukam andmestik, st loendusaaastatega.

Kogu vene aja vältel teostati piirimuutusi küllalt ühesuguse protseduuri alusel. Iga halduspiiri teisendus vormistati Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega, mis avaldati ka asjaomase asutuse Teatajas [ENSV ÜP 1945-1990]. Nimetatud allikast saab teada küll piirimuutuse toimumise fakti, kuid rahvastikustatistika seisukohalt on Teataja kasutu, sest ei sisalda mingit teavet peale liidetud/lahutatud maatüki pindala. Hiljuti ilmus Eesti XX sajandi haldusjaotust kirjeldav teatmik, kuid ülevaatlikkusele vaatamata jääb seegi pigem administratiivsete otsuste nimestikuks ega sisalda samuti rahvastikualast teavet [Uuet 2002]. Kõlblike allikate otsimisel tekkis kogumiku koostajail selge arusaam, et piiriteisendustega kaasnenud rahvastikumuutuste üle polegi korralikku arvestust peetud. Asi pole mitte selles, et arvestus puuduks, vastuoksa, arvepidamine on isegi mitmekordne, kuid erinevate allikate teave ei lange omavahel sugugi kokku.

Alljärgnevalt on kirjeldatud kuut erinevat allikat, mis ühtlusarvutuste käigus on kasutamist leidnud. Paraku ei sisalda ükski neist — ega ka mõned täiendavad juhuallikad — rahvaarvust ja aegajalt esitatud rahvastiku üldjaotusest midagi enam.

Regionaalse statistikabüroo aruanne, lühidalt *rajooniaruanne*, sisaldab vastuseid Statistikaameti teemakohasele järelepärimisele. Toetudes Ülemnõukogu poolt vastu võetud otsusele, palus Statistikaamet tavapäraselt esitada oma regionaalsel bürool andmed teisendatud piiriga haldusüksuse uue territooriumi ja rahvaarvu kohta. Rajooniaruanne on allikana kasutatav 1945 aastast kuni käsitletava perioodi lõpuni, selles sisalduv andmestik on aga küllalt ebahütlane. Ühelt poolt

sõltus andmesisu Statistikaameti järelepärimise hetkelaadist, teisalt kohalike ametimeeste tõsidusest nõude täitmisel. Muidugi on 1940-1950 aastate rahvastikuarvud rajooniaruandes äärmiselt pealiskaudsed, peegeldades üldist sõjajärgset andmekehvust. 1960 aastatel on neid pisut enam (esitati muutusega haaratud inimeste üldarv), kõige korrektsemad on 1970 aastate aruanded, sisaldades teavet ka suuremate soovanusrühmade lõikes.

1970 aastate teisest poolest hakkab esitatav rahvastikuandmete hulk jälle vähenema. Tundub, et üldjuhul võeti rajooniaruandesse arve majapidamisraamatutest tehtud kokkuvõtete põhjal. Kuigi andmeesitus pidi toimuma kindla vormi kohaselt, ei peetud sellest alati kinni ja aeg-ajalt edastati teavet isegi telefonitsi. Taolistel juhtudel jäävad sageli selgusetuks nii andmete ajaseis kui allikas. Kokkuvõtteid majapidamisraamatutest ei tehtud igal aastal ja nii kajastab rajooniaruanne ühel juhul jooksva aasta, teisel aga eelneva aasta seis. Linnarahvastiku alast infot rajooniaruanne ei sisalda, sest kohapeal vastavat arvepidamist ei peetud.

Eesti Statistikaameti aruanne Moskvale, lühidalt *statistikaaruanne*, kujutas endast iga-aastast vormikohast ettekannet halduspiiride teisenemisest vabariigis ja sellega kaasnenud rahvaarvu muutustest. Hõlmates perioodi 1945-1990, on see allikas ainsana nii vormilt kui metodoloogialt järjepidev: andmeesitus toetub viimasele loenduslehele. Metodoloogiliselt tuleb niisugust lähenemist pidada mõistlikuks, kuivõrd kindla ajahetke kaudu esitatud rahvaarvud on omavahel võrreldavad. Suurriikliku vormina ei sisalda statistikaaruanne õnnetuseks aga külanõukogu tasandi teavet, mistõttu suurem osa Eestis toimunud piiri- ja sellega kaasnenud rahvastikumuutusi nimetatud allikas ei kajastu. Teistsuguse metodoloogilise aluse tõttu pole statistikaaruanne kohalike allikatega kokkuviidav.

Statistikaameti administratiiv-territoriaalmuutuste kartoteek, lühidalt *register*, on Moskva vormi kohane arvestuskaartide kogum: iga rajooni ja linna kohta peetud kaardile on koondatud ülevaade piiri- ja sellega kaasnenud rahvaarvu muutustest. Sisuliselt on see kumulatiivne kokkuvõte Moskvale esitatud aruannetest ja tugineb eelkirjeldatud meetodikale. Esimesed arvestuskaardid registris pärinevad aastatest 1945-1951, vahemiku 1952-1969 kohta ei ole kartoteeki peetud või on see kaduma läinud. Järgnevatel aastatel 1970-1990 on seda pidevana hoitud, taasiseseisvumise järel registrit enam täiendatud pole. Alates 1970 rahvaloendusest on registrit kohapealsel initsiatiivil täiendatud infoga külanõukogude vahelistest piiri- ja rahvaarvumuutustest. Sama kümnendi keskpaiku sedalaadi praktika tasapisi soikus, elavnedes uuesti 1979 aasta loenduse järel.

Rajooni piiri- või nimemuutuse taotlus/seletuskiri, lühidalt *rajooni taotlus*, väljendab kohaliku võimu ettepanekut piiri- või nimemuutuse teostamiseks. Ei ole teada, millise osa piirimuutuste kohta sedalaadi taotlused on esitatud, igal juhul näib Statistikaameti iga-aastastes administratiiv-territoriaaljaotuse dokumendikaustades säilinud osa juhuslikuna. Linna täitevkomitee, küla- või alevinõukogu algatusel, rajooni täitevkomitee otsusena vormistatult ja Ministrite Nõukogus kooskõlastatuna esitati taotlus Ülemnõukogu Presiidiumile. Sellisena puudus taotlusel kindel vorm ning rahvastikualane info on seal väga erineva hõlmavusega. Rahvastikuandmete leidumisel puudub üldjuhul viide andmeallikale ning ajamomendile. Õeldule vaatamata peegeldab rajooni taotlus kirjeldatavatest allikatest ainsana kohalikke olusid, piirimuutuste põhjendusi ja asjaajamise käiku. Niisugusena on rajooni taotlus mõne külanõukoguvahelise piirimuutuse puhul osutunud ainsaks rahvastikuteavet sisaldavaks allikaks.

Ilmselt oli rahvastikuarvepidamise ebasüsteemsus asja sees olijatele tunnetatav, ja nii seadis kauaaegne Statistikaameti juhtivtöötaja Lembit Tepp sisse eraviisilise koondandmete arhiivi — lühidalt *Tepp'i kaust* —, mis muu teabe hulgas sisaldab ka piiri- ja rahvaarvumuutusi. Asjakohane andmehõlmatus Tepp'i kaustas ei ole päris teada, kuid kogumiku koostajail on olnud võimalus veenduda, et kindlasti leidub selles teavet, mis ametlikes allikates ei kajastu või on kaduma läinud. Eraviisiliselt pidas piiri- ja rahvaarvumuutuste ülevaadet ka Statistikaameti rahvastikuosakonna omaaegne juhataja Juta Bergvald. Ülevaade — lühidalt *Bergvald'i kaust* — sisaldab infot piirimuutustega kaasnenud rahvaarvuliikumistest aastatel 1970-1990, olles 1970 aastate esimesel poolel küllalt süsteemne. Käesoleva kogumiku koostamisel on Tepp'i ja Bergvald'i kaustast olnud eelkõige abi 1976 aastal toimunud piirimuutustega kaasatud rahvaarvude täpsustamisel.

Rajooniaruanne, statistikaaruanne ja rajooni taotlus on kuni 1970 aastani arhiveeritud Eesti Riigiarhiivis, hilisemate aastate kohta olev teave asub Statistikaametis, nagu ka register kogu ajavahemiku osas. Eraarhiivina ei ole Bergvald'i ja Tepp'i kaustad avalikult kättesaadavad. Tuleb tõdeda, et Statistikaametis asuvad materjalid osutusid laialipillatuks, kuid on kogumikutööde tõukel praeguseks uuesti kokku koondatud.

Alljärgnev ülevaade esitab Võrumaa 1959-1990 piirimuutused Eesti NSV Ülemnõukogu Teataja põhjal, mida kogumiku käsitusperioodi ulatuses on täiendatud rahvastikuandmetega kirjeldatud allikatest. Eri allikate lüngad ja vasturääkivused olid sedavõrd suured, et väärivad eraldi väljatoomist: tekstis on esitatud kolme põhiallika teave kaldkriipsude vahel järjekorras: *rajooniaruanne/ statistikaaruanne/ register*. Märge “–” tähistab vastava arvandme, märge “...” andmeallika puudumist.

1959 aasta. ENSV ÜP 24. jaanuari seadlusega vähendati rajoonide arvu Eestis. Kolmeteistkümne likvideeritud rajooni hulka kuulusid ka Antsla ja Vastseliina rajoon. Antsla, Kurenurme, Tsooru, Urvaste ja Varstu külanõukogu ning Antsla linn likvideeritud Antsla rajoonist ning Illi, Kapera, Meremäe, Misso, Obinitsa, Ruusmäe ja Saaluse külanõukogu Vastseliina rajoonist anti üle Võru rajoonile.

1960 aasta. ENSV ÜP 23. jaanuari seadlusega likvideeriti hulgaliselt külanõukogusid ning muudeti nende piire. Võru rajoonis läks likvideerimisele tervelt kümme külanõukogu. Kasaritsa ja Väimela külanõukogu likvideerimisel moodustati Võru külanõukogu, lisaks anti mõlemast maid Lasvale. Illi ja Saaluse külanõukogu liideti Vastseliina külanõukoguga, mõlemast sai osakese ka Meremäe. Vastseliina külanõukogust omakorda anti osa maid Lasvale. Likvideeritud Nursi külanõukogu liideti Rõugega ja Obinitsa külanõukogu Meremäega. Kurenurme külanõukogu jagati Urvaste ning Sõmerpalu vahel, Ruusmäe külanõukogu maad anti Missole ja Haanjale. Tsooru külanõukogu läks jagamisele Rõuge ja Varstu külanõukogu vahel ning Viitina külanõukogu jagati Haanja ja Rõuge vahel. Sama seadlus nimetas Kapera külanõukogu ümber Vastseliina külanõukoguks.

Sama aasta ENSV ÜP 3. septembri seadlusega muutus Võru ja Valga rajooni vaheline piir, mille tulemusena Võru rajoon sai enda valdusse Mõniste ja Haabsaare külanõukogu, mis Antsla rajooni likvideerimisele olid esialgu Valga rajooni sattunud. Tagasitlunud Haabsaare külanõukogu likvideeriti ja liideti Antslaga.

1961 aasta. ENSV ÜP 28. oktoobri seadlusega muudeti Rõuge ja Varstu külanõukogu vahelist piiri Varstu kasuks.

1962 aasta. ENSV ÜP 28. oktoobri seadlusega muudeti Võru ja Põlva maakonna piir — Võru loovutas Põlvale osa Lasva külanõukogu maadest.

1966 aasta. ENSV ÜP 28. juuli seadlusega kärbiti Võru rajooni maa-ala veelkord. Valga rajoonile anti 2500 ha Antsla külanõukogu maid koos 205/263/ ... inimesega.

1968 aasta. ENSV ÜP 27. detsembri seadlusega muudeti Võru linna piiri, mis läbi linna maa-ala laienes 366.2 ha võrra Võru külanõukogu arvelt. Maade üleandmine kaasas 574/318/ ... inimest. Rajoonisiselt muudeti samas ka Antsla, Lasva, Urvaste ja Võru külanõukogu piire: Antsla külanõukogu sai 698 ha suuruse täienduse Urvastest 68/ – / ... inimesega ning Võru külanõukogu omandas 2882 ha suuruse osa Lasvast 462/ – / ... inimesega.

1972 aasta. ENSV ÜP 25. veebruari seadlusega muudeti viie külanõukogu piire. Antsla külanõukogu sai 5717 ha maad koos 776/ – /846 inimesega Varstust ning 347 ha maad 38/ – /46 inimesega Urvastest. Lasva külanõukogu laienes 2995 ha võrra Võru külanõukogu arvel, piirimuutus kaasas 494/ – /514 inimest.

1976 aasta. ENSV ÜP 27. detsembri seadlus tõi kaasa muutuse veel nelja külanõukogu piirides. Laiendamisele kuulusid Vastseliina ja Võru külanõukogu, neist esimene sai 4469 ha täiendust Lasvast (384/ – / ... inimest) ning teine 111 ha Sõmerpalust (7/ – / ... inimest).

1990 aasta. Rajoonid nimetati taas maakondadeks, alustati eestilike maakonna- ja vallanimede taastamist.

Loetletud piirimuutuste rahvastikumõju on leidnud arvestamist kogumiku arvtabelites. Sündmusstatistika tabelites on rahvastiku liikumine ühest haldusüksusest teise toodud eraldi veeruna ja muidugi arvestatud kõigi näitajate leidmisel. Loendustabelite juures ei ole viiteid üksikutele piirimuutustele esitatud, loendusandmestiku võrdlemisel tuleb pöörduda ülaltoodud loetelu poole. Toetudes tavapärasele rahvastikustatistilisele metodoloogiale lähtub andmeesitus väikseimast omavalitsuslikust haldusüksusest, linnast või vallast. Nii jääb paratamatult kõrvale külaandmestik, mis rahvastiku väikesearvulisuse tõttu ei ole isikutunnuste lõikes ülevaatlik. Ometi on rahvaarv külade kaupa huvipakkuv ning loendusstatistikas on küla rahvaarv sama täpsusastmega kui valla, maakonna või riigi oma.

Õeldule toetudes on järgnevasse ossa koondatud külade rahvaarv kõigi nelja sõjajärgse rahvaloenduse lõikes. Esituslaadilt on eelistatud külade rühmitamist esmatasandi haldusüksuste kaupa, mis toob ühtlasi esile külanõukogude piiratud võrreldavuse. Nõnda ei pruugi tabelis samad külad eri loendustel üksteise kõrval paikneda, ja esituse pahupoolena tuleb kasutajal neid otsida vastava külanõukogu alt. Erandina on 1959 aasta külade rahvaarvud esitatud juba teisendatud kujul: vastavalt 1970 aasta loenduse struktuurile nii küla nime kui esmatasandi haldusüksuse mõttes. Ühelt poolt on selline esituslaad paratamatu, sest 1959 aasta loendusandmeid ei töödeldudki toimumisaegsetes piirides, teisalt võimaldab see saavutada tabeli mõnevõrra suuremat kompaktsust. Kahe esimese sõjajärgse loenduse külaandmed pärinevad 1970 aasta loenduse järel avaldatud kogumikust [ESKV 1972], 1979 aasta arvud samalaadsest hilisemast kogumikust [ESKV 1981].

5. MAAHALDUSÜKSUSTE RAHVASTIK LOENDUSAASTATEL 1959-1989

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Antsla k/n	2860	2468	Antsla k/n	3354	Antsla k/n	3366
Anne küla	48	43	Anne küla	46	Anne küla	44
Antsu küla	49	41	Antsu küla	65	Antsu küla	52
Boose küla	57	146				
Haabsaare küla	38	73	Haabsaare küla	74	Haabsaare küla	53
Härma küla	24	14				
Jõepera küla	124	84	Jõepera küla	63	Jõepera küla	47
Kaika küla	100	94	Kaika küla	73	Kaika küla	66
Kauksi küla	33	31				
			Kikkaoja küla	85	Kikkaoja küla	66
Kobela asund	375	301	Kobela alevik	508	Kobela alevik	576
Kobela küla	82	87				
Kollino küla	246	211	Kollino küla	324	Kollino küla	327
Kraavi küla	205	206	Kraavi küla	309	Kraavi küla	232
Kärsna küla	84	67				
			Litsmetsa küla	48	Litsmetsa küla	48
			Luhametsa küla	40	Luhametsa küla	33
Lusti küla	57	51	Lusti küla	82	Lusti küla	236
Madise küla	28	25	Madise küla	15	Madise küla	11
Mägiste küla	35	57				
Mähkli küla	63	41	Mähkli küla	41	Mähkli küla	28
Määrastu küla	25	28				
Nässmetsa küla	74	65				
Oe küla	164	99	Oe küla	72	Oe küla	62
			Piisi küla	42	Piisi küla	39
Rimmi küla	241	214	Rimmi küla	203	Rimmi küla	153
			Roosiku küla	97	Roosiku küla	56
			Savilöövi küla	87	Savilöövi küla	87
Saera küla	13	11				
Sika küla	22	12				
Soome küla	129	81	Soome küla	85	Soome küla	77
Säre küla	251	165	Säre küla	93	Säre küla	86
Taberlaane küla	51	37	Taberlaane küla	108	Taberlaane küla	94
			Tsooru küla	324	Tsooru küla	441
			Vana-Antsla alevik	388	Vana-Antsla alevik	382
Vana-Hauka küla	68	28				
			Viirapalu küla	25	Viirapalu küla	21
Villa küla	75	69				
Villaku küla	27	29				
Ähijärve küla	72	58	Ähijärve küla	57	Ähijärve küla	49
Haanja k/n	2699	2006	Haanja k/n	1748	Haanja k/n	1365
Abi küla	5	5				
Ala-Palu küla	33	24				
Ala-Suhka küla	26	12				
Ala-Tilga küla	9	10				
Antsumäe küla	9	5				
Ausina küla	4	2				
Haanja asundus	125	147	Haanja küla	226	Haanja küla	243
Haavistu küla	21	10				
Hanija küla	20	20				
Hinomäe küla	11	11				
Holdi küla	21	12	Holdi küla	42	Holdi küla	36
Hardomäe küla	8	6				
Horoski küla	22	14				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Huläku küla	25	27	Hulaku küla	73	Hulaku küla	40
Hurda küla	12	13				
Hämkoti küla	18	12				
Häälü küla	11	8				
Ihatsi küla	16	17				
Jaanimäe küla	11	6	Jaanimäe küla	62	Jaanimäe küla	42
Juhka küla	14	8				
Kaaratautsa küla	12	1				
Kallaste küla	11	10				
Kaloga küla	25	25				
Kanametsa küla	13	5				
Kergatsi küla	9	6	Kergatsi küla	43	Kergatsi küla	31
Kilomani küla	57	45	Kilomani küla	54	Kilomani küla	29
Kirbu küla	38	25				
Kotka küla	16	7				
Kriguli küla	18	12				
Kuiandi küla	7	7				
Kuklase küla	53	31	Kuklase küla	53	Kuklase küla	19
Kuura küla	30	21				
Kõomäe küla	51	25				
Kõrbjärvesaare küla	14	2				
Käanu küla	11	16	Käanu küla	46	Käanu küla	31
Kääraku küla	29	28	Kääraku küla	36	Kääraku küla	30
Külma küla	13	14				
Laisi küla	13	6				
Leibumäe küla	6	3				
Leoski küla	24	16				
Lillimõisa küla	17	9				
Loogamäe küla	22	15				
Luutsniku asundus	171	109	Luutsniku küla	112	Luutsniku küla	69
Lütsepa küla	50	37				
Mahtja küla	8	2				
Maiori küla	3	3				
Mallika küla	17	24	Mallika küla	29	Mallika küla	17
Mauri küla	19	18				
Meelaku küla	26	13				
Miilimäe küla	10	10				
Mikita I küla	17	15				
Mikita II küla	6	7				
Murati asundus	64	35	Murati küla	43	Murati küla	31
Mustahamba küla	24	15				
Mäepalu küla	19	15				
Mäe-Suhka küla	30	16				
Mäe-Tilga küla	21	11				
Märdimiku küla	18	14				
Naapka küla	6	3				
Palanumäe küla	26	15	Palanumäe küla	38	Palanumäe küla	30
Palli küla	68	37	Palli küla	37	Palli küla	21
Pallisoo küla	3	2				
Palujüri küla	10	6				
Pausakunnu küla	13	8				
Peedo küla	8	10				
Perajärve küla	8	8				
Perametsa küla	9	6				
Piipsemäe küla	48	40	Piipsemäe küla	52	Piipsemäe küla	37
Pillardi küla	33	13				
Plaani küla	40	15	Plaani küla	104	Plaani küla	58
Plaksi küla	49	34				
Posti küla	15	11				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Preeksa küla	14	7				
Pressi küla	53	41	Pressi küla	50	Pressi küla	29
Pukastu küla	8	11				
Pundi küla	16	9				
Purka küla	29	20				
Puspuri küla	27	14				
Raagi küla	16	7	Raagi küla	62	Raagi küla	57
Restu küla	17	12				
Ruusmäe asundus	171	183	Ruusmäe küla	231	Ruusmäe küla	277
Saagri küla	8	4				
Saika küla	15	14				
Saluora küla	15	7				
Sarise küla	11	14	Sarise küla	76	Sarise küla	49
Siksali küla	7	7				
Simula küla	10	8				
Soe küla	10	8				
Soodi küla	18	18	Soodi küla	35	Soodi küla	30
Sormuli küla	15	12				
			Suhka küla	48	Suhka küla	31
Sumbi küla	19	9				
Söödi küla	22	17				
Tootsi küla	11	7				
Trolla küla	29	35	Trolla küla	68	Trolla küla	47
Tseamäe küla	26	24				
Tsiiruli küla	16	7				
Tsolli küla	16	9				
Tsälbamäe küla	3	3				
Tulbasoo küla	6	8				
Tummelka küla	27	22				
Tuuka küla	39	28	Tuuka küla	41	Tuuka küla	26
Tõnkova küla	13	9				
Uue-Saaluse asundus	78	59	Uue-Saaluse küla	67	Uue-Saaluse küla	38
Uuri küla	19	7				
Vaalimäe küla	12	9				
Vaarkali küla	11	8				
Vakari küla	18	8	Vakari küla	20	Vakari küla	17
Vanakao küla	13	8				
Vanaussaia küla	7	6				
Vastsekivi küla	16	8				
Vihkla küla	18	18				
Villa küla	41	24				
Vorstimäe küla	17	15				
Vungi küla	7	7				
Vänni küla	6	5				
Lasva k/n	2576	2219	Lasva k/n	2031	Lasva k/n	1879
Antsumäe küla	23	11	Antsumäe küla	42	Antsumäe küla	28
Hellekunnu küla	34	22	Hellekunnu küla	42	Hellekunnu küla	22
Hindi küla	142	79				
Husari küla	63	43	Husari küla	48	Husari küla	33
Imaru küla	12	7				
Kaku küla	40	32				
Kamara küla	21	9				
Kannu küla	137	125	Kannu küla	52	Kannu küla	37
Kassioru küla	9	6				
Kõo küla	67	50				
Kõrgesilla küla	6	3				
Kõrgessaare küla	88	70	Kõrgessaare küla	45	Kõrgessaare küla	31
			Kääpa küla	186	Kääpa küla	313

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Kühmamäe küla	74	58				
Lasva asundus	161	198	Lasva küla	361	Lasva küla	421
Lauga küla	34	20	Lauga küla	52	Lauga küla	46
			Lehemetsa küla	39	Lehemetsa küla	25
Lindora küla	15	9				
			Listaku küla	46	Listaku küla	37
Loosi asundus	61	55				
Lossina küla	7	9				
Madala küla	82	70	Madala küla	60	Madala küla	47
			Mõrgi küla	25	Mõrgi küla	18
Mõssküla küla	9	8				
Mäessaare küla	18	18				
Nohja küla	8	7				
Noodase küla	62	52				
Noodas-Saaremaa küla	21	18	Noodasküla küla	44	Noodasküla küla	21
Nõnova küla	73	76	Nõnova küla	94	Nõnova küla	53
Oleski küla	54	28	Oleski küla	32	Oleski küla	14
Ortuma küla	48	40				
Otsa asundus	100	201	Otsa küla	245	Otsa küla	246
Paidra küla	56	39	Paidra küla	79	Paidra küla	62
Peraküla küla	39	27				
Pikakannu küla	75	21	Pikakannu küla	34	Pikakannu küla	18
Pikaniidu küla	9	5				
Pikasilla küla	27	24				
Pille I küla	62	43				
Pille II küla	21	14				
Pindi asundus	77	83	Pindi küla	89	Pindi küla	61
Pruusa küla	13	13				
			Puusepa küla	127	Puusepa küla	113
Puutli küla	19	19				
Rusima küla	10	8				
Tsircgaski küla	111	99				
Sooküla küla	30	35	Sooküla küla	75	Sooküla küla	59
Sute küla	42	28				
Tabina küla	60	57				
Tahma küla	24	24				
Tamme küla	45	36				
			Tammeveski küla	28	Tammeveski küla	24
Tammsaare küla	28	26				
Tautsa küla	17	10				
Tilga küla	22	19				
Tiri küla	48	51				
Tissi küla	20	15				
Tohkri küla	37	17				
Tornimäe küla	24	13				
Tsolgo küla	148	140	Tsolgo küla	186	Tsolgo küla	150
Tõutsimäe küla	8	7				
Tüütsmäe küla	28	16				
Virve küla	7	6				
Meremäe k/n	4299	3260	Meremäe k/n	2688	Meremäe k/n	2191
Ala-Tsumba küla	28	22				
Andrikova küla	44	19	Andrikova küla	40	Andrikova küla	41
Helbi küla	33	30	Helbi küla	92	Helbi küla	78
Hilande küla	40	19	Hilande küla	68	Hilande küla	31
Hillakeste küla	23	15				
Hinniala küla	12	5				
Holdi küla	13	11				
Härma küla	25	14	Härma küla	43	Härma küla	29

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Ignase küla	25	9				
Indra küla	16	14				
Jaanimäe küla	42	41				
Jermakova küla	43	43				
Juusa küla	9	6				
Jõksi küla	40	29	Jõksi küla	40	Jõksi küla	26
Kalatsova küla	41	40	Kalatsova küla	38	Kalatsova küla	17
Kangavitsa küla	10	8				
Kapera küla	65	38	Kapera küla	80	Kapera küla	66
Karamsina küla	11	8				
Kastamara küla	21	15				
Kerba küla	15	13	Kerba küla	41	Kerba küla	35
Kerepäälse küla	69	51	Kerepäälse küla	53	Kerepäälse küla	35
Kiiova küla	19	9				
Kiislova küla	47	37	Kiislova küla	48	Kiislova küla	26
Kiksova küla	39	27	Kikseva küla	30	Kikseva küla	17
Kitse küla	0	13	Kitse küla	106	Kitse küla	77
Klistino küla	11	8				
Kornitsa küla	12	12				
Korski küla	11	7	Korski küla	45	Korski küla	37
Kossikova küla	8	3				
Kropkova küla	5	6				
Kuige küla	26	16	Kuige küla	56	Kuige küla	45
Kuksina küla	81	49	Kuksina küla	48	Kuksina küla	31
Kusnetsova küla	12	5				
Kõrve küla	41	35				
Kõõru küla	40	26				
Küllatova küla	114	92	Küllatova küla	50	Küllatova küla	29
Lepa küla	43	24				
Lindsi küla	37	20				
Lutja küla	11	6				
Maaslova küla	28	22				
Marinova küla	15	9				
Martsino küla	14	10				
Maslova küla	5	5				
Meeksi asundus	49	44				
Meeksi küla	146	93	Meeksi küla	123	Meeksi küla	96
Meldova küla	7	5				
Melso küla	16	16				
Meremäe asund	102	97				
Meremäe küla	48	45	Meremäe küla	204	Meremäe küla	275
Miku küla	27	20				
Mutsu küla	31	11				
Möldri küla	127	109	Möldri küla	106	Möldri küla	63
Navike küla	52	25				
Obinitsa küla	147	207	Obinitsa küla	294	Obinitsa küla	321
Olehkova küla	38	23				
Ostrova küla	64	26	Ostrova küla	22	Ostrova küla	11
Paklova küla	15	11				
Palakeste küla	10	6				
Palande küla	19	16				
Palo küla	33	11	Palo küla	29	Palo küla	16
Palovere küla	7	6				
Pelsi küla	25	18				
Plessi asundus	53	43	Plessi küla	42	Plessi küla	25
Pliia küla	37	34				
Poksa küla	15	11				
Polovina küla	31	20	Polovina küla	67	Polovina küla	39
Puista küla	24	14				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Pörste küla	9	9				
Raadi küla	17	9				
Raba küla	17	9				
Raotu küla	26	13				
Rokino küla	47	45	Rokina küla	48	Rokina küla	43
Ruutsi küla	45	33				
Saarde küla	3	3				
Savioja küla	11	12				
Seretsova küla	43	36				
Serga küla	55	51	Serga küla	39	Serga küla	20
Sirkova küla	65	30				
Solova küla	7	6				
Sulbi küla	26	21				
Talka küla	31	20				
Tallikeste küla	26	8				
Tedressaare küla	27	11				
Tellaste küla	15	13	Tellaste küla	41	Tellaste küla	29
Tepia küla	31	18				
Tessova küla	28	23				
Teterova küla	23	16	Teterova küla	53	Teterova küla	22
Tedre küla	12	6				
Tiirhanna küla	74	52				
Tiklitsa küla	43	25				
Tobrova küla	86	54	Tobrova küla	54	Tobrova küla	26
Treiali küla	39	16				
Triigina küla	26	11				
Tõrkonde küla	29	24				
Tsirgu küla	57	61	Tsirgu küla	90	Tsirgu küla	64
Tupleva küla	27	22				
Tuulova küla	22	8				
Tääglova küla	90	46	Tääglova küla	38	Tääglova küla	27
Ulaskova küla	48	26				
Uusvada küla	135	96	Uusvada küla	152	Uusvada küla	94
Vaaksaare küla	23	13				
Vaarkali küla	17	7				
Vareste küla	16	9				
Vasla küla	50	41				
Vastseliina asundus	194	252	Vahtseliina küla	211	Vahtseliina küla	194
Veretina küla	67	37	Veretina küla	27	Veretina küla	12
Vinski küla	46	32				
Viro küla	21	11				
Võmmorski küla	178	142	Võmmorski küla	170	Võmmorski küla	194
Väike-Härma küla	13	15				
Väike-Serga küla	50	47				
Väike-Ulaskova küla	17	19				
Misso k/n	2269	1762	Misso k/n	1395	Misso k/n	1071
Hino küla	32	16	Hino küla	46	Hino küla	34
Hindsa küla	61	31				
Herosoo küla	14	13				
Häärmani küla	10	12				
Hürsiküla	43	31				
Kaubi küla	22	23				
Konsa küla	11	8				
Kimalase küla	27	26	Kimalase küla	39	Kimalase küla	22
Kivioru küla	58	59	Kivioru küla	61	Kivioru küla	41
Korla küla	20	17				
Kossa küla	14	6				
Kriiva asundus	114	56				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Kriiva küla	24	18	Kriiva küla	44	Kriiva küla	22
Kure küla	37	31				
Kõrgessaare küla	17	14				
Käbli küla	53	23	Käbli küla	51	Käbli küla	40
Kärina küla	61	35	Kärina küla	55	Kärina küla	35
Leimani küla	38	28				
Lemmatsi küla	57	48				
Lüta küla	53	65				
			Luhamaa küla	73	Luhamaa küla	31
Mauri küla	46	27	Mauri küla	35	Mauri küla	12
Misso alevik	122	220	Misso alevik	326	Misso alevik	368
Misso asundus	121	110	Missoküla küla	74	Missoküla küla	65
Mokra küla	62	41	Mokra küla	49	Mokra küla	28
Muraski küla	35	20				
Määsi I küla	75	63	Määsi küla	106	Määsi küla	91
Määsi II küla	32	48				
Möldre küla	16	11	Möldre küla	42	Möldre küla	21
Napi küla	49	23				
Parmu küla	27	14				
Pedeja küla	19	18				
Pruntova küla	40	21				
Pulli küla	133	43				
Pupli küla	18	10				
Põnni küla	47	44	Põnni küla	63	Põnni küla	43
Põrste küla	41	20				
Pältre küla	22	20	Pältre küla	33	Pältre küla	30
Rammuka küla	56	35	Rammuka küla	77	Rammuka küla	45
Rebase küla	15	9				
Ritsika küla	24	23	Ritsiko küla	49	Ritsiko küla	32
Saagri küla	31	35				
Saagrimäe küla	24	15				
Saika küla	14	15				
Sakuti küla	21	14				
Sandi küla	37	22				
Sapi küla	9	9				
Savimäe küla	27	25				
Savioja küla	33	21				
Siksali küla	44	42				
Teaste küla	17	14	Teaste küla	53	Teaste küla	46
Tiilike küla	57	42	Tiilike küla	78	Tiilike küla	40
Tika küla	44	18				
Tootsi küla	11	6				
Tserepi küla	36	30				
Tsiistre küla	80	55	Tsiistre küla	41	Tsiistre küla	25
Väike-Tiilike küla	18	19				
Mõniste k/n	2188	1647	Mõniste k/n	1436	Mõniste k/n	1321
Ahelo küla	19	11				
Aidamäe küla	13	7				
Ala-Kasa küla	10	5				
Ala-Luustoja küla	7	3				
Ala-Põru küla	16	5				
Ala-Villike küla	8	6				
Andruse küla	39	14				
Antsi küla	11	5				
Aru küla	18	10				
Borodino küla	49	21				
Horsti küla	29	26				
Härbali küla	13	13				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Hürova küla	59	47	Hürova küla	52	Hürova küla	50
Hüti küla	25	24	Hüti küla	47	Hüti küla	46
Jaanimäe küla	10	10				
Jaanuse küla	11	7				
Järve küla	11	2				
Kalkahju küla	10	4				
Kallaste küla	34	27	Kallaste küla	47	Kallaste küla	38
Kerisöödi küla	60	33	Karisöödi küla	55	Karisöödi küla	57
Kerahansu küla	36	25				
Kikkoja küla	23	16				
Kilvaku küla	9	9				
Kingu küla	11	8				
Kirsi metsavahimaja	5	1				
Koemetsa küla	11	14	Koemetsa küla	26	Koemetsa küla	24
Kolgamäe küla	5	4				
Konnu küla	18	13				
Korva küla	3	2				
Kuutsi küla	82	30	Kuutsi küla	159	Kuutsi küla	128
Lambasoo küla	20	12				
Leppura küla	12	6				
Liivaku küla	11	7				
Luhtu küla	24	19				
Lüüsi küla	18	5				
Masa küla	11	7				
Mehla küla	8	4				
Mõniste asundus	146	174				
Mõniste küla	73	47	Mõniste küla	224	Mõniste küla	304
Mõtuskonnu küla	19	10				
Mäe-Luustoja küla	6	2				
Mäe-Veski küla	14	8				
Mäe-Villike küla	9	5				
Naha küla	11	7				
Parmupalu küla	28	22	Parmupalu küla	37	Parmupalu küla	30
Partsi küla	12	11				
Peebu küla	11	5	Peebu küla	21	Peebu küla	14
Peeli küla	16	27				
Perajärve küla	4	5				
Perakonnu küla	7	3				
Pihkura küla	15	7				
Pulli küla	14	11				
Puudiste küla	12	5				
Põlde küla	7	9				
Päla küla	18	11				
Rautsa küla	6	8				
Roogsoo küla	46	31				
Rudina küla	20	11				
Sakurgi küla	45	25	Sakurgi küla	17	Sakurgi küla	9
Sarapuu metsavahimaja	2	6				
Saru asund	193	193				
Saru küla	242	197	Saru küla	389	Saru küla	377
Sara asundus	19	13				
Singa küla	20	11	Singa küla	25	Singa küla	20
Soe küla	3	2				
Suuretamme küla	7	2				
Sõõru küla	10	5				
Tiitsa küla	125	109	Tiitsa küla	92	Tiitsa küla	51
Tundu küla	19	29	Tundu küla	50	Tundu küla	43
Tursa küla	53	22	Tursa küla	56	Tursa küla	34
Tämbelse küla	12	11				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Ura küla	7	5				
Utiksaare küla	41	19				
Utra küla	17	6				
Vastse-Roosa asundus	120	111	Vastse-Roosa küla	95	Vastse-Roosa küla	56
			Villike küla	44	Villike küla	40
Rõuge k/n	3356	3036	Rõuge k/n	2481	Rõuge k/n	2314
Ahitse küla	13	8				
Ala-Haki küla	3	1				
Ala-Pundi küla	5	4				
Ala-Rõuge küla	55	76				
Arossa küla	9	4				
Haki küla	5	2	Haki küla	75	Haki küla	62
Hallimäe küla	23	7				
Hansi küla	59	49				
Heedu küla	29	29				
Heibri küla	60	32	Heibri küla	62	Heibri küla	60
Hino küla	28	27				
Hote küla	8	5				
Hurda küla	56	46	Hurda küla	76	Hurda küla	76
Häramäe küla	14	11				
Jaanipeebu küla	36	32				
Jugumetsa küla	16	13	Jugumetsa küla	49	Jugumetsa küla	44
Järve küla	10	14				
Järvepalu küla	78	45	Järvepalu küla	40	Järvepalu küla	39
Kadeni küla	23	14				
Kahru küla	26	18				
Kaluka küla	15	8				
Karaski küla	10	9				
Kaugu I küla	34	27	Kaugu küla	76	Kaugu küla	48
Kaugu II küla	43	42				
Kaveldi küla	15	10	Kaveldi küla	40	Kaveldi küla	33
Kellamäe küla	44	31	Kellamäe küla	66	Kellamäe küla	53
Kogre küla	16	13				
Koke küla	24	20				
Kukejüri küla	14	13				
Kokemäe küla	25	24	Kokemäe küla	76	Kokemäe küla	72
Kolga küla	21	18				
Kuklase küla	22	24				
Kurgjärve küla	22	14				
Kurvitsa küla	40	37				
Kuuda küla	23	20				
Kõrgeperve küla	29	25				
Lauri küla	60	53	Lauri küla	65	Lauri küla	65
Listaku küla	23	21				
Lükka küla	39	18				
Marjamäe küla	7	8				
Matsi I küla	59	37				
Matsi II küla	21	21				
Mikita küla	10	8				
Muduri küla	19	13				
Muhkametsa küla	26	35	Muhkametsa küla	56	Muhkametsa küla	57
Murdemäe küla	23	9				
Mustahamba küla	61	33	Mustahamba küla	81	Mustahamba küla	87
Mõõlu küla	23	22	Mõõlu küla	49	Mõõlu küla	36
Mäe-Rõuge küla	129	146				
Märdi küla	29	26				
Möldri küla	22	21				
Nilbe küla	36	19				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Nogo küla	32	25	Nogo küla	121	Nogo küla	93
Ortimäe küla	18	21	Nursi küla	243	Nursi küla	220
Oru küla	17	16				
Paaburissa küla	10	12				
Pugestu küla	22	11				
Pulli küla	14	14				
Põdra küla	5	22	Pärlijõe küla	65	Pärlijõe küla	53
Püssa küla	21	17				
Rasva küla	30	32	Rasva küla	68	Rasva küla	58
Raudsepa küla	13	9				
Rebase küla	30	29				
Rebase küla	17	12				
Riitsilla küla	52	42	Riitsilla küla	60	Riitsilla küla	42
Ristemäe küla	21	19	Ristemäe küla	99	Ristemäe küla	64
Roobi küla	24	23				
Rooksu küla	11	15				
Rõuge asundus	80	218	Ruuga küla	108	Ruuga küla	81
Saarlase küla	82	78	Rõuge alevik	458	Rõuge alevik	545
Sadra küla	82	49	Saarlase küla	79	Saarlase küla	68
			Sadrametsa küla	38	Sadrametsa küla	31
Saki küla	10	15				
Savimäe küla	28	11				
Savioru küla	39	31				
Sikalaane küla	6	5				
Sikasoo küla	29	26				
Simmuli küla	27	19				
Soekõrtsi küla	22	18				
Soemõisa küla	16	14				
Soomeoru küla	21	15				
Suure-Ruuga küla	54	48				
Sänna asundus	160	139	Sänna küla	101	Sänna küla	95
Tallima küla	27	23				
Tautsa küla	60	37	Tautsa küla	72	Tautsa küla	57
Tealase küla	23	25				
Tilgu küla	25	18				
Tindi küla	41	38				
Tootsi küla	25	22				
Tsutsu küla	15	11				
Utesoo küla	22	21				
Utsali küla	21	18				
Vadsa küla	16	14				
Vana-Kuuste küla	49	42				
Vanamõisa küla	31	42				
Vastse-Nursi asundus	201	181				
Viitina asundus	173	182	Viitina küla	158	Viitina küla	175
Villiksaare küla	12	8				
Väike-Ruuga küla	53	58				
Õöbikuoru küla	29	29				
Sõmerpalu k/n	3064	2563	Sõmerpalu k/n	2223	Sõmerpalu k/n	2136
Aidaku küla	12	17	Aidaku küla	96	Aidaku küla	81
			Ala-Järvere küla	67	Ala-Järvere küla	37
Ala-Põdra küla	42	36				
Haava küla	23	10				
Hammaste küla	65	42				
Hansi küla	26	23				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Hargi küla	88	57	Hargi küla	63	Hargi küla	43
Heeska küla	14	6				
Hindriku küla	45	35				
Horma küla	19	21				
Hänike küla	119	101	Hänike küla	85	Hänike küla	70
Järvere asund	73	121	Järvere küla	180	Järvere küla	204
Ala-Järvere küla	112	78				
Mäe-Järvere küla	91	63				
Kaagu küla	49	21				
			Kahro küla	36	Kahro küla	28
Keema küla	72	55	Keema küla	117	Keema küla	78
Kurenurme küla	113	96	Kurenurme küla	105	Kurenurme küla	95
			Kärgula küla	87	Kärgula küla	78
Kööri küla	17	10				
Lakovitsa küla	12	5				
Lauri küla	6	3				
Leisu küla	40	33	Leiso küla	51	Leiso küla	32
Liiva küla	67	55				
Lilli-Anne küla	219	171	Lilli-Anne küla	74	Lilli-Anne küla	52
			Linnamäe küla	142	Linnamäe küla	210
Majala küla	44	33	Majala küla	28	Majala küla	30
Make küla	5	8				
Metsaküla küla	26	26				
Mustja I asundus	33	27	Mustja küla	45	Mustja küla	28
Mustja II asundus	155	109				
Mustja küla	90	75				
Mõisaküla küla	192	293				
			Mäe-Järvere küla	63	Mäe-Järvere küla	47
Mäe-Põdra küla	9	9				
			Osula küla	339	Osula küla	402
Pritsi küla	44	30				
Proosu küla	4	3				
Pulli-Kahro küla	87	49				
Puna küla	39	28				
Rummi küla	74	40	Rummi küla	42	Rummi küla	27
Sulbi-Kiitski küla	123	133	Sulbi küla	125	Sulbi küla	125
Sõmerpalu I asund	27	12	Sõmerpalu alevik	309	Sõmerpalu küla	92
Sõmerpalu II asund	281	237				
Sõmerpalu jaama asund	58	60				
Sõmerpalu küla	206	140	Sõmerpalu küla	131	Sõmerpalu alevik	337
Tepo küla	9	2				
Utita küla	29	12	Utita küla	38	Utita küla	40
Utsali küla	72	59				
Vagula küla	14	14				
Võhandu küla	119	105				
Urvaste k/n	2617	2247	Urvaste k/n	1937	Urvaste k/n	1707
Hansi küla	48	39				
Horma-Kärsna küla	49	26				
Kallaste küla	100	80				
Kassi küla	107	90	Kassi küla	125	Kassi küla	85
Keema-Kerge küla	84	62				
Küisa küla	68	65				
Kirikuküla küla	122	102	Kirikuküla küla	94	Kirikuküla küla	47
Koigu asundus	148	124	Koigu küla	112	Koigu küla	73
Kuldre küla	121	114	Kuldre küla	204	Kuldre küla	212
Kõlbi küla	58	40	Kõlbi küla	105	Kõlbi küla	99
Lauri küla	32	29				
Lutika-Piitsa küla	79	73				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Lümatu küla	53	31	Lümatu küla	117	Lümatu küla	95
Matsi küla	35	20				
Matsi-Tiidu küla	41	29				
Miku küla	4	1				
Paluküla küla	58	46				
Palumõisa küla	91	105				
Peebu küla	125	104				
Pihleni küla	63	43	Pihleni küla	88	Pihleni küla	84
Piiri küla	89	110				
Punde küla	71	61				
Puustuse küla	55	39				
Restu I küla	97	60				
Restu II küla	62	102				
Risttee I küla	70	52				
Risttee II küla	73	63				
Ruhingu küla	55	39	Ruhingu küla	108	Ruhingu küla	72
Teku-Suntsi küla	32	32	Toku küla	64	Toku küla	44
Tsiksi küla	54	38				
Uhtjärve küla	95	87	Uhtjärve küla	96	Uhtjärve küla	104
Urvaste asundus	59	46	Urvaste küla	172	Urvaste küla	150
Uue-Antsla küla	87	62	Uue-Antsla küla	231	Uue-Antsla küla	285
			Vaabina küla	249	Vaabina küla	242
Vastse-Antsla asundus	166	180				
Visela küla	66	53	Visela küla	172	Visela küla	115
Varstu k/n	3536	3053	Varstu k/n	1733	Varstu k/n	1484
Alaküla küla	34	34				
Alska küla	37	49				
Haavikolga küla	34	32				
Hallimäe küla	37	19				
Harju küla	59	34				
Hindsiku küla	67	55	Hintsiko küla	71	Hintsiko küla	47
Hinnimäe küla	13	10				
Hurda küla	14	14				
Jaama küla	49	51				
Kahrusoo küla	28	11				
Kangsti küla	68	60	Kangsti küla	102	Kangsti küla	90
Kannusaare küla	26	21				
Kautsi küla	10	8				
Kerikutsi küla	28	17				
Kikkaoja küla	30	18				
Krabi asundus	105	133	Krabi küla	120	Krabi küla	152
Kõrgepalu asundus	123	110	Kõrgepalu küla	123	Kõrgepalu küla	84
Laane küla	76	53				
Lalli küla	38	30				
Lambri küla	11	9				
Laurimäe-Trooda küla	24	15	Laurimäe küla	18	Laurimäe küla	1
Liguri küla	32	20	Liguri küla	47	Liguri küla	34
Litsmetsa küla	64	66				
Luhametsa küla	98	77				
Lüütsepa küla	59	51	Lüütsepa küla	40	Lüütsepa küla	29
Matsi küla	105	114	Matsi küla	121	Matsi küla	107
Metsaküla küla	66	16				
Metstaga küla	65	48	Metstaga küla	26	Metstaga küla	15
Mutemetsa küla	38	29	Mutemetsa küla	23	Mutemetsa küla	24
Naadi küla	68	37				
Ohe küla	20	21				
Orandu küla	16	24				
Paganamaa küla	36	19	Paganamaa küla	51	Paganamaa küla	56

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Pakla küla	28	18				
Paluküla küla	31	12				
Piisi küla	31	19				
Puustuse küla	37	30				
Pulsti küla	43	42				
Punsa küla	39	62	Punsa küla	65	Punsa küla	32
Punaku küla	32	22				
Pähni küla	29	27	Pähni küla	23	Pähni küla	14
Päka küla	52	34				
Raudsepa I küla	25	21	Raudsepa küla	38	Raudsepa küla	20
Raudsepa II küla	34	26				
Rebase küla	23	8				
Roosa küla	181	139				
Roosiku küla	127	67				
Saarepera küla	11	9				
Sadulmetsa küla	23	16				
Saksniidu küla	12	8				
Saratoki-Rüütli küla	56	40				
Savikõrtsi küla	42	31				
Savira küla	31	20				
Savilöövi küla	74	79				
Seveli küla	13	8				
Sika küla	34	18				
Sokari küla	36	21				
Soolätte küla	41	23	Soolätte küla	44	Soolätte küla	23
Sulemõisa küla	35	21				
			Tagakolga küla	61	Tagakolga küla	44
Tikuta küla	35	29				
Tsooru asundus	177	173				
Vahi küla	24	22				
			Vana-Roosa küla	134	Vana-Roosa küla	111
Varstu asund	107	130	Varstu alevik	592	Varstu alevik	570
Varstu alevik	416	510	Viru küla	34	Viru küla	31
Viirapalu küla	16	16				
Viru küla	63	47				
Vastseliina k/n	2965	2363	Vastseliina k/n	2465	Vastseliina k/n	2110
Ala-Viitka küla	17	9				
Andu küla	17	17				
Andrimäe küla	20	15				
Haava küla	39	23	Haava küla	33	Haava küla	20
Halla küla	30	30	Halla küla	17	Halla küla	10
Heinasoo küla	36	22	Heinasoo küla	41	Heinasoo küla	31
Hinsa küla	7	7	Hinsa küla	63	Hinsa küla	41
Holsta küla	34	29	Holsta küla	29	Holsta küla	25
Illi küla	182	66	Illi küla	76	Illi küla	57
Indra küla	12	6				
Jeedasküla küla	80	69	Jeedasküla küla	68	Jeedasküla küla	58
Joora küla	34	17				
Juraski küla	68	43	Juraski küla	53	Juraski küla	50
Järvemäe küla	12	7				
Kaagu küla	33	16	Kaagu küla	36	Kaagu küla	30
Kalluga küla	26	26				
Karatsimäe küla	23	9				
Keldo küla	8	3				
Kelleri küla	5	0				
Kiimago küla	31	17				
Kirikumõisa küla	42	30				
Kirikumäe küla	14	10	Kirikumäe küla	18	Kirikumäe küla	16

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Kivestu küla	13	7				
Kiviküla küla	17	15				
Kolotsi küla	15	11				
Kunnu-Kolga küla	10	2				
Kunnumäe küla	7	2				
Kurekivi küla	24	21				
Kutsaküla	4	4				
Kutsamäe küla	23	23				
Kõo küla	34	21	Kõo küla	31	Kõo küla	26
Käpa küla	24	14				
Külaoru küla	90	101	Külaoru küla	120	Külaoru küla	103
Kündja küla	22	22	Kündja küla	77	Kündja küla	44
Lalli küla	42	28				
Lauri küla	29	21				
			Lindora küla	51	Lindora küla	35
			Loosi küla	112	Loosi küla	88
Luhte küla	30	19				
Mära küla	23	16				
			Ortuma küla	69	Ortuma küla	45
Palakeste küla	25	17				
Palokutsa küla	52	41				
Palovere küla	50	48	Paloveere küla	40	Paloveere küla	31
Pari küla	19	14	Pari küla	29	Pari küla	19
Perametsa küla	60	32	Perametsa küla	43	Perametsa küla	29
Petruse küla	37	30				
Plussa küla	16	13				
Prantsumetsa küla	11	6				
Pulli küla	15	7				
Punsu küla	2	1				
			Puutli küla	31	Puutli küla	28
Põlsu küla	2	3				
Pütsepa küla	30	17				
Rauba küla	64	51				
Raudmäe küla	26	20				
Raudoja küla	6	3				
Ronkuse küla	21	7				
Rootsi küla	21	14				
Saarde küla	56	38	Saarde küla	33	Saarde küla	28
Savihoovi küla	16	10				
Surja küla	15	10				
			Sutte küla	35	Sutte küla	32
			Tabina küla	32	Tabina küla	26
Tsolli küla	41	19	Tsolli küla	39	Tsolli küla	32
Tsoroka küla	48	34				
Tsäpsi küla	31	27				
Tsäpsi-Morosoo küla	13	15				
Tõlva küla	22	12				
Vaarkali küla	49	36	Vaarkali küla	19	Vaarkali küla	10
Vadsa küla	28	15				
Valdi küla	2	2				
Vana-Saaluse küla	121	71	Vana-Saaluse küla	47	Vana-Saaluse küla	50
Vastseliina alevik	809	848	Vastseliina alevik	972	Vastseliina alevik	926
			Vatsa küla	33	Vatsa küla	26
Viitka küla	26	51	Viitka küla	131	Viitka küla	135
Viro küla	4	5				
Voki küla	50	48	Voki küla	87	Voki küla	59
Võru k/n	5324	5564	Võru k/n	4987	Võru k/n	5135
Ala-Väiso küla	27	20				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Antsu küla	23	18				
Arussa küla	13	12				
Haigri küla	65	56				
Hallamäe küla	11	7				
Hannuste küla	27	27				
Hindo küla	7	6				
Hinni küla	8	8				
Holopi küla	21	18				
Holsta küla	16	15				
Hämmsaare küla	7	6				
Issaku küla	17	14				
Jaama küla	303	260				
Juba asundus	49	40	Juba küla	67	Juba küla	48
Jugo küla	27	21				
Kaabistu küla	16	20				
Kaasjärve küla	7	4				
Kabuna küla	24	17				
Kahrometsa küla	25	14				
Kanametsa küla	53	44				
Kanariku küla	67	70				
			Kasaritsa küla	94	Kasaritsa küla	80
Kiimariigi küla	31	16				
Kirepi küla	24	22				
Kirumpää küla	107	155	Kirumpää küla	197	Kirumpää küla	149
Kolepi küla	34	18	Kolepi küla	68	Kolepi küla	45
Kolu küla	21	11				
Kolureino küla	14	8	Koloreino küla	37	Koloreino küla	18
Kose küla	123	269	Kose alevik	421	Kose alevik	547
Kubija tee	56	36				
Kuljusmetsa küla	11	4				
Kusma küla	15	13				
Kõrgemäe küla	41	40				
Kärnamäe küla	28	21	Kärnamäe küla	16	Kärnamäe küla	11
Kääpa küla	268	265				
Käätso küla	37	26	Käätso küla	89	Käätso küla	65
Lalli küla	18	18				
Lapi küla	114	98				
Lehemetsa küla	68	50				
Liitva küla	15	13				
Linnamäe küla	12	3				
Listaku küla	44	35				
Lompka küla	41	32	Lompka küla	53	Lompka küla	30
Loosu küla	161	159	Loosu küla	153	Loosu küla	152
Lüüsi küla	10	9				
Lüüste küla	10	11				
Meegumäe küla	46	39	Meegomäe küla	149	Meegomäe küla	485
Meeldemäe küla	14	8				
Meeliku küla	41	34	Meeliku küla	74	Meeliku küla	46
Miiksaare küla	4	4				
Mõisamäe küla	28	14	Mõisamäe küla	14	Mõisamäe küla	9
Mõksi küla	10	11	Mõksi küla	48	Mõksi küla	33
Mõlgamäe küla	14	14				
Mõrgi küla	32	26				
Mäeküla küla	12	7				
Mäe-Väiso küla	40	40				
Navi küla	257	240	Navi küla	247	Navi küla	197
Nooska küla	7	5	Nooska küla	45	Nooska küla	29
Oru-Alla küla	11	4				
Orupealse küla	12	17				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Palometsa küla	54	94	Palometsa küla	98	Palometsa küla	57
Parksepa asund	134	363	Parksepa alevik	634	Parksepa alevik	826
Puiga küla	34	90	Puiga küla	169	Puiga küla	350
Punsaku küla	27	22				
Puusepa küla	89	74				
Põdrametsa küla	3	5				
Raiste küla	44	67	Raiste küla	180	Raiste küla	145
Raudsepa küla	13	6				
Reede küla	16	14				
Roosisaare küla	31	24	Roosisaare küla	33	Roosisaare küla	31
Rootsi küla	6	17				
Räestkunnu küla	6	8				
Räpo küla	20	16	Räpo küla	40	Räpo küla	33
Räpometsa küla	92	52				
Sammuka küla	20	16				
Sanemäe küla	15	14				
Savikunnu küla	5	5				
Sibula küla	11	8				
Sika küla	32	31	Sika küla	74	Sika küla	56
Soe küla	52	35				
Soemetsa küla	87	48				
Sossi küla	51	28				
			Tagaküla küla	127	Tagaküla küla	97
Tinnuste küla	16	28				
Tolga küla	7	10				
Tootsi küla	45	39	Tootsi küla	60	Tootsi küla	44
Tulba küla	13	17				
Umbsaare küla	8	7	Umbsaare küla	39	Umbsaare küla	32
Utra küla	25	24				
Uue-Kasaritsa küla	49	39				
Vadsa küla	5	1				
Vagula I küla	181	171	Vagula küla	137	Vagula küla	123
Vagula II küla	25	19				
Valsiniidu küla	21	20				
Vana-Kasaritsa asundus	81	74				
Vana-Nursi asund	269	157				
Vana-Nursi küla	53	48	Vana-Nursi küla	78	Vana-Nursi küla	28
Vaestelaste küla	20	14				
Verijärve küla	30	39	Verijärve küla	94	Verijärve küla	116
Viimäe küla	6	5				
Villa küla	58	42				
Võlsi küla	50	101	Võlsi küla	106	Võlsi küla	85
Võru asundus	143	166	Võrumõisa küla	159	Võrumõisa küla	126
Võrusoo küla	60	41	Võrusoo küla	21	Võrusoo küla	7
Väha küla	15	12				
Väimela asund	461	776	Väimela alevik	1126	Väimela alevik	1005
Väimela-Suurküla küla	45	43				
Väimela-Tagaküla küla	109	100				
			Väiso küla	40	Väiso küla	30
Õnnemäe küla	43	42				
Kokku	37753	32188	Kokku	28478	Kokku	26079

6. VIITED

- Anderson, Barbara, Kalev Katus, Brian Silver (1994). Developments and Prospects for Population Statistics in Countries of the Former Soviet Union. *Population Index*, vol.60, no.1, pp.4-20.
- Anderson, Barbara, Brian Silver (1985). "Permanent" and "Present" Populations in Soviet Statistics. *Soviet Studies*, vol.37, no.3, pp.386-402.
- Anderson, Barbara, Brian Silver (1986). Infant Mortality in the Soviet Union: Regional Differences and Measurement Issues. *Population and Development Review*, vol.12, no.4, pp.705-738.
- Andreev, Evgeni, Leonid Darski, Tatjana Harkova (1998). *Demografitsheskaja istoria Rossii: 1927-1959*. Moskva, Informatika.
- Arens, Ilmar (1994). *Peipsitagused eestlased*. Tartu, Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Baburin, Aleks, Kaja Gornoi, Mall Leinsalu, Mati Rahu (1997). *Eesti suremusatlas*. Tallinn, EKMI.
- Chesnais, Jean-Claude (1992). *The Demographic Transition. Stages, Patterns, and Economic Implications*. Oxford, Clarendon Press.
- Council of Europe (2002). *Recent Demographic Developments in Europe*. Strasbourg, CoE.
- Courbage, Youssef, Paul Compton (2002) (Eds). *Immigrant Populations in Europe*. Strasbourg, CoE.
- Eesti Kirjanduse Selts (1926). *Võrumaa. Maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus*. Tartu, EKS.
- ESK (1942). *Eesti Statistika Kuukiri*. Tallinn.
- Eesti Statistikaamet (2001). *Eesti statistika aastaraamat*. Tallinn, ESA.
- Eesti Statistikaamet (2001-2002). *2000 aasta rahva ja eluruumide loendus*. I-VI. Tallinn, ESA.
- Eesti Statistikaamet (2003). *Eesti piirkondlik statistika 2002*. Tallinn, ESA.
- EKDK (1992a). *Eesti rahvastiku regionaalne andmepank I*. RU, sari A, nr.29. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1992a). *Eesti rahvastiku regionaalne andmepank II*. RU, sari A, nr.31. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1994a). *Rahvastiku elutabelid: Maakonnad 1986-1991*. RU, sari C, nr.4. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1994b). *Imikusuremus Eestis: Maakonnad 1986-1991*. RU, sari C, nr.5. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1995a). *Eesti Pere- ja Sünnimusuring. Standardtabelid*. RU, sari C, nr.6. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1995b). *Eesti vanuriuuring. Standardtabelid*. RU, sari C, nr.7. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1996-2003). *Rahvastiku ühtlusarvutatud sündmus- ja loendusstatistika 1965-1990: Hiiumaa, Ida-Virumaa, Jõgevamaa, Järvamaa, Läänemaa, Lääne-Virumaa, Põlvamaa, Saaremaa, Tartumaa, Valgamaa, Viljandimaa*. RU, sari C, nr.8-14, 19-21. Tallinn, EKDK.
- EKDK (2003). *Unity and Diversity of Long-term Population Development: the Case of Baltic and South-Caucasian Regions*. Tallinn, EKDK. RU, series D, no.3. Tallinn, EKDK.
- EKDK (2004). *Eesti rahvastiku ühtlusarvutatud sünniandmed 1959-1970*. Tallinn, EKDK. RU, sari C, nr.16. Tallinn, EKDK. *Ilmumas*.
- EKDK/EKMI (1994a). *Rahvastiku soovanuskoostis 1979-1989*. RU, sari C, nr.2. Tallinn, EKDK.
- EKDK/EKMI (1994b). *Rahvastiku soovanuskoostis 1970-1979*. RU, sari C, nr.3. Tallinn, EKDK.
- ENSV ÜP (1945-1990). *ENSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja*. Tallinn, ENSV Riigikantselei.
- ESKV (1972). *Eesti NSV külanõukogude ja maa-asulate rahvastik*. Statistiline kogumik. 1959 ja 1970 rahvaloenduse andmeil. Tallinn, ENSV Statistika Keskvalitsus.

- ESKV (1981). *Eesti NSV külanõukogude ja maa-asulate rahvastik*. Statistiline kogumik. 1959, 1970 ja 1979 rahvaloenduse andmeil. Tallinn, ENSV Statistika Keskvalitsus.
- Festy, Patrick (1984). *Fertility in Western Countries from 1870 to 1970*. Bangkok, United Nations.
- Hajnal, John (1965). European Marriage Patterns in Perspective. *D.Glass, D.Eversley (Eds). Population in History*. Chicago.
- Haug, Werner, Youssef Courbage, Paul Compton (1998-2000). (Eds) *Demographic Characteristics of National Minorities in Certain European States*, vol.1-2. Strasbourg, CoE.
- Helemäe, Jelena, Ellu Saar, Rein Vöörmann (2000). *Kas haridusse tasus investeerida?* Tallinn, Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Hurt, Jakob (1904). *Setukeste laulud*. Helsingfors.
- Jansen, Ea (1999). Rahvas ja rahvus. *J.Viikberg (Toim). Eesti rahvaste raamat. Rahvusvähemused - rühmad, ja -killud*. Tallinn, Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk.388-399.
- Jääts, Indrek (1998). *Setude etniline identiteet*. Tartu, TÜ.
- Katus, Kalev (1990). Demographic Trends in Estonia throughout the Centuries. *Yearbook of Population Research in Finland*. Helsinki, pp.50-66.
- Katus, Kalev (1994). Sündimus ja selle piirkondlikud erisused Eestis demograafilise ülemineku jooksul. *Akadeemia*, nr.1 ja 2, lk.134-149 ja 365-385.
- Katus, Kalev (1997a). Post-Transitional Fertility: Case of Estonia. *K.Katus, V.Stankuniene and A.Vikat (Eds) Demographic Development in Baltic Countries*. Special issue of Revue Baltique. Vilnius, pp.49-63.
- Katus, Kalev (1997b). *Eesti ja eestlus rahvastikuteadlase pilguga*. RU, sari B, nr.29. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev (2000). Long-term Mortality Trend in Baltic Countries. *Trames*, vol.4, no.3, pp.231-256.
- Katus, Kalev, Allan Puur (1991). Eesti rahvastiku suremusest elutabelite analüüsi põhjal. *Akadeemia*, nr.6, lk.2516-2549.
- Katus, Kalev, Allan Puur (1997). *Mortality Development and Economic Transition: the Case of Estonia*. RU, series B, no.35. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Asta Pöldma (2002). *Eesti Põlvkondlik rahvastikuareng*. RU, sari D, nr.2. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Asta Pöldma, Luule Sakkeus (1999). *Rahvastikuvananemine Eestis*. RU, sari D, nr.1. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (1997). Population Data and Reorganisation of Statistical System: Case of Estonia. *Trames*, vol.1, no.3, pp.171-189.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (2000). Development of National Minorities in Estonia. *W.Haug, Y.Courbage, P.Compton (Eds). Demographic Characteristics of National Minorities in Certain European States*, vol.2. Strasbourg, CoE.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (2002). Foreign-origin Population in Estonia. *W.Haug, Y.Courbage, P.Compton (Eds). Immigrant Populations in Europe*. Strasbourg, CoE.
- Korb, Anu (1999). (Koost) *Taaru-tagused ja stepiasukad*. Eesti asundused IV. Tartu, Eesti Kirjandusmuuseum.
- Korb, Anu, Kadri Peebo (1995). (Koost) *Siin Siberi maapeal kasvanud*. Eesti asundused I. Tartu, Eesti Kirjandusmuuseum.
- Kupiszewski, Marek, David Powell, Philip Rees, Darren Smith (1998). *Internal Migration and Regional Population Dynamics: Estonia Case Study*. Report prepared for the Council of Europe and for the European Commission.

- Lõuna, Kalle (2003). *Petserimaa*. Tallinn, Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Markus, E. (1938). Changes on the Esto-Russian Ethnographical Frontier in Petserimaa. *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 1936*. Tartu, Õpetatud Eesti Selts, lk.164-176.
- Moora, Aliise (1964). *Peipsimaa etnilisest ajaloost*. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus.
- Nigol, August (1918). *Eesti asundused ja asupaigad Wenemaal*. Tartu, Postimees.
- Palli, Heldur (1973). Rõuge rahvas XVII sajandi teisel poolel. *Ajaloolise demograafia probleeme Eestis*. Tallinn, Valgus.
- Palli, Heldur (1988). *Otepää rahvastik aastail 1716-1799*. Tallinn, Eesti Raamat.
- Palli, Heldur (1995). *Eesti rahvastikustatistika ajaloo allikad 1712-1940*. Tallinn, AIT.
- Palli, Heldur (1997). *Eesti rahvastiku ajalugu 1712-1799*. Tallinn, Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Pavlik, Zdenek, Martin Hampl (1976). *Ierarhia realnosti i problema otsenki bolee shirokih vzaizmozviazei populatsionnogo razvitia*. Praga.
- Pullat, Raimo (1981). *Peterburi eestlased*. Tallinn, Valgus.
- Pullat, Raimo (1984). *Võru linna ajalugu*. Tallinn, Eesti Raamat.
- Puur, Allan (1994). *1989 Estonian Population and Housing Census. Microdata Description: Variable Definitions and Coding Schemes II*. RU, series A, no.36. Tallinn, EKDK.
- Põld, Peeter (1926). Haridusolud ja vaimline kultuur. *Eesti. Maa, rahvas ja kultuur*. Tartu, Haridusministeeriumi kirjastus, lk.941-1124.
- Rammul, Aleksander (1932). (Toim) *Võrumaa tervishoiuline kirjeldus*. Tartu.
- Rammul, Aleksander (1935). (Toim) *Petserimaa tervishoiuline kirjeldus*. Tartu.
- Reissar, Leo (1996). *Setumaa läbi sajandite*. Tallinn, Kupar.
- Riigi Statistika Keskbüroo (1927). *1922 aasta üldrahvalugemise andmed. Vihk XI. Võru ja Petseri maakonnad*. Tallinn, RSKB.
- Riigi Statistika Keskbüroo (1934-1937). *1934 aasta üldrahvalugemise andmed. Vihk 1-4*. Tallinn, RSKB.
- Teder, T. (1939). *Perekonnaseisumetniku käsiraamat*. Tallinn, Siseministeerium.
- United Nations (2001). *1999 Demographic Yearbook*. Fifty-first Issue. New York, United Nations.
- Uuet, Liivi (2002). *Eesti haldusjaotus 20. sajandil. Teatmik*. Tallinn, Eesti Omavalitsusliitude Ühendus/Riigiarhiiv.
- Vishnevski, Anatoli, Andrei Volkov (1983). (Eds). *Vozproizvodstvo naselenia SSSR*. Moskva.
- Zelinsky, Wilbur (1971). The Hypothesis of Mobility Transition. *Geographical Review*, vol.61, no.2, pp. 219-249.

7. JOONISFAILIDE NIMEKIRI

Number	Tabel	Rahvastikuprotsess/seisund	Näitajatüüp	Ajavahemik	Piirkond
Piirimuutused					
X15-01		Haldusjaotus	Piirid	L1959	Vallad
X15-02		Haldusjaotus	Piirid	L1970	Vallad
X15-03		Haldusjaotus	Piirid	L1979	Vallad
X15-04		Haldusjaotus	Piirid	L1989	Vallad
Rahvastikutaaste					
R15-05	S1	Rahvaarv	Absoluutarv	1965-97	Maakond
R15-06	S1	Soovanuskoostis	Absoluutarv	1989	Maakond
R15-07	S1	Muutuskomponendid	Absoluutarv	1965-96	Maakond
R15-08	S1	Koguiive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
R15-09	S1	Loomulik iive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
R15-10	S1	Rändeiive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
R15-11	S1	Loomulik ja rändeiive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
R15-12	S1	Vanuskoostis	Osakaal	L1989	Vallad
R15-13	S1	Vanurrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
Sündimus					
B15-14	S3	Sündimus	Üldkordaja	1965-96	Maakond
B15-15	S2	Soosuhe	Suhtarv	1965-96	Maakond
B15-16	L7	Lapsesus	Osakaal	L1989	Maakond
B15-17	L7	Lapsesus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
B15-18	L7	Lapsesus	Keskmine	L1989	Vallad
B15-19	L7	Lastetus	Osakaal	L1989	Vallad
B15-20	L7A	Lapsesus hariduseti	Osakaal	L1989	Vallad
B15-21	L7	Lapsesus, põlvkond 1940-1949	Keskmine	L1989	Vallad
Suremus					
D15-22	S3	Suremus	Üldkordaja	1965-96	Maakond
D15-23	S2	Soosuhe	Suhtarv	1965-96	Maakond
D15-24		Eluiga	Eluaastad	1986-91	Maakond
D15-25	S3	Imikusuremus	Kordaja	1965-96	Maakond
D15-26	S3	Imikusuremus	Kordaja	1965-96	Maakond
Abielulisus					
F15-27	S3	Abiellumus	Üldkordaja	1965-96	Maakond
F15-28	S3	Lahutumus	Üldkordaja	1965-96	Maakond
F15-29	S2	Abiellumised, lahutused	Suhtarv	1965-96	Maakond
F15-30	L2	Perekonnaseis	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
F15-31	L2	Abielurahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F15-32	L2	Vallasrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F15-33	L2	Leskrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F15-34	L2	Lahurahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F15-35	L2	Perekonnaseis	Osakaalu muutus	L1979-89	Maakond
F15-36	L2	Abielurahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
Ränne					
M15-37	S2	Sisse- ja väljaränne	Absoluutarv	1965-96	Maakond
M15-38	S3	Sisse- ja väljaränne	Üldkordaja	1965-96	Maakond
M15-39	S3	Väljaränne	Üldkordaja	1965-96	Maakond
M15-40	S2	Rändekäive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
M15-41	L4A	Paikus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M15-42	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M15-43	L4	Välissündinud rahvastik	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M15-44	L4A	Paikus	Osakaal	L1989	Vallad
M15-45	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
M15-46	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
M15-47	L4	Välissündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad

Number	Tabel	Rahvastikuprotsess/seisund	Näitajatüüp	Ajavahemik	Piirkond
Rahvus					
N15-48	L5A	Rahvuskoostis	Osakaal	L1989	Maakond
N15-49	L5	Soorahvuskoostis	Osakaal	L1989	Maakond
N15-50	L5,6	Mitte-eestlased	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
N15-51	L5A	Rahvuskoostis	Osakaalu muutus	L1970-89	Maakond
N15-52	L5	Mitte-eestlased	Osakaal	L1989	Vallad
N15-53	L5	Eestlased	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
N15-54	L6	Mitte-eesti emakeel	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
N15-55	L6	Mitte-eesti emakeel	Osakaal	L1989	Vallad
N15-56	L6A	Eesti keele oskus	Osakaal	L1989	Vallad
N15-57	L6A	Eesti keele mitteoskus	Osakaal	L1989	Vallad
Haridus					
E15-58	L3	Haridustase	Osakaal	L1989	Maakond
E15-59	L3	Haridustase	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
E15-60	L3	Kõrgharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E15-61	L3	Keskharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E15-62	L3	Algharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E15-63	L3	Haridustase	Osakaalu muutus	L1970-89	Maakond
E15-64	L3	Kõrgharidusrahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
E15-65	L3	Algharidusrahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
Majandustegevus					
A15-66	L8	Põhitegevus	Osakaal	L1989	Maakond
A15-67	L8	Põhitegevus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A15-68	L8	Pensionärrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
A15-69	L8	Hõivekoormus	Suhtarv	L1989	Vallad
A15-70	L9	Tööala	Osakaal	L1989	Maakond
A15-71	L9	Tööala	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A15-72	L9	Tööala	Osakaal	L1989	Vallad
A15-73	L9	Esmassektor	Osakaal	L1989	Vallad
A15-74	L9	Neljandassektor	Osakaal	L1989	Vallad
A15-75	L10	Amet	Osakaal	L1989	Maakond
A15-76	L10A	Amet (NRAK)	Osakaal	L1989	Maakond
A15-77	L10A	Amet	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A15-78	L10	Põllumajandustöölised	Osakaal	L1989	Vallad
A15-79	L10A	Haridus- ja teadustöötajad (NRAK)	Osakaal	L1989	Vallad
A15-80	L10A	Tervishoiutöötajad (NRAK)	Osakaal	L1989	Vallad
A15-81	L10A	Põllumajandustöölised	Osakaal	L1989	Vallad
Eluase					
H15-82	L11	Eluasemetüüp	Osakaal	L1989	Maakond
H15-83	L11	Eluasemetüüp	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H15-84	L11	Eluasemetüüp	Osakaal	L1989	Vallad
H15-85	L11	Pereelamu	Osakaal	L1989	Vallad
H15-86	L12	Tubade arv	Keskmine	L1989	Maakond
H15-87	L12	Tubade arv	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H15-88	L12	Tubade arv	Osakaal	L1989	Vallad
H15-89	L12A	Üldpind	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H15-90	L12A	Üldpind	Osakaal	L1989	Vallad
H15-91	L12B	Elamispind	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H15-92	L12B	Elamispind	Osakaal	L1989	Vallad
H15-93	L07	Tihelolek	Osakaal	L1989	Vallad
H15-94	L13	Eluasememugavused	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H15-95	L13	Eluasememugavused	Osakaal	L1989	Vallad

Märkus: Joonisfailid asuvad kogumikuga kaasasoleval disketil,
 "S" viitab sündmusstatistika, "L" loendusstatistika tabelitele.

VÕRUMAA 1965-1990

kiri ARIAL 30, bold

15

